

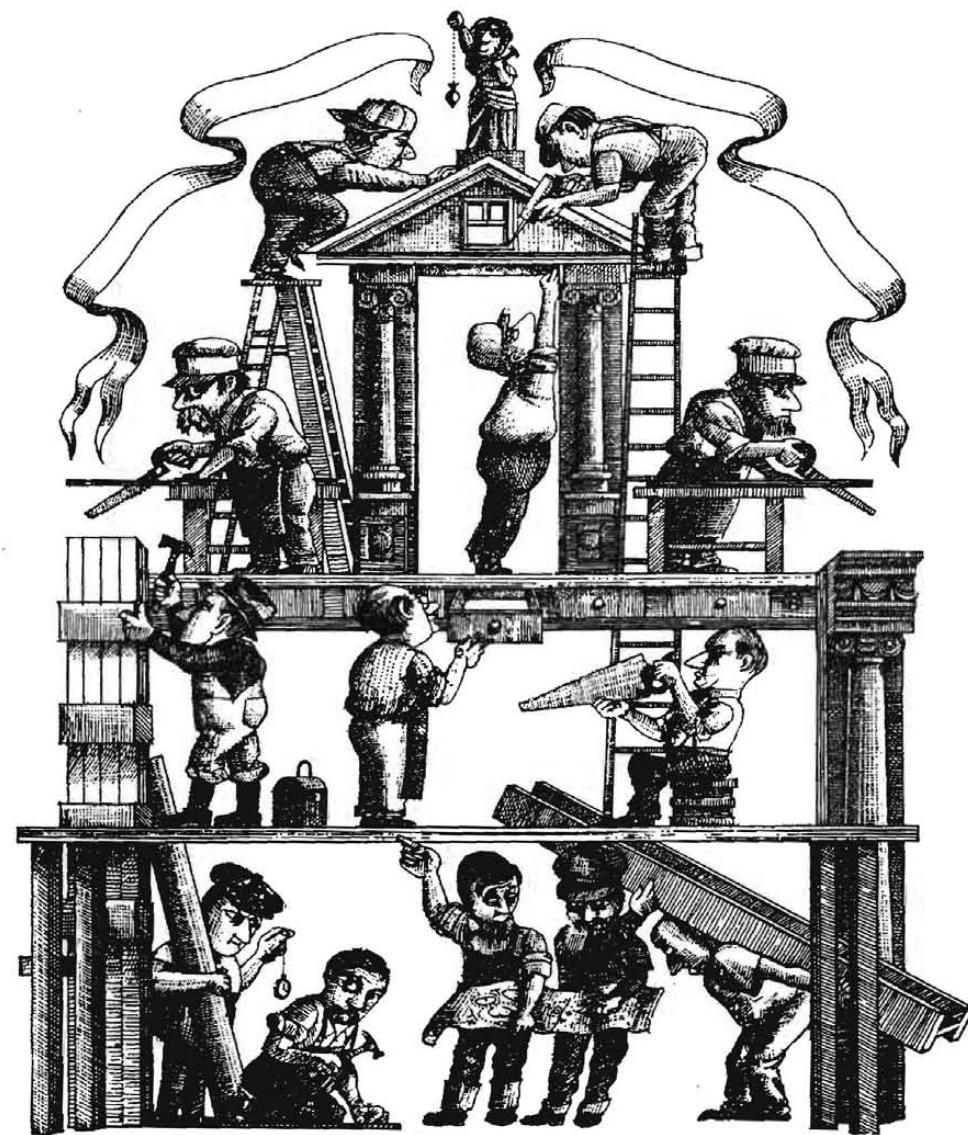

48

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul V 1997

NOUA PUTERE DIN ROMÂNIA

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHIȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (*Editor*)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația Societatea Civilă

President: DAN GRIGORE

Redacție:
Dan Pavel
(redactor șef adjunct)
Radu Dobrescu
Eduard Helvig
Louis Ulrich
Valentin Stan
Louis Ulrich
Grafică:
Tomnița Florescu
Manager:
Alice Dumitrache

**FUND FOR CENTRAL AND EAST
EUROPEAN BOOK PROJECTS**
Amsterdam
SOROS FOUNDATION
Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Desktop Publishing
Fundația „Societatea Civilă”
Gabriela Gruia

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.
Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la **Sfera Politicii** pe șase luni costă 37 000 lei cu taxe poștale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania

Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422

USD: 402466028405

BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației Societatea Civilă este:

Intr. Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1
oficiul poștal 22/212, București

Fundație tel. 210 75 69; fax: 210 75 69, 22 333 89

Tehnoredactare tel/fax: 725 04 09

Administrație tel.: 673 61 86, 610 59 90

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundăția Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omniskop: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărădan 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltai 59
S.C. Slarm: București, str. Docenților 25

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3, ap. 1, sector 1

Cuprins

2. Editorial	Dan Oprescu	Integrosaurus
4. Noua putere din România	Altenanța la putere	
5.	Radu Dobrescu	Aceiunea Cotroceni
11.	Dan Suciu	Realizări și eșecuri ale terapiei intensive
17.	Horațiu Pepine	Coaliția CDR-USD – amnezie contractuală
19.	Valentin Stan	Drumul spre Vest – diplomația coerentă
25.	Rodica Chelaru	Despre opoziție sau hainele împăratului
28. Reforma economică	Sorin Ioniță	Electroșocul și apa de roze – iluziile reformei economice graduale în Europa de Est
35. Anatomia comunismului	Document	Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 29 nov. 1961
39. Politică internațională	Daniel Cain	Alegările din Bulgaria
42.	Domnica Macri	Helsinki – "No News Is Good News"
45.	Mihaela Bucur	Criza algeriană sau refuzul alternanței
49. Actualitatea	Sabina Fati	Tergiversarea Tratatului româno-ucrainean
52. Dezbateri	Dan Pavel	Anatomia și fiziologia trădării. Între Iliescu și Pacepa
58. Reviste de știință politică	Revistele profesioniștilor	East European Politics and Societies și Political Behavior
60. Cărți și autori	Paul Blendea	G. Hofstede, Managementul structurilor multiculturale, software-ul gândirii
	Aurelian Crăiuțu	Albert O. Hirschman, A Propensity to Self-Subversion
64. Semnale		

Integrosaurus

DAN OPRESCU

Nesăbuitele speranțe ale perioadei din urmă, speranțe iscate de frenetica zbîntuire a președinției, guvernului și presei aferente, s-ar putea să fie urmate mai pe la vară/toamnă încolo de o cvasigenerală supărătă dezamăgire. Desigur, integrarea euroatlantică este un lucru bun pentru România, NATO e ceva rîvnit de mai toată suflarea românească, dar – din păcate – asemenea obiective s-ar cuveni să apară mai degrabă drept ceea ce sănătatea în realitate, drept idealuri către care țara noastră se grăbește asimptotic și nu în calitate de tangibile jeluri ale perioadei imediat următoare. Adevarul este că România nu este încă pregătită (economicește, militaricește și, nu în ultimul rînd, la nivelul mentalităților) pentru o veritabilă integrare în structurile euroatlantice, iar principala vină pentru această situație apartine, înfîni de toate, foștilor guvernanți postceașisti, dar și întregii clase politice românești. Foșii guvernanți nu au făcut, vreme de șapte ani, decât să amîne scadențele economico-sociale ale trecerii de la comunism la capitalism, iar clasa politică românească, în ansamblul ei, s-a complacut într-o luptă doar pentru putere, nereușind de multe ori să depășească nivelul hîrjoanei parlamentare sau/și jurnalistică.

Rezultatele sondajelor de opinie publică, arătând practic o unanimitate entuziasmată în favoarea integrării, nu ar trebui să ne orbească, ci mai curînd să ne sperie, pentru că anunță o viitoare criză de încredere în guvernării venîți la putere după noiembrie 1996. Iar dacă noua echipă guvernamentală va trece realmente la măsuri radicale de reformă (privatizare, înainte de toate), efectele sociale ale reformei vor începe să se facă simțite tocmai în același timp cu presupusa dezamăgire de după întîlnirea de la Madrid; într-un fel, ideea integrării în NATO joacă rolul unei necesare compensații ideologice la mulțimea frustrațiilor economice ce sănătatea dacă, în sfîrșit, se va trece de la perioada amînării scadențelor la cea a "terapiei de soc". Dacă se trece la adevarata reformă, cu toate costurile sociale și umane implicate de aşa ceva, iar compensația ideologică a integrării în NATO nu va mai putea funcționa pentru perioada imediat următoare reuniunii de la Madrid, atunci sănătatea doar două alte compensații ideologice: religia sau/și naționalismul, ceea ce constituie un potențial exploziv pentru România. O combinație a ortodoxismului cu naționalismul, pe fondul unor neliniști sociale, ar putea reactiva

potențialele tendințe legionaroide, de astă dată de orientare prorusă, de tip jirinovskian; pretextul l-ar putea reprezenta decizia de la Madrid, ce ar fi interpretată ca o respingere sau "trădare" a României de către Occident ("încă o dată, după Yalta, Malta etc.").

Pe altă parte, nimic nu ar fi mai greșit decât să se amîne, iarăși și iarăși, reforma sub pretextul menajării sensibilităților sindicale, de pildă; ceea ce este extrem de lipsit de faptul că numai o reformă veritabilă, sub forma așa-numitei terapii de soc, este în stare să ofere o șansă țării noastre de a ieși din fundătura în care se află, după decenii de aberație comună și șapte ani de amînare a scadențelor. Desigur, actualii guvernanți știu că reforma ar putea fi mult mai ușor susținută de către populație dacă, la Madrid, România este, cumva, nominalizată printre țările central-europene care vor fi invitate să adere la NATO, iar agitația actuală a politicianilor este pe deplin de înțeles, și chiar scuzabilă. Ceea ce-i de neînțeles este însă lipsa (poate doar aparentă, poate reală...) unei strategii/tactică în măsură să contracareze previzibila reacție a actualei opozitii și a unei bune părți din populație la auzul vestit că n-am intrat în NATO în primul val. Mi se pare că elaborarea unei asemenea strategii/tactică s-ar cuveni să fie o urgență pe agenda actualilor guvernanți, în măsură în care aceștia doresc realmente reformă. În orice caz, cîștigătorii alegerilor din noiembrie 1996 mai au încă un considerabil capital de popularitate, în măsură să-i pună la adăpost de efectele imediate ale "terapiei de soc", dar un asemenea capital se poate evapora cu repeziciune în perioada post-Madrid. Pînă acum nu s-au făcut, de la alegeri încoace, greșeli majore de politică externă (meritul trebuie pus pe seama președintelui Constantinescu și a ministrului de externe Severin), ba chiar dimpotrivă. În comparație cu guvernările Iliescu (e.g.: tratatul cu URSS, gafa de la Belgrad cu vecinii "cei buni" ai României, atitudinea de simpatie față de regimul Miloșevici etc.), echipa Constantinescu-Ciorbea-Severin acționează mult mai cu grija în treburile de politică externă; din păcate, nu același lucru se poate spune despre politică internă, în speță despre demararea reformei, iar aici vina trebuie căutată în caracterul destul de amestecat al coaliției (de coaliții) guvernamentale.

Spectaculoasele rezultate ale tuturor sondajelor de opinie publică (95% în favoarea integrării în NATO

etc.) se întemeiază pe o majoră neînțelegere, la rîndul ei bazată pe lipsa de alfabetizare politologică a majorității românilor. La noi, prea multă lume crede că dacă "întrăm" în NATO se vor pogorî cu hîrzobul din cer fel de fel de bunătăți occidentale; existența trupelor americane în Albania nu a împiedicat recent această țară să se ducă de rîpă după eșecul Caritas-urilor locale, după cum nu a împiedicat ceva mai înainte ca singura industrie prosperă albaneză să fie cea a traficului de automobile furate din Occident.

România a mai avut, în ultimul veac și jumătate, de cîteva ori șansa (de fiecare dată ratată) de a "întră în Europa", de a "întră în NATO", pe scurt – aceea ce a se smulge din îmbrățișarea sufocantă a marilor vecin de la Răsărit. Cel mai ușor a fost în 1866, cînd echivalentul intrării în NATO și UE a fost aducerea pe tron a unui principă străin, dintr-o dinastie onorabilă, înrudită cu toate celelalte dinastii europene ale vremii; o asemenea șansă a fost ratată de la bun îneput de către sîrbi/iugoslavi, dar aceasta e o altă poveste, de dezvoltat cu altă ocazie. Totuși, chiar cu un domnitor/rege luminat și credibil pe plan internațional, cum a fost Carol I, țara nu s-a putut "integra" pe deplin în Europa cea civilizată, printre altele și deoarece clasa politică de la noi nu a putut accepta "compromisuri" de felul împărtășirii evreilor (în jur de 1900, acest conservatorism structural a dus la transformarea României într-un fel de paria, îndeosebi din perspectiva Franței și a Angliei). O altă șansă a avut România în 1916, cînd a intrat în război alături de Alianță; din păcate, prin pacea de la Buftea, România a încălcăt una din principalele condiții ale Alianței, aceea de a nu încheia o pace separată cu Puterile Centrale. Cînd, în 1919, armata română a ocupat Budapesta, după înfrângerea armatei roșii a lui Bela Kun, Alianța a trebuit practic să dea un ultimatum României, în sensul că, dacă români nu se retrag din Ungaria, vor fi atacați din flanc de trupele aliate (francezii se aflau atunci la Belgrad, punîndu-se în mișcare etc.). La conferința de pace de la Paris, aceste două episoade au fost invocate de către cei ce nu voiau recunoașterea statutului de coborîligeranță pentru România, iar oamenii politici români au gafat nepermis de mult, fiind nevoie de o intervenție personală a reginei Maria spre a mai drege busuiocul. În perioada interbelică, cea atât de idealizată și supralicităță astăzi, România a fost cel mai aproape de o "integrare" în Europa (în primul rînd pentru că atunci țara noastră avea pentru Vest o poziție strategică întru totul comparabilă cu aceea a Poloniei (pentru Polonia, în definitiv, a început în septembrie 1939 cel de-al doilea război mondial...)). Din felurite motive,

oamenii politici români au preferat, în loc de o alianță cu Anglia și Franța, felurite angajamente regionale, care s-au vădit perfect neficiente în momentele de criză reală. În 1940, spre deosebire de finlandezii sau de polonezi, români nu s-au bătut; apoi însă, în alianță cu Germania nazistă, armata română a participat la războiul împotriva Uniunii Sovietice (și a fost bombardată de avioane britanice și americane...), fiind, mai mult de trei ani de zile, cea de-a doua forță pe frontul de Est. Istorici de-a noștri au calculat cu cît a scurtat România, care a întors armele la 23 august 1944, cel de-al doilea război mondial, care s-a isprăvit în Europa la 9 mai 1945; cred că o cel puțin la fel de legitimă întrebare și temă de cercetare ar fi: "Cu cît a prelungit cel de-al doilea război mondial participarea României (armată, petrol, grâne etc.) de partea Axei?". Totuși, Yalta își are explicația ei, mult dincolo de pretinsa (și reala) nepăsare a Alianților față de cei care au căzut în sfera de dominație sovietică.

Actul de la 23 august 1944 ar fi putut fi o altă tentativă de "întrare" în Europa, dar numai dacă trupele sovietice nu ar fi fost atât de aproape; dar ele au rămas aici pînă în 1958, cînd Gheorghiu-Dej și-a început opera de autarhizare a României, operă dusă la "desăvîrsire" de Ceaușescu, în sfîrșit de veac cît a stat la conducerea țării. Momentul 21 august 1968 nu a fost o șansă de "întrare" în Europa, ci o șansă pentru Ceaușescu de a omorî orice speranțe de liberalizare, de kadarizare a regimului, prin edificarea în cîțiva ani a unui cult al personalității de dimensiuni nord-coreene. 22 decembrie 1989 a reușit să miște o lume întreagă și să aducă pentru România un capital de simpatie ce nu se va fi risipit decât după mineria din 13-15 iunie 1990.

Cu o așa de bogată istorie a eșecurilor, actualele eforturi de integrare a României în structurile euroatlantice ar putea fi mai puțin entuziaste în neprevădere lor; mai puțin entuziaste, dar nu mai puțin aplicate. Iar cheia integrării este ducerea pînă la capăt a reformei, sub forma "terapiei de soc" atât de mult amînată pînă acum. □

DAN OPRESCU (1953) – graduated and took his Ph.D. from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is a founding member of Group for Social Dialogue, Senior Associate Member (1990-1991) at St. Anthony's College, Oxford University, U.K, and Civil Society Program Director at Soros Foundation for an Open Society, Bucharest.

Alternanța la putere

Alegerile din noiembrie 1996 au marcat un eveniment crucial nu numai pentru perioada postcomunistă, dar mai ales pentru istoria modernă a României. Pentru prima dată în istoria națională, partidul aflat la putere a pierdut primul loc în alegeri. S-a spus că a mai existat un moment asemănător, în 1937, când partidul aflat atunci la putere (Partidul Național Liberal) a pierdut alegerile. În realitate, PNL nu reușise să obțină cel minim de 40% care i-ar fi asigurat dreptul de a forma guvernul. Dar PNL s-a clasat pe primul loc, iar Carol al II-lea a însărcinat cu formarea guvernului partidul aflat abia pe locul al patrulea (pe locurile doi și trei se clasaseră țăranișii și legionari). Prin urmare, ceea ce s-a întâmplat la sfîrșitul anului 1996 a marcat (după comentariile multora) momentul crucial al venirii la putere a unei alianțe a forțelor democratice. Revista Sfera Politicii a analizat în mod constant politica vechii majorități parlamentare și guvernamentale, pentru a sublinia caracterul ilegitim și nedemocratic al gesturilor politice ale aceleia, precum și tergiversarea reformei, încurajarea corupției, disprețul față de societatea civilă, față de tineri și intelectuali.

Sinteză în situația de a analiza acum noua putere din România. Una dintre cele mai banale prejudecăți în legătură cu puterea este că ea corupe. Desigur, ea se bazează pe destule argumente factuale, însă nu și suficiente pentru a o formula ca axiomă. Statele democratice liberale se deosebesc de toate celelalte tocmai prin măsurile procedurale, mecanismele instituționale, prin normele și legile adoptate în scopul limitării și eliminării efectului corupțor al puterii. Marea problemă a României post-1996 este de a convinge că alternanța la putere nu a fost o simplă înlocuire a unei echipe birocratice cu altele, ci inaugurarea autentică a statului de drept. Ceea ce, dacă stăm și ne gîndim bine, poate echivala cu o schimbare de regim.

Noua putere din România nu are nevoie de menajamente din partea analiștilor, ziariștilor și opiniei publice. O putere democratică nu trebuie să se temă de critică, mai ales cînd se află la început. A fost ridicolă scrisoarea doamnei Doina Cornea de acum cîteva luni, în care se cerea ziariștilor să nu mai critice noua putere. Revista Sfera Politicii își propune să nu își schimbe atitudinea față de putere, chiar dacă noile forțe politice instalate par a fi democratice. De ridicarea osanalelor și de criticarea dușmanilor actualei puteri se ocupă ziarele de partid sau publicațiile care, după ce au criticat vreme de șapte ani puterea, s-au grăbit acum să se pună în slujba noii puteri. Ceea ce trebuie să învețe noii guvernanți este că pot pierde puterea mult mai ușor decât nu cîștigă-o. Dacă sunt cu adevărat ceea ce pretend, adică forțe democratice, atunci trebuie să învețe ceea ce predecesorii lor refuzau – anume, să dea în permanență socoteală față de societate, să fie responsabili pentru actele lor. Cea mai mare greșeală pe care o pot face astfel de forțe politice este să credă că sunt responsabile față de cei pe care îi reprezintă doar o dată la patru ani. După cum vor putea constata cititorii noștri, semnalăm în acest număr inabilități, ba chiar abuzuri, ale noii puteri. În același timp, ne ocupăm și de modul în care opoziția și-a exercitat în această perioadă funcțiile sale specifice.

Dificultatea analizării modului în care funcționează noua putere vine și din faptul că noii guvernanți s-au văzut puși în situația de a lua, din multe puncte de vedere, aproape totul de la început. A fost greu de rezolvat simultan o ecuație cu mai multe necunoscute decât se așteptau cei care au cucerit puterea în mod democratic. Se cunoștea dezastrul lăsat de vechile guvernări, însă nici pe departe dimensiunile reale ale acestuia. În plus, a fost extrem de anevoieasă construirea noii coaliiții de coaliții, pe care se baza de fapt totul. Inevitabil, în această perioadă unele părți ale puterii au fost, dacă nu mai solicitate, măcar mai vizibile decât celelalte. Prioritățile care au intervenit, precum și un anumit specific al construcției instituționale au făcut ca două dintre puterile statului (legislativă și juridică) să se miște mult mai greu. Chiar în momentul în care apare acest număr, parlamentul și puterea juridică trec printr-o activitate febrilă, ceea ce ne-a făcut să amînăm analiza lor pentru un număr viitor.

Majoritatea colaboratorilor noștri sunt analiști și ziariști recunoscuți pentru obiectivitatea și criticismul lor. Valentin Stan a provocat, în timpul guvernării anterioare, adevărate "scandaluri" prin caracterul obiectiv și inevitabil tăios al analizelor cu privire la diplomația românească, iar acum oferă o contribuție cel puțin la fel de critică. Dan Suciu (șeful secției politice de la Privirea), precum și Horațiu Pepine și Rodica Chelaru (ambii de la BBC) sunt ziariști care nu au nevoie de nici o prezentare, iar calitatea comentariilor lor se poate constata la lectură. Radu Dobrescu este încă student și termină într-o lună Facultatea de Științe Politice a Universității din București, fiind unul dintre cei mai străluciți absolvenți. Revista Sfera Politicii se mîndrește de a fi debutat și încurajat de-a lungul anilor tineri specialiști, care aduc un suflu nou în știința politică, iar în acest caz nu se sfiese să analizeze necrușător cele mai înalte sfere ale puterii. Ei dovedesc că, în sfîrșit, comunitatea științei politice începe să existe nu numai în generațiile de intelectuali reciclați, pentru care înainte era imposibil să studieze această disciplină în România, dar și în generația tânără, cea care studiază astăzi în facultăți de profil. (Redacția)

Acțiunea Cotroceni

RADU DOBRESCU

The most impressive political event at the end of 1996 was the defeat of the incumbent President Iliescu by Emil Constantinescu, leader of CDR. The new elected president was a surprise for everybody: he learned as politician more than most of the new leaders, and seems decided to keep his electoral promises. Radu Dobrescu is analyzing Romanian Presidency from three points of view (mediatic self-presentation; as reorganized institution; political activity). He wants to discover if under the "new look" there is a real new substance of politics, a democratic one. He is very critical about criteria used by the new president in selecting his main advisers (political fidelity, morality, competence), especially because most of them are learning about what politicy is while they exercise the power they were invested.

Transformările operate în cadrul a ceea ce generic numim "Cotroceni" se înscriu într-un cerc de vizibilitate mediatică sporită care le este, la rîndu-i, consecință-suport și instrument-efect. Ele se dispun pe trei niveluri – cel al unui nou mod de "self-presentation" al instituției prezidențiale, cel al redimensionării "background"-ului său organizatoric, cel al activității ei efective – care își induc reciproc efecte, servindu-și mutual de suport și de instrument și care intersectează principiul general care le guvernează sub forma triplei exigențe a transparentării, normalizării și credibilității. Evident, președinția este doar angrenată într-un proces global de "schimbare", dar ea are capacitatea de a impulsiona prin ea însăși acest proces, fie prin gesturi simbolice care obligă (primul nivel), fie prin optimizarea "exemplară" a propriei funcționări (al doilea nivel), fie prin corelatele obiectuale ale activității ei propriu-zise (al treilea nivel). Primele două niveluri se subordonează celui de-al treilea fie și numai prin aceea că atât efectele imagistice de ansamblu, cît și organizarea optimală devin "materie" pentru activitatea prezidențială, dar îl și determină, prin aceea că aceasta din urmă depinde atât de imaginea instituției, cît și de consilierii aleși (pe o spirală ulterioară: atât de consilierii care fabrică imaginea, cît și de imaginea acestora). Tot la acest al treilea nivel, care își integrează "look-ul" și modul de funcționare al instituției, tripla exigență pe care o anunțam va fi tensionată sub forma unor obiective derivate ale activității prezidențiale, care rămân atât de realizat pentru sine, cît și de extins asupra celorlalte instanțe din spațiul de joc democratic. și care, la limită, devin obiective și priorități centrale – ca în cazul credibilității. Credibilizare care, pe plan extern, asigură reconversia capitalului de simpatie în capital de încredere de reciclat, la rîndu-i, în ca-

pital finanțiar de investiții; credibilizare care, pe plan intern, transformă capitalul de "voiță de schimbare" într-unul de încredere în instituțiile statului, capital de reinvestit apoi, strategic, în atitudini civice și mentalități politice mai performante din punct de vedere al sistemului democratic. (Analiza, doar schițată prin intermediul unor secvențe exemplare și care rămîne esențialmente de dezvoltat, va urma un crescendo, plecând de la un nivel formal-minimal pentru a ajunge la unul conținutist-maximal.)¹

1. "New look"

"Or, pe noi realitatea ne omoară,
nu imaginea ei."
(A. SEVERIN)

a) Girofarul și semaforul. Puterea se exercită prin semnele în care se materializează și care o semnifică de-a lungul unei codificări riguroase. Semne care, atunci cînd nu devin însemne, rămîn cel puțin semne de putere. Exhibate ostentativ sau re-semnificate printr-un plus de discreție – o aceeași convenție generală le promovează ca atare, un același pact tacit, impulsat în negativ de exercitarea "violenței legitime", le dă forță și le asigură impactul psihologic cotidian. Era, printre multe altele și la un nivel minimal, cazul girofarurilor, al escortelor supradimensionate și al unui exercițiu spectacular al puterii cu atât mai nociv cu cît el alimentă o cultură politică centrată pe distanță, pasivitate (de masă), neîncredere, dezinteres, nonparticipare, indiferență și infuză un mental civic-politic gravînd în jurul "artei de a guverna".² Iată de ce, după noiembrie '96, aparent irelevantă problemă a semioticii puterii a fost pusă cu atât mai acut cu cît ea trebuia să se sincronizeze cu schimbarea politică, să o semnifice și să o susțină.

Președinția a fost, în acest sens, inițiatore de gesturi simbolice (în accepțiunea "tare" a expresiei), ca, de pildă, cel al proaspăt-instalațului președinte Constantinescu de a chema presa la Cotroceni nu numai pentru un dialog anunțând practici mai transparente, ci și pentru o vizită a palatului. A deschide astfel porțile principalului loc geometric de convergență a fantasmelor, bancurilor și "mâniei" populare, a demitiză (simbolic) un spațiu (simbolic) pe care cultura politică îl mai investește încă (și acum) cu "magia neagră" a unor practici eminentemente subversive constituie, evident, un semnal (chiar dacă insim) al începutului normalizării credibilizante, singura în măsură să dezamorseze pe termen lung atitudini și mentalități deja consacrate. În acest proces de transparentizare-normalizare-credibilizare în care e mai degrabă angrenată, președinția poate de asemenea da tonul, imprimând ritmul propriu prin gesturi simbolice, dar nu mai puțin eficiente, în tot cazul cu miză și impact mediatic, cum ar fi intenția de înlocuire a zidului de la Cotroceni cu... uluci etc. A renunța la girofar și a opri la semafor (după modelul "Chirac"), a trece de la un sistem de *segnalizare* a excelenței la unul de *nonsegnalizare* a normalității (care însă face semn în altă parte...) este un minim de schimbare, dar un minim necesar. (Primul semnal de normalitate efectivă și nu doar declarativă va fi încetarea discursului despre normalitate.)

b) "Gouverner c'est paraître".³ Este cunoscut rolul pe care l-a luat imaginea în spațiu de joc democratic românesc. Reinventarea (mediatică doar) a politicului trece prin această reorientare globală a întregului cimp politic înspre selecția unor strategii imagistice performante cu triplul risc, evident, al proprietății autoreglării după exigențe mediatiche, al dispariției specificului politicului în mediadrația spectaculară (vedetariat) și al absorbiției realului în imaginea sa.

În acest sens, președintele Constantinescu este consecvent candidatului Constantinescu; imaginea pe care acesta din urmă și-a construit-o spre a o "vinde" în campanie (pauze, suris, ochelari, efecte teatrale, "Credeți în Dumnezeu, domnule Iliescu?", teleprietate, energie, dinamism, hotărire, dramatism etc.) își găsește succedaneul prezidențial în prelucrarea neobosită a proprii imagini la umbra respectării unei promisiuni electorale... imagistice. Președintele și "echipa" să nu pot ignora efectele "manipulării" lejere a apărătorilor sau ale activării eficiente a unor arhe-

tipuri ale mentalului guvernaților (Cuza, don Quijote... sau chiar, fără a o fi dorit, "tătucul" – ca în ultima "întâlnire cu presa" de la ProTV, vezi mai încolo). Ziarul francez⁴ care cerea, global, noi Puteri de la București, "mai multă pline, mai puțin circ", nu făcea în fond decât să reliefze această preocupare obsesivă de a produce, într-o primă fază, mai mult decât realități, imagini.

c) **Noi strategii discursive.** Pentru a închide acest prim nivel (abia schițat aici) trebuie semnalată o reorientare radicală a strategiilor discursive ale instituției prezidențiale. Nu numai că limba de lemn dispără din discursurile oficiale sau din intervențiile personale ale președintelui, ci însuși tipul de discurs se schimbă, deplasându-se înspre niște tehnici vizând un plus de efect psihologic: astfel el se intimizează, se personalizează fără a-și pierde din "vizionarism", din dramatism, devine mai patetic și, prin intermediul gestică care îl însoțește, mai persuasiv etc. Pe un alt plan, al articulației interne, dar subordonat celui al impactului, discursul prezidențial se organizează după schema unor "petites phrases" care își asumă, secvențial, întreg conținutul ideatic și a căror repetare după modelul publicitar le asigură o "fixare" mai eficientă. (Ar trebui poate urmărite, în cadrul unei analize de discurs mai ample, și derobările "postmoderne" pe care președintele [consilierii săi] le introduce în unele discursuri vizând prin aceasta un maximum de prezentificare și transparentizare a voinei politice "sincere" care le animă și care, prin asumarea distanțării și uneori ironice a formulelor și clișeelor de bună intenție codificate oficial, conduce la un plus de credibilitate. Despre conjuncția fericită dintre "a zice" și "a face", vezi mai încolo.)

2. Vodă și sfetnicii (Echipa)

Un președinte nou înseamnă o echipă nouă. Mult anunțatele reduceri de personal s-au situat în jurul a 30%, la Cotroceni funcționând, după informațiile din *Adevărul* (29 noiembrie), 90 de angajați. În afara noilor consilieri prezidențiali și de stat, schimbarea la Cotroceni s-a manifestat la acest al doilea nivel prin înființarea unor noi departamente, ca de pildă cel pentru "Reformă Constituțională și Politici Publice" sau cel pentru "Organizațiile Neguvernamentale". S-au înființat, de asemenea, Consiliii Consultative pe lângă Președinție, cu scopul de a impulsa pe termen lung re-

forma. Mai mult decât reorganizările inerente unui set de obiective rezultând din "natura" mandatului prezidențial, schimbarea a însemnat, la acest al doilea nivel, al modului de funcționare, renunțarea la unele practici prezidențiale – cu efect și la primul nivel, al imaginii – cum ar fi aceea de folosire a liniei telefonice "roșii" care legă Președinția de Televiziunea Națională. În general, s-a renunțat la practici de presiune asupra presei ("Există un ziar sau un ziarist care să poată afirma că în cele cinci luni de cind sunt președinte am folosit cel mai neînsemnat mijloc de presiune asupra sa? La Cotroceni nimănii nu mai e supus sanctiunilor prezidențiale, nu se mai ridică acreditări, nu se mai oferă acces privilegiat la informații, nu se mai dau telefoane indigne în legătură cu conținutul unui articol... Realitatea este că nu am la dispoziție nici un instrument de influență și, dacă el ar exista, cu nu l-aș folosi").

Activitatea consilierilor este una prin esență discretă, din umbră. Ea nu a devenit vizibilă mediatic (singurul criteriu selectat de analiză) decât cu ocazia declarațiilor oficiale ale acestora sau a unei "mărturisiri" a "omului Constantinescu" ("de dimineață pînă seara consilierii mei mă sfătuiesc să nu-mi mai asum răspunderi"). Însăși existența lor, atunci cînd nu se reduce la pură prezență mediatică în preajma președintelui, nu a ieșit în față decât cu ocazia miniscandalului cotidian organizat de presă.

În ce privește selecția consilierilor, aceasta se poate opera după un minimum de trei criterii: *fidelitatea politică, moralitatea relativă și competența*.

a) **Fidelitatea politică.** "În țara asta există două curente politice majore, unul care vrea o schimbare, iar altul care o refuză. Și atunci cînd dai de un om care nu dorește schimbarea, îl pui puțin mai jos, nu afară sau în drum. Nu-l mai lași șef. Pui pe un altul care înțelege dorința majoritară de a schimba lucrurile." (Zoe Petre, consilier prezidențial, în *Jurnalul Național*). Fidelitatea politică este un criteriu necesar, dar nu și suficient. Se poate întîmpla ca, indiferent de competență necesitară de domeniul respectiv, numirea în postul de consilier să recompenseze ajutorul acordat în campanie, președintele dorind astfel să continue prezidențial colaborarea electorală. Dorin Marian, consilier prezidențial pe probleme de Securitate Națională (Apărare, Siguranță Națională și Ordine Publică) este cel care a coordonat campania electorală. Cătălin Harnagea, consilier al Departamentului Financiar-Proto-

col, este fostul coordonator al campaniei electorale a lui Victor Ciortea.⁵

Fidelitatea politică articulează deci un "de-ai noștri", din care președintele își poate selecta "sfetnicii" motivind alegerea, la acest nivel, prin simplul fapt că are încredere în ei. Iar încrederea este un sentiment.

b) **Moralitatea relativă.** În esență, acest al doilea criteriu se rezumă la a selecționa dintre "candidații" care au trecut de primul nivel, pe cei care nu fac obiectul unei suspiciuni mediatic (minimal), pe cei care "n-au ieșit în față" prin vreun act în măsură să prejudicieze "imagină" de ansamblu a instituției. Acest al doilea criteriu capătă un plus de importanță în contextul determinării morale a schimbării politice (cu o pondere grea în coagularea voinței generale de schimbare). Este de semnalat că doar un singur consilier s-a dovedit ulterior a nu corespunde acestei exigențe, fiind "disponibilizat" – și aceasta ar preciza sensul celui de-al doilea termen – "relativă" – indiferent de natura canalelor prin care este transmisă informația de relativizare (surse confidențiale, mass-media).

c) **Competența.** Consilierul trebuie să fie, în principiu, mai competent decât președintele pe probleme specifice circumscrise de departamentul său sau cel puțin egalul său în măsură de a sugera alternative la proiectul prezidențial etc. Acest criteriu, cel mai important în ordinea eficacității activității instituției, a fost lăsat ultimul tocmai fiindcă, pe fondul producerii pentru prima dată a alternanței democratice, selecția consilierilor a fost operată după *principiul rarității* oamenilor și sub presupunția generală a *calificării la locul de muncă*.

În funcție de obiectivele mandatului, de personalitatea președintelui etc., acest minim de trei criterii este valorizat diferit, interpretat sau reconsiderat. Poate că nu este doar o opinie a afirmă că președintele Iliescu a accentuat mai mult primul criteriu (eventual, și al treilea), cu ignorarea parțială a celui de-al doilea (vezi ieșirile lui Dan Iosif). Fapt este că președintele Constantinescu, sub exigența credibilizării, trebuie să respecte, prin contrafactual, toate aceste trei criterii (cel puțin). (Dacă aceste trei criterii constituie minimul necesar pentru numirea unui consilier, se poate observa cu ușurință cum "cazul" consilierului Dan Petre⁶, amplu dezbatut în presă și generat de presupunția de "nepotism", nu angajează nici unul din aceste trei criterii,

fiind mai degrabă vorba de nerespectarea, din partea președintelui însă, a criteriului moralității, aplicat sîsej, competența numitului consilier nefiind niciodată pusă în discuție. Global, competența consilierilor este guvernată în principal de principiul indecidabilității mediatică, iar indicii ei transpar [prin] în eficiența instituției. Or, la o privire sumară, instituția prezidențială este singura instanță democratică ce dă dovadă [sau știe să lase impresia] de hiperactivitate.)

3. Ce s-a făcut

"Poate că pentru prima dată după decenii în care a fost obsedată de ideea de a-și schimba imaginea, România își schimbă realitatea."

(EMIL CONSTANTINESCU,
19 februarie 1997, interviu acordat Agenției France Press)

a) **Activitatea instituției prezidențiale** vizează două planuri (extern, intern) care se potențează reciproc prin intermediul unui obiectiv comun: credibilizarea instituției prezidențiale în interior și impulsionează coerența internă, iar o acțiune cîștigătoare pe plan intern informează optimizarea imaginii pe plan extern. Pe fiecare din aceste planuri, credibilizarea joacă rolul de reconvertizor al capitalurilor (de simpatie externă, de dorință de schimbare internă) sub forma unică a capitalului de încredere (externă, internă) de reinvestit apoi (în capital finanțiar extern, în capital de securitate etc. sau, pe termen lung, în cultura civică și politică internă etc.)

Astfel, obiectivele politicii externe promovate de instituția prezidențială sunt, în ordine inversă (după importanță): integrarea europeană și euroatlantică, cooperarea regională și eficientizarea relațiilor bilaterale (afirmate, de exemplu, cu prilejul vizitei în Polonia, 13-15 ianuarie 1997). Îndeplinirea acestor obiective trece prin "descoperirea vecinilor", chiar a celor mai îndepărtați (co-candidați la integrare: Polonia, Cehia) – ca nouă strategie selectată pentru precipitarea procesului de aderare la structurile euroatlantice. Prioritățile interne, aşa cum le reliefa președintele Constantinescu, global, cu prilejul interviului acordat pe 21 februarie pentru *Le Figaro*, sunt: transformarea economiei, protecție socială pentru cei defavorizați, lupta împotriva corupției și a crimei organizate, asigurarea unui climat de solidaritate umană. Toate acestea ar putea fi sintetizate în tripla pe care președintele a expus-o la

summit-ul OSCE de la Lisabona: valorile democratice, economia de piață, asigurarea obiectivului major de securitate, stabilitate și cooperare pe continent.

Pe planul contactelor externe, activitatea prezidențială s-a concentrat pe cele trei obiective: *integrarea europeană și euroatlantică: summit-ul OSCE de la Lisabona, 2-3 decembrie 1996; reuninea Consiliului European de la Dublin, 15-16 decembrie; Turneul European Davos–Bruxelles–Paris, 31 ianuarie–3 februarie* – cu toată pletera de contacte personale cu președinții și premierii țărilor partenere ale României; *cooperarea regională și relațiile bilaterale* subscrise acesteia (tot așa cum cooperarea regională e subscrisă, pînă la un punct, primului obiectiv): vizita în Polonia, 13-15 ianuarie 1997, vizita la Praga, 10 martie. Cooperarea regională este circumscrisă de diferite scheme de cooperare subregională, precum Cooperarea Economică a Mării Negre (CEMN), Inițiativa Central-Europeană (ICE) la care România era deja parte sau Zona de Liber Schimb Central Europeană (CEFTA) la care România a aderat recent. *Descoperirea vecinilor* ar fi, deci, un prim pas spre integrarea euroatlantică, un parteneriat regional în măsură să faciliteze o intrare-împreună, colaborare în care România dorește să fie o "punte între Inițiativa Central Europeană și Cooperarea Economică în zona Mării Negre" (Emil Constantinescu, la întoarcerea de la Praga), punct prin care "România și-ar putea regăsi vocația de mediator între zona Balcanilor și Europa Centrală, putînd iniția o nouă politică a relațiilor cu grupul de la Vișegrad" (Emil Constantinescu, 27 noiembrie 1996). Schimbarea politică internă determină o schimbare radicală de opinică a politicii externe din perspectiva căreia vizita în Polonia, de exemplu, devine "un moment strategic, de rascruce", în care chiar pregătirea aderării "individuale" la structurile europene și euroatlantice trebuie să fie amenajată de colaborarea regională, de asigurarea compatibilității sau complementarității obiectivelor și mijloacelor țărilor candidate, în care România trebuie să se dovedească a fi nu numai un consumator de securitate, ci și un producător de securitate. În interviul acordat de președintele Constantinescu Agenției France Press (19 februarie), acesta rezuma¹⁰: "România poate juca nu numai rolul de pilon de stabilitate, dar și pe cel de mediator, dacă i se va cere... România este decisă să ducă o politică de bun simț, moderată, fără ambiiții irealiste" (la acest capitol ar figura oare și mult discutatul Tratat cu Ucraina sau

"sacrificiile istorice" pe care le amintea președintele la Bruxelles?). Tratatul cu Ungaria (deja ratificat), vizitele strategice în Polonia și Cehia, semnarea unui tratat cu Ucraina ca "obiectiv pe termen scurt al guvernului" conturează liniile de forță ale noii politici externe a României, ale cărei efecte, amplificate și de regimul accelerat în care au intrat contactele internaționale premergătoare summit-ului de la Madrid, săn cel puțin spectaculoase (vezi reacția în lanț a țărilor membre NATO care susțin România).

Pe plan intern, în afara atribuțiilor de mediator pe care președintele și le-a exercitat prin numeroase intervenții și a activității de impulsionare a diferitelor instanțe democratice și organisme (Poliția, Jandarmeria, Magistratura, Parlamentul, Băncile), principalul eveniment l-a constituit declanșarea acțiunii anticorupție. Astfel, pe 7 ianuarie seara, în cadrul ședinței Consiliului Suprem de Apărare a Țării și sub coordonarea președintelui, s-a decis înființarea Consiliului Național de Acțiune împotriva Corupției și Crimei Organizate. În alocuție televizată de a doua zi, dramatică prin ton și prin implicitul discursului, președintele își asuma răspunderea personală pentru eficiența proaspăt înființatului organism, cu atât mai mult cu cât corupția și criminalitatea organizată pun în pericol siguranța națională. "În combaterea acestui flagel nu vom ține seamă nici de poziția socială, nici de avere, nici de apartenență politică, nici de grade de rudenie. Vom ține seamă numai de lege." Declarația, spectaculoasă, a avut în primul rînd efecte disuasive amplificate atât de efervescența activității Parchetului General, cât și de cîteva arestări ale unor personaje aflate în afara cîmpului corupției, dar susceptibile de a antrena prin cădere lor pe adeverării capi. "Jaful mafuilor bancare, petroliere, ale alcoolului și tutunului a fost stopat".¹¹ Acțiunea este în plină desfășurare și se anunță cîteva arestări, dar mai mult decît aceasta, în primul rînd impactul ei mediatic a fost puternic: "Momentul schimbării radicale din România a coincis cu momentul începerii luptei radicale împotriva corupției și a crimei organizate care a surprins prin radicalismul ei chiar și statele occidentale lansate de multe ori într-un proces lent și chiar ineficient". Si, pentru a încheia această sumară trecere în revistă: "dincolo de realizări incontestabile pe plan extern, suntem încă foarte departe... oricăr de importante ar fi pentru noi sprijinul instituțiilor financiare internaționale și integrarea eu-

ropeană, principalul nostru interlocutor este societatea românească".¹²

b) **Credibilizarea.** Acesta este obiectivul în jurul căruia a gravitat întreaga activitate prezidențială de pînă acum. Credibilizarea propriei instituții, credibilizarea celorlalte instanțe din spațiu de joc democratic, de realizat după dublul proiect al unei "expansiuni" externe și al unei "colonizări" interioare. *Credibilizare*, în exterior, înseamnă transformarea capitalului de simpatie ("România se bucură de un mare capital de simpatie", E. Constantinescu, la întoarcerea de la Lisabona) în capital de încredere convertibil la rîndu-i în capital finanțiar de investiții (strâine) sau în capital de securitate (al căror maxim l-ar constitui integrarea în structurile europene și euroatlantice). *Credibilizare*, în interior, înseamnă transformarea capitalului de voință de schimbare în capital de încredere în instituțiile statului, capital de reinvestit apoi, pe termen lung, în atitudini civice și mentalități politice mai performante pentru ansamblul unui sistem (cel democratic), pe care timp de 7 ani l-au blocat inertă, pasivitatea, neîncredere, distanță (dintre guvernări și guvernați), *in-diferență*. Nu altceva vizează, pe acest versant al "colonizării" interioare, declanșarea acțiunii anticorupție: "...pentru a reda oamenilor încrederea în instituțiile statului... Prin această campanie mai urmărim un obiectiv, cel puțin la fel de important ca cel material. Vrem să refacem autoritatea instituțiilor statului".¹³ Nu este aici locul de a analiza prin ce modalități anume poate fi reinventat politicul, cultura politică reamenajată, cultura civică "învățată". Însă, trebuie semnalată "exemplaritatea" (care dă exemplul) gesturilor democratice ca minim necesar al acestei inversări de psihism politic-civic. Iar în acest sens, dacă declarativul și gestualul își vor găsi continuare și acoperire în real (ceea ce se întîmplă deja în cazul Președinției), este deja deschisă posibilitatea unei schimbări.

O singură modalitate există pentru a realiza obiectivul prezidențial central al credibilizării: corespondență riguroasă între "a zice" și "a face". În acest sens, afirmația președintelui "am depășit stadiul declaratiilor de principiu" ar rămîne ea însăși tot o declaratie dacă nu ar fi acoperită în real. În emisiunea "7 zile în România", de la TVR, președintele contură posibilitatea coagulării acestui capital de credibilitate exclusiv prin buna întîlnire dintre "a zice" și "a face", realizată, de exemplu, pe numai distanță (temporală) dintre Lisabona și Dublin (exemplul a fost expus de în-

suși președintele Constantinescu în mai-sus amintita emisiune) sau pe distanță (temporală) dintre campania electorală și momentul declanșării acțiunii anticorupție: "Am fost ales președinte în urma unei campanii care a pus pe primul plan problema corupției generalizate... Iar în ultimele luni am fost întrebăt de multe ori ce am de gînd să întreprind concret pentru eliminarea acestui flagel. A venit momentul să ofer un răspuns acestor întrebări... Începem acum acțiunea de recuperare a banilor dumneavoastră". Credibilizarea deci ar fi posibilă pe distanță pe care prescriptivul declarativ tinde la performativ, iar "a zice" se materializează în "a face".

Credibilizarea are o logică negativă (de reparatie, de reabilitare, de normalizare etc.) de urmat după modalități pozitive și benefice pe termen lung ("a zice" = "a face"). Riscul pe care îl reprezintă asumarea ei ca obiectiv de către Președintie îl constituie posibilitatea ca ea să acapareze întreagă activitate prezidențială (primul nivel al analizei: capital de credibilitate = o "bună imagine" etc.). Credibilizarea poate de asemenea genera derapaje atunci când în susținerea și promovarea ei instituția prezidențială rămîne singură (de semnalat înmulțirea mimetică a talk show-urilor radiofonice, a articolelor de ziare avînd drept tematică... "singurătatea președintelui"). "Suplețea" cu care președintele se mișcă uneori printre atribuțiile prezidențiale și uzajul maximal al prerogativelor funcției ar fi justificate tocmai de efortul de credibilizare: astfel, vizita "unor investitori americani mai întîi la Cotroceni"¹⁴ s-ar explica prin aceea că președintele este înainte de toate "un focar de credibilitate" (comentariul BBC), garantul și sura credibilității deriveate a tuturor celorlalte instituții ale statului, punctul de trecere obligatoriu și, la limită, singura supapă care ar media schimbările dintre "mediul" intern și cel extern. Ceea ce, dincolo de riscul tehnic al blocării efective a instituției prezidențiale prin asumarea de către aceasta a unor atribuții care o depășesc, ridică o triplă problemă:

a) cea juridică, a separării puterilor în stat (și cea corelată, deocamdată absurdă, a modalităților legale prin care s-ar putea stopa un președinte prea activ, un hiperpreședinte);

b) cea a perpetuării, în plină schimbare, a tocmai culturii politice împotriva căreia războiul e dus, cultură politică centrală pe arhetipul "tătucului" și pe modelul "artei de a guverna" și generând în planul atitudinilor distanță, pasivitate, indiferență etc.;

c) cea a efortului de credibilizare, considerat în ansamblul său (adică, a modalităților efective de compulsionare a celorlalte instanțe democratice astfel încât "plus"-ul prezidențial să nu mai fie potențat, prin contrafactual, pe fondul unui "minus" generalizat etc.).

Triplă problemă care, chiar ridicată numai formal, rămîne, și ea, esențialmente de rezolvat. □

NOTE:

1. Analiza în termeni de "imagine-credibilizare" se bazează pe o interpretare personală. Pentru *background*-ul teoretic minimal, vezi nota 3.
2. "Statul de drept", *Sfera Politicii*, Daniel Barbu.
3. Despre manipularea aparențelor și puterea simbolurilor în era audiovizualului vezi *Gouverner c'est paraître*, J.M. Cotteret. Despre era mediatică vezi, de exemplu, *Cours de médiologie générale*, R. Debray. Despre mediacrație, pedagogia imaginii, homo cathodicus, vezi *Le pouvoir sur scènes*, J. Balandier.
4. *Le Monde*, decembrie 1996.
5. Comunicat remis presei; vezi, de exemplu, *Libertatea*, 17 aprilie 1997.
6. *Întîlnire cu presa*, joi, 10 aprilie 1997, ProTV.
7. Informațiile sunt preluate din *Adevărul*, 29 noiembrie 1996.
8. Vezi, de exemplu, comentariile lui C.T. Popescu, în *Adevărul*, ale lui Octavian Paler în *România liberă* sau cele "anonyme" din *Academia Cașavencu*.
9. Adrian Severin, *România liberă*, 16 ianuarie 1997.
10. *România liberă*, 19 februarie 1997.
11. *România liberă*, 24 martie 1997. Emil Constantinescu, 24 martie, Forumul Crans Montana.
12. *România liberă*, 10 aprilie 1997. Emil Constantinescu, 9 aprilie, la Cotroceni, cu ocazia consultărilor dintre Președinție, Guvern și majoritatea parlamentară.
13. Televiziunea Națională, 8 ianuarie.
14. ProTV, 10 aprilie, mediator Iolanda Stăniloiu.

RADU DOBRESCU – graduated this year from the Faculty of Political Science and Public Administration, University of Bucharest.

Realizări și eșecuri ale terapiei intensive

DAN SUCIU

Cabinets are the most unstable institutions of power, especially for countries engaged in transition from communism to democracy. Dan Suciu is trying to find out how the new Romanian cabinet is balancing its policy in a framework defined by two contradictory elements: radical reform and pressures from a pauperized population, under the spectres of unemployment and unwilling to take initiative. Successful negotiations with International Monetary Fund, World Bank, and ambition to be considered in the first wave of NATO enlargement had painful social costs, especially because Romanian budget is poor. Negotiation was also a priority in the confrontation with large trade-unions, but welfare and social protection measures stopped so far social conflicts. In agriculture there is another dilemma: how to redefine the role of the state in a domain bankrupted by bureaucratic inefficiency and state subventions. The success of privatization will depend on how the new reforms will be defined, and how the institutions involved will be redesigned. One of the paradoxes of transition is that it needs a strong executive capable of assuming a political and economic reform leading diminishing the role of the executive.

Cea mai dificilă partitură în procesul de reformă îi revine în mod indiscutabil guvernului. Experiența poloneză, care a constat în crize și schimbări succesive de guverne – ce și-au menținut însă, indiferent de orientarea politică, voința reformatoare – arată în mod clar că dintre puterile statului, executivul este cel mai expus soțului pe care îl produce încercarea de normalizare a economiei.

Premierul Victor Ciorbea sublinia, la o întîlnire cu investitorii străini, că tipul de reformă pe care îl promovează guvernul său este o "terapie intensivă, nu o terapie de soc". Ieșirea din dilema terapie de soc–terapie graduală care a marcat întreaga tranziție în Est, pe care o întrevede premierul român, este doar de natură semantică, o încercare de a evita utilizarea unor termeni aspri în caracterizarea strategiei guvernamentale pentru menajarea suspiciunilor electoratului legate de acest termen. De cinci luni de când este la putere, guvernul Ciorbea a oscilat între dorința unei reforme radicale, încercarea de a menaja un electorat căruia nu îi s-a promis în campania electorală noi suferințe și satisfacerea acordurilor încheiate cu organismele financiare internaționale, concomitent cu menținerea unei stabilități interne în vederea "imaginii central-europene" necesară pentru cîștigarea încrederii partenerilor vest-europeni în cursa pentru NATO.

Trei mari perioade pot delimita activitatea guvernamentală în cele cinci luni de activitate: de la 3 noiembrie, ziua victoriei în alegeri, pînă la 11 decembrie, cînd nouul guvern a primit acordul de investitură în parlament, a fost perioada politică de formare și de

stabilire a unui program de guvernare. Începînd cu 12 decembrie pînă la prezentarea programului de restrucțurare și "de salvare a economiei naționale" (17 februarie) activitatea guvernului a constat mai ales în investigarea stării de fapt în economie pentru definirea astăzi a programului cît și a acordurilor cu FMI și Banca Mondială. Începînd cu 18 februarie, cînd primele liberalizări ale prețului au intrat în vigoare, se poate spune că a început procesul de reformă. La 17 aprilie, bugetul pe 1997 a fost votat în parlament, iar la 22 aprilie, acordul cu FMI a primit girul consiliului de conducere al organizației. Terapia intensivă era pregătită să înceapă.

Guvernul Ciorbea și mizele politice.

Apărut ca urmare a unor negocieri în forță catalizate de președintele Constantinescu și promovîndu-l în funcția de premier pe primarul capitalei, Victor Ciorbea, guvernul s-a creat relativ ușor din coaliția CDR - USD - UDMR. A rezultat un guvern format din 28 de persoane (14 PNTCD, 6 PD, 4 PNL, 2 UDMR, 1 PSDR, 1 PNLC; sau, conform alianțelor, 19 - CDR, 7 USD și 2 UDMR). În ciuda heterogenității, disputele în cadrul guvernului nu au reușit să pună în pericol stabilitatea coaliției. Algoritmul pus la punct pentru ocuparea "în oglindă" a posturilor din structurile inferiore în ministere a funcționat eficient și în cazul prefecturilor, regiilor, dar și a băncilor incluse în procesul de privatizare, ceea ce a condus, îi ciudă unor divergențe trecește, la o relativă armonie în cadrul coaliției și implicit al guvernului. O armonie care nu a fost tulburată nici de divergențele ivite în urma alocărilor

de sume pentru buget, divergențe în care miniștrii cabinetului Ciorbea nu au protestat dintr-o poziție partinică, ci din aceea de "tehnocrați", specialiști ai domeniului. Cele mai acute divergențe au fost de altfel între tărăniștii Mircea Cișmara, ministrul de finanțe, și Stefan Drăgulescu, ministrul sănătății. În aceste condiții, fără să fie supus unei presiuni politice nici din partea opoziției, guvernul și-a concentrat atenția asupra strategiei de reformă.

Guvernul ca reformator. Victor Ciorbea a fost primul premier de după 1989 care a prezentat cu ocazia discursului de investitură în parlament un program propriu de guvernare. "Programul de bază de macrostabilizare și de dezvoltare a României pînă în anul 2000", alături de "Programul socio-economic pe termen scurt" sănătății sunt rezultatul sintezei programelor electorale ale CDR ("Contractul cu România"), USD ("Mai însîi pentru oameni") și UDMR ("Împreună vom reuși"). Programele electorale nu au promovat un concept de reformă soc – sau intensivă, după retorică Ciorbea – și cu astăzi mai puțin un plan coherent, care să fie nucleul programului de reformă.¹ În ciuda acestui fapt, miza majoră a campaniei electorale a fost "schimbarea" politico-socială și economică, adică accelerarea proceselor de privatizare și restrucțurare.

Slăbiciunile programelor electorale, criptice în ceea ce privește reforma și generoase în ceea ce privește măsurile de dreptate și protecție socială, au avut ca urmare prezentarea cu ocazia investiturii noii guvernări atât a unui program de principii, cât și a unuia de măsuri prioritare de protecție socială și inițiative legislative urgente axate pe problemele populației rurale și ale celei sărace. Acest dublu program a avut ca rezultat o serie de confuzii exprimate și de reprezentanții organismelor financiare internaționale, care au inițiat primele consultări cu guvernul Ciorbea la începutul lui ianuarie 1997. "Programul de macrostabilizare și de dezvoltare a României pînă în anul 2000" grupează mai mult o serie de principii și inițiative de guvernare care au ca scop dezvoltarea economică de perspectivă și crearea condițiilor de creștere economică. Stabilitatea macroeconomică și restrucțurarea economiei reale sunt definite ca obiective prioritare ale noii guvernări, alături de integrarea euroatlantică și dezvoltarea regională. Programul pe termen scurt, în schimb, promite împlinirea unor angajamente luate în campania electorală: creșterea alocațiilor de stat pentru copii, mărirea pensiei pentru tărani, indexarea salariilor bugetare conform inflației, de altfel primele măsuri pe care guvernul le-a și pus în aplicare. Progr-

amul de macrostabilizare vizează mai degrabă niște obiective generale care sănătății sunt componente ale unui proces reformist. Grupat pe zece capitole, de la opțiunile actualei guvernări la parteneriatul cu societatea civilă și politica externă de integrare euroatlantică, în cadrul programului un loc preponderent îl ocupă descrierea politică macroeconomică și a politicăi de restrucțurare economică. Este un prim document care prezintă dacă nu o strategie, cel puțin cîteva obiective concrete, a căror îndeplinire reprezintă de fapt un semnal al reformei. Pe plan monetar-fiscal sunt prevăzute o serie de măsuri fundamentale, ca liberalizarea pieței valutare, încetarea finanțărilor speciale pentru agricultură, consolidarea sistemului finanță-bancar prin privatizarea băncilor, eliminarea creditelor direcționale. Politica monetară pusă în aplicare în colaborare cu Banca Națională a avut succesul scontat pe termen scurt, la sfîrșitul lunii aprilie toate aceste măsuri fundamentale fiind deja îndeplinite, inclusiv aprobarea în parlament a legii privatizării băncilor. Pe plan fiscal, critice care sănătății adresate sistemului de impozitare au rămas deocamdată fără ecou: Legea BUGETULUI DE STAT PE 1997 a fost elaborată conform vechii politici fiscale și de impozitare. Timpul scurt în care a trebuit să fie încheiată nu a permis modificările de substanță prevăzute, dar ministru finanțelor, Mircea Cișmara, a declarat că în a doua parte a anului vor apărea acele modificări legislative necesare restrucțurării politicăi fiscale care se vor reflecta în legea bugetului pe 1998. Restructurarea economică este abordată într-un capitol special, guvernul propunându-și accelerarea privatizării ("vinderea de urgență prin toate metodele, pînă în august 1998, a patrimoniului administrat de FPS; demararea procesului de demonopolizare a regiilor autonome și utilităților publice"), îmbunătățirea activității piețelor de capital etc. Deși ocupă cel mai mare număr de pagini în cadrul programului, iar restrucțurarea economică este obiectivul central al oricărui proces de reformă, politica de restrucțurare rămîne cel mai mult la nivelul declarațiilor de principii, conținând puține măsuri concrete. Se subliniază sănătății cu claritate faptul că scopul restrucțurării este eliminarea pierderilor din economie care, în concluzia guvernului, se concentrează într-un număr relativ mic de regii și societăți comerciale cu capital de stat. Prezența Programului socio-economic pe termen scurt a pus sub semnul întrebării și aceste puține elemente concrete de restrucțurare. Principalul punct al programului este "combaterea sărăciei", care presupune punerea în aplicare a promisiunilor electorale ale

CDR (pensia minimă pentru tărani cooperatori – 50.000 lei) și USD (alocațiile de stat pentru copii – 50.000 lei) și indexarea pensiilor. Sunt, de altfel, primele măsuri puse în aplicare de guvernul Ciorbea.

O dată cu începerea negocierilor cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, guvernul sănătății nevoit să-și definească strategia reformatoare. Sub presiunea exercitată de discuțiile concrete pe care reprezentanții Fondului Monetar Internațional și ai Băncii Mondale le-au avut cu partenerii guvernamentali de negocieri, guvernul a elaborat un program de măsuri concrete de reformă, abandonând ambiguitățile și generalitățile celor două programe precedente. Adevaratul program de reformă și stabilizare economică a fost prezentat abia pe 17 februarie, în urma încheierii negocierilor cu organizațiile financiare internaționale, și a avut girul FMI, BM și Uniunii Europene. Mai mult, organismele internaționale au ținut să-și arate sprijinul participând efectiv la elaborarea programului. Caracterizat ca extrem curajos și eficient, "programul de salvare a economiei naționale" este unul de terapie soc, în doi pași, primul de măsuri de stabilizare macroeconomică și al doilea de ajustare structurală și privatizare.² Primele măsuri au fost luate începînd de a doua zi, 18 februarie, și au vizat liberalizări de prețuri la toate produsele cu excepția păstrării unor subvenții la pînă, energie electrică și termică, transporturi și tarife poștale. Pe plan macroeconomic, guvernul sănătății propune reducerea inflației, diminuarea balanței de plăți și a deficitului bugetar. Reglementările și obiectivele propuse se întîlnesc și în Legea BUGETULUI DE STAT PE 1997, promulgată la sfîrșitul lunii aprilie de către președintele Constantinescu. Astfel, rata inflației, estimată la 90% în primele trei luni ale anului, va scădea la sfîrșitul lui 1997 la o medie anualizată de 30%, deficitul balanței de plăți la 1,4 mld \$ (de la 2,3 mld \$ în 1996), iar deficitul consolidat al bugetului la 3,5 din PIB. Chiar dacă cheltuielile bugetare rămîn aproximativ aceleasi cu cele din anii trecuți, guvernul, în colaborare cu BNR, a propus o serie de măsuri noi care, pe plan macroeconomic, par a da, la trei luni de la anunțarea lor, rezultatul scontat. Una dintre măsurile cel mai bine primite este cea care prevede anularea subvențiilor netransparente pentru agricultură, date sub forma creditelor direcționale de către BNR, o sură inflaționistă sigură. Programul accentuează importanța procesului de privatizare stabilind date și termeni precisi, pînă la sfîrșitul anului urmînd să fie privatizat 69% din totalul întreprinderilor care vor intra în acest program, iar guvernul se angajează în crearea

unei cadre mai favorabile investițiilor străine. Restructurarea este unul din obiectivele centrale ale noului program. O primă categorie (întreprinderile care îngrijorează cele mari pierderi) va intra în procesul de licitație treptată, pe etape. O a doua categorie, a regiilor autonome, va intra în restrucțurare și privatizare, iar o a treia categorie (formată din regiile din sectorul minier) va fi restrucțuită pentru reducerea pierderilor. În sectorul agricol, programul sănătății a propus ca, o dată cu stoparea finanțărilor inflaționiste, să se eliminate pierderile prin privatizarea sau licitația complexelor zootehnice și a fermelor agricole perdante, iar unitățile care prestează servicii în domeniu să intre și ele sub control privat. Procesul radical de privatizare și restrucțurare este dublat de un substanțial program de protecție socială, căruia i se rezervă în bugetul de stat un procent – record de 10,04% din PIB. Totodată, sunt prevăzute indexări și sunt reconfirmate compensațiile prezentate în programele precedente, precum și măsuri de protecție pentru someri. Excelent primit astăzi pe plan intern, cît și extern, programul prezentat de premierul Victor Ciorbea promitea o reformă de substanță. Dar, de la aplicarea cu întîrziere a primelor măsuri, guvernul a intrat în criză de timp. Pînă la sfîrșitul lunii aprilie, guvernul a început o cursă contra cronometru pentru respectarea angajamentelor și termenilor stabiliți în acordul stand-by cu FMI și Banca Mondială pentru acordarea tranșelor de împrumut, deși nu mari – în jur de un miliard de dolari –, dar care au valoarea unei certificări de încredere pe piețele financiare internaționale. Punerea în aplicare a programului a dus sănătății și la apariția primelor probleme.

Guvernul ca negociator. Prima reacție a sindicatelor la programul de reformă prezentat de premier la 17 februarie a fost una mai degrabă pozitivă. Pe fondul așteptării schimbărilor structurale în economie, la modul abstract, sindicatelor nu ar fi avut suport popular împotriva măsurilor guvernamentale, chiar dacă liberalizarea prețurilor a stîrnit îngrijorare. De altfel, programul prevedea și un capitol substanțial despre protecția socială. Marile centrale sindicale (BNS, ALFA, CSDR, Frăția) au apreciat măsurile de protecție socială acceptabile, dar sănătății arătat sceptice față de punerea lor în aplicare. Au reproșat totuși guvernului că nu a fost dispus la mai multe runde de consultări în prealabil. Beneficiind de creditul de încredere rezultat ca urmare a primelor măsuri de ajutor social puse deja în aplicare – compensațiile pentru copii și pensiile minime –, șocul scumpirilor nu a produs un val de reacții

negative. În plus, pe termen scurt, guvernul a propus un plan de indexare integrală a prestațiilor din sistemul venitului minim garantat, extinderea programelor sociale de alimentație prin cantine sociale și subvenționarea limitată a pînii și a unei cote de energie electrică. Indexarea salarială din sectorul bugetar a fost fixată la 46,1% în primul trimestru și încă 6% de la 1 aprilie. Preocuparea pentru o protecție socială eficientă s-a reflectat și în bugetul pe 1997, cheltuielile estimate pentru programele propuse (neinclusând subvențiile pentru pîne și electricitate) fiind estimate la 10,04% PIB. Prognozele guvernamentale evaluau scăderea puterii de cumpărare cu echivalentul unui salariu lunar pe întregul an, în ciuda măsurilor de protecție socială abundente, puse în aplicare înainte ca restructurarea să înceapă efectiv. Pînă la sfîrșitul lunii aprilie, rata şomajului era cu încă un procent sub cea prognozată de guvern pentru întregul an 1997 – 8%. Dar nu a început efectiv restructurarea și nici lichidarea întreprinderilor perdante. Ministerul Muncii și Protecției Sociale aprecia numărul celor care își vor pierde locul de muncă din motive de restructurare, privatizare sau lichidare la 200.000. Prin-o ordonanță de urgență, guvernul a stabilit că fiecare şomer provenit din unitățile implicate în restructurare va primi între șase și 12 salarii lunare medii nete, în funcție de vechime, în plus față de ajutorul de şomaj.

Prin preocuparea evidentă pentru protecție socială și prin sprijinul de care guvernul beneficia încă în rîndul populației³ s-au evitat duvergențe grave cu sindicatele, care au început să protesteze abia cînd s-au inițiat primele planuri concrete de restructurare. Prin înînțierea cu care s-au operat primele măsuri efective de restructurare, guvernul a reușit să intre în conflict cu liderii sindicali înainte ca restructurarea să demarzeze propriu-zis. Cînd, la Brașov, muncitorii de la Uzina de autocamioane au blocat șoseaua națională protestând față de încercarea de restructurare a întreprinderii cauzată de pierderile acumulate și de producția pe stoc, guvernul a cedat extrem de ușor în fața protestelor, angajînd o comandă de stat pentru potolirea spiritelor. Exemplul de la Brașov a fost preluat rapid în țară, muncitorii din întreprinderile incluse pe mult discutată listă a marilor perdanți din economie acționînd în același mod violent, prin blocarea drumurilor naționale (la Focșani sau Piatra Neamă), obligînd guvernul să negocieze în condiții de forță. Cedările rapide ale guvernărilor au fost motivate prin încercarea de a tempera demonstrațiile de stradă în vederea păstrării imaginii unei societăți stable, care acceptă procesul de reformă, o imagine necesară pentru succesul demersului de integrare euroatlantică.

Politica agrară. Primele dificultăți ale programului de guvernare au venit din domeniul politicii agricole. Prin încetarea subvenționării celor 20 de complexe zootehnice care înregistrau mari pierderi, conform acordului ASAL (Agriculture Structural Adjustment Loan), încheiat cu Banca Mondială, sefului deținut de aceste combinate nu a mai putut fi aprovisionat cu hrana, iar imaginea animalelor moarte de foame prezentată în mass media a pus pentru prima dată în discuție politica agrară a guvernului Ciorbea. În plus, în plină campanie agricolă, fără accesul la subvenții, agricultura risca să fie în imposibilitatea efectuării lucrărilor de sezon. Moțiunea simplă introdusă de opozitie în parlament nu a avut nici un efect pe plan politic. Nu a subliniat decât două vizuni diferte de abordare a problemelor economice: una, cea a PDSR, care consideră că statul are datoria să se implice în problema agriculturii; cealaltă, a guvernării, încrezătoare în mecanismul de piață și în proprietatea privată, dovedă fiind și eliminarea monopolului în comerț cu cereale prin desființarea Agenției Naționale a Produselor Agricole. Diminuarea radicală a subvențiilor, liberalizarea prețurilor produselor agricole, concomitent cu scăderea substanțială a taxelor vamale pentru produsele de import și reducerea rezervei de stat de cereale, au scos în stradă sindicatul lucrătorilor din agricultură (AGROMEC), care a amenințat cu acțiuni de blocare a drumurilor dacă subvenționarea agricolă, "ca în Uniunea Europeană", nu va avea loc. Una dintre criticile intemeiate ale programului agricol guvernamental se poate face pornind însă de la momentul ales pentru începerea radicală a reformei: în plin an agricol, ceea ce poate pune sub semnul întrebării întreaga campanie agricolă de primăvară.⁴ Dilema guvernamentală în ceea ce privește politica agrară, dar nu numai, este legată pînă la urmă de desfințarea rolului statului în economie și, în particular, în domeniul agricol. Guvernul Ciorbea a adoptat un radicalism reformator tocmai în domeniul politicii agrare, acolo unde subvențiile de stat sunt încă prezente în economiile țărilor Uniunii Europene, de exemplu, în timp ce se impune mai greu în domeniul industrial radicalismul reformei din agricultură.

Politica de privatizare și restructurare. În ciuda programului șoc prezentat, primele măsuri ferme de restructurare au debutat cu o mare inerție. Timp de două luni, inițiativele legislative promise de guvern au întîrziat să apară în parlament, cu toate că șocul măsurilor monetare afectă populația, iar încrederea în procesul de reformă risca să scăda. Mai

mult, ambițiosul program de privatizare pe care Fondul Proprietăți Private s-a angajat să-l aplique și care prevedea privatizarea a 50 de întreprinderi săptămînal, primește o nouă interpretare, în sensul că cele 50 de obiective sunt privatizabile și nu neapărat vîndute efectiv săptămînal! Primele inițiative legislative și decizional-executive importante au venit abia în urma repetărilor impulsuri date de președintele Emil Constantinescu în urma întîlnirilor "de lucru" cu liderii coaliției și cu premierul Ciorbea. Pînă la sfîrșitul lunii aprilie au trecut prin parlament sau sunt în discuție cîteva legi esențiale pentru crearea cadrului de piață necesar reformei: Legea pentru modificarea Legii Concurenței, Legea Bugetului pe 1997, Legea bugetului asigurărilor sociale de stat, Legea pentru modificarea Legii privatizării societăților comerciale (care prevede transferul FPS sub autoritatea guvernului), Legea privatizării băncilor cu capital de stat sau Legea pentru modificarea și completarea Legii 35/1991 cu privire la regimul investițiilor străine (care permite achiziționarea terenurilor de către societățile comerciale cu capital străin). Nu au fost încă înaintate în parlament – deși guvernul se angajase să o facă pînă la sfîrșitul lunii aprilie – legi importante, ca Legea Fondului Financiar (care, deși a ajuns în parlament, a trebuit să fie retrasă), Legea minelor, legi care reglementează activitatea bancară, legile de restructurare ale regiilor autonome sau cele de modificare a impozitelor pe salarii și pe profit.

Dacă proiectele de legi necesare reformei au început să fie elaborate, procesul de privatizare, și mai ales de restructurare economică, demarează lent. Acordul cu FMI a prevăzut lichidarea rapidă a 10 din cele mai importante perdanți ai economiei românești, dar pînă cînd negociatorul FMI pentru România nu a revenit la București, la începutul lunii aprilie, pentru întîlnirea dinaintea semnării scrisorii de intenție către conducerea organizației, nu s-a întîmplat nimic. Nominalizarea celor 10 a sfîrșit proteste astăzi în rîndul sindicatelor din întreprinderile vizate, cît și a conducătorilor manageriale, care a prezentat de urgență măsuri de revigorare a unităților respective. În urma protestelor s-a constatat că unele întreprinderi de pe listă erau deja privatizate sau în curs de privatizare, iar lista a fost refăcută, deficiențele punîndu-se pe seama serviciului de relații publice a FPS, dacă nu chiar a unor interese interne care nu agreează rolul autodisruptiv al Fondului. Scandalul în jurul FPS a dat prilejul guvernului de a cere controlul asupra principalului organism implicat în procesul de privatizare,

aflat inițial sub control parlamentar. Prinordonanța de urgență care conținea modificările la Legea 58/1991, FPS este trecut sub controlul guvernului, o măsură care este acceptată chiar și de opozitie, care a contestat doar forma radicală prin care s-a făcut trecerea de sub controlul parlamentului. Decizia permite o mai bună corelare între guvern și principalul organism însărcinat cu privatizarea, ceea ce poate duce la un ritm mai accelerat al privatizării. O altă modificare importantă pe care ordonanța o introduce în vechea lege a privatizării stabilește ca prețul de vînzare să fie cel determinat de piață și nu mai necesită un preț minim de achiziție prestabilit.

Discuțiile legate de evaluarea întreprinderilor perdante au relevat faptul că reforma guvernului Ciorbea nu poate evita problemele clasice cu care s-a confruntat procesul de privatizare în Est, în statele devinute acum "success stories" pentru guvernul român. Programul Ciorbea are numeroase asemănări, prin radicalitatea măsurilor fiscale și monetare, cu planul Balcerowicz în Polonia, iar prin procesul parțial reușit de privatizare în masă, moștenit de la guvernarea anterioară, cu transferul proprietății publice din Cehoslovacia, de altfel preluat ca model.

Experiențele est-europene puteau avertiza guvernul Ciorbea că încercarea de a evalua corect și obiectiv performanțele întreprinderilor și stării inițiale a economiei românești se va solda cu eșecuri, în ciuda celor două luni în care aceasta a fost principala activitate a guvernărilor. Oricare plan de reformă a relevat însă importanța procesului de privatizare, văzut nu numai ca o modalitate de transfer a proprietății, ci mai ales ca un demers "de a depolitiza majoritatea decizilor economice separând de stat sectorul economic și, pe de altă parte, necesitatea de a crea o nouă structură instituțională a conducerii corporatiste, care să fie favorabilă procesului de revitalizare rapidă și de reorientare a economiilor est-europene."⁵ Doi cercetători ai procesului de privatizare în Est, Roman Frydman și Andrej Rapaczynski, ajung la concluzia că orice proces de privatizare trebuie să respecte patru principii pentru ca economia să aibă o sansă să funcționeze: 1. privatizarea trebuie făcută rapid; 2. trebuie să fie acceptabilă din punct de vedere social de către populație; 3. să asigure un control efectiv asupra managementului întreprinderilor privatizate, care să evite fragmentarea extremă a acțiunilor într-un sistem de supervizare externă; 4. să asigure prezența de capital străin și de expertiza specializată. Din cele patru principii enunțate, guvernul Ciorbea poate conta cu certi-

tudine doar pe punctul 2 – acceptabilitatea socială a privatizării –, pe care riscă însă să o piardă pe măsură ce costurile sociale se vor face mai acut simțite. De la începutul anului până în luna aprilie, cînd FPS a intrat sub controlul guvernului, au fost privatizate doar 447 de societăți comerciale în general mici, alte 278 fiind în negocieri, dintr-un total de 3.700, cîte sînt programate pînă la sfîrșitul anului. Cîtă vreme legislația necesară realizării reformei lipsește încă, mai ales cea referitoare la activitatea bancară și cea legată de piețele de valori mobiliare, principiul 3 al eficienței privatizării riscă să nu poată fi îndeplinit. Atragerea de capital străin este una din încercările pe care guvernul nu trebuie să o rateze pentru bunul mers al privatizării. În acest sens, se duce o largă campanie publicitară și de informare pentru creșterea investițiilor străine, două modificări legislative importante – acordarea dreptului de proprietate asupra terenurilor pentru companiile cu capital extern și reglementarea care urmează să fie adoptată în ce privește la repatrierea profitului – pot fi hotărîtoare în acest sens. Semnele sunt încurajatoare. În prima parte a anului, investițiile străine au crescut cu 35% față de aceeași perioadă a anului trecut.

Un rol pentru guvern. Demersul guvernului Ciorbea de restrucțurare are în vedere, în sine, modalități de reducere a pierderilor prezente în sectorul economic și de creare a cadrului legal pentru buna funcționare a unei economii de piață. De altfel, pentru 1997 este programată o scădere a PIB cu 2% față de 1996, creșterea economică fiind lăsată pe anii viitori. Se consideră că reglementările legislative și privatizarea marii majorități a societăților comerciale de stat, concomitent cu lichidarea celor neattractive, vor permite dezvoltarea unei economii viabile, mai ales prin prezența masivă de capital străin. Guvernul nu pare a avea în schimb o strategie de viitor a dezvoltării industrial-economice, lăsînd totul pe mîna invizibilă a pieței. O piață care, în tranziție, nu poate funcționa cu eficiență informațională a celor din economiile deja structurate. Definirea sau nu a unei astfel de strategii este pînă la urmă o opțiune politică. O astfel de decizie de asigurare a alocării raționale a resurselor economice prin blocarea pierderilor, precum și a unei credibilități financiare pe plan extern este în acord cu o definire minimală a rolului guvernului pe viitor. Neinterventionismul pe care guvernul pare să-l agreeze este o măsură justă pentru o economie care poate funcționa eficient. Dar o economie în plin proces de tranziție pretinde o guvernare activă și maximală. Experiența nefastă legată de statutul FPS și tre-

cerea sa sub control executiv pentru o mai mare eficiență funcțională este relevant pentru necesitatea unui executiv puternic. Unul dintre paradoxurile tranziției constă în necesitatea prezenței unui executiv puternic, capabil să ia măsurile politico-economice care, concomitent cu ajustarea structurală, să conducă la diminuarea rolului executivului. Guvernul Ciorbea trebuie să-și asume pe termen scurt un rol executiv major de care, în timp, pe măsură ce reforma își va arăta rezultatele, trebuie să se delimitizeze. Reforma este, pînă la urmă, și un proces de tranziție de la o guvernare puternică la una minimală. Dar primii pași cer măsuri radicale, pe care le poate lua doar un guvern puternic. Guvernul Ciorbea are toate datele pentru o guvernare puternică în tranziție. Îl lipsește doar decizia de a acționa rapid, înainte ca suportul popular pentru reformă să scăde alarmant. □

NOTE:

1. "Contractul cu România", programul electoral al CDR nu abordează în nici unul din cele 20 de puncte ale sale nici problema restructurării, nici cea a privatizării întreprinderilor industriale, elemente-cheie ale reformei. Singurele paragrafe importante pentru strategia de reformă sunt nr. 10 care prevede "formarea corectă a prețurilor", adică liberalizarea, la o serie de produse importante, și nr 12, 13, care prevăd modificări în sistemul de impozite și taxe.
2. Termenii "tradiționali" în care sunt abordate procesele de reformă de către organismele financiare internaționale. Ajustarea structurală cuprinde toate măsurile, de la liberalizarea comerțului la reforma taxelor. Pentru alte puncte de vedere în ceea ce privește definirea reformei, vezi Adam Przeworski, *Democrația și economia de piață. Reformele politice și economice în Europa de Est și America Latină*, Editura ALL, 1996.
3. Barometrul de opinie publică realizat în luna martie, prin finanțare din partea Fundației Soros, arăta că încă 50% dintre români cred că reforma va reuși, iar 57% au încredere în premierul Ciorbea.
4. Vezi Ilie Șerbanescu, "Securitatea alimentară a țării – un concept antioliberal?", *Adevărul*, 14 martie 1997. Autorul consideră că securitatea alimentară este un obiectiv urmărit de politica agricolă a tuturor țărilor și, în ciuda faptului că măsurile guvernamentale sunt în esență corecte, ele rischă să pună sub semnul întrebării, cel puțin pe termen scurt, viitorul agriculturii românești.
5. Roman Frydman, Andrej Rapaczynski, *Privatizarea în Europa Răsăriteană: Este statul în Declin?*, cap.5. "Central European University Privatization Process", 1993.

DAN SUCIU – graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is political editor of the weekly *Privirea*.

Coaliția CDR-USD

– amnezie contractuală –

HORATIU PEPINE

Former Romanian governmental coalitions had not credibility abroad. The new coalition between Romanian Democratic Convention and Social Democratic Union is seen as a coalition of democratic forces. But this coalition has its own fragility. However, the author explains why the coalition must remain what it is and why it is actually doomed to resist. Any major conflict of interests between the leading parties of the coalition (Democratic Party and National Peasant Christian Democrat Party) is nothing in comparison with common political interests.

Între coaliția care a guvernat pînă anul trecut și noua coaliție care a preluat puterea există această diferență: alianța PDSR-PUNR-PRM-PSM s-a desfăcut la un moment dat din pricina presiunilor exterioare. În interior, în ciuda rivalităților firești între organisme politice cu organizare complet autonomă, dominea o stare de relativ confort. Problema coaliției nu era aceea a armonizării punctelor de vedere, ci doar aceea de a oferi o imagine convenabilă, în situația în care PUNR, PRM și PSM treceau drept partide nedemocratice. PDSR, care avea în coaliție adevărată răspundere a guvernării și a reprezentării României în exterior, s-a găsit la un moment dat într-o izolare fără nici o perspectivă. Guvernele străine, pe de o parte, și marile familii politice reunite în structuri supranacionale, pe de altă parte, au instituit tacit un soi de embargo care se răsfringea în ultimă instanță și asupra statului român. Guvernul de coaliție își reducea astfel simțitor eficiența în chiar rezolvarea problemelor interne.

Dimpotrivă, noua coaliție nu trebuie să facă nici un efort de legitimare. Ea a apărut electoratului românesc drept o alternativă salvatoare la regimul Iliescu, iar pe plan extern ca o asociere firească a partidelor democratice. Din acest punct de vedere, CDR-USD este o coaliție liniștită și fără probleme. (Asocierea UDMR-ului la această coaliție are o mai mică însemnatate în dictarea logicii de funcționare a consensului. Este o asociere care a produs efecte benefice mai mult asupra imaginii internaționale a României. Cu toate acestea, merită analizată separat problema asocierii la guvernare a UDMR și a efectelor acesteia asupra statutului celei mai numeroase minorități din România.) Cu toate acestea, ea își are precaritatea ei. Dacă vechea coaliție – cea a oligarhiei postcomuniste, a naționaliștilor și a comuniștilor reformați – a fost destră-

mată prin presiuni exterioare, noua coaliție este amenințată dinăuntru.

În interval de numai cîteva săptămâni, liderii cei mai reprezentativi – Ion Diaconescu și Petre Roman – au apărut de două ori la televiziune pentru a dezminți zvonurile răspîndite cu privire la divergențele care s-ar fi creat între ei. S-au prezentat publicului ca un cuplu destins și zîmbitor, de natură să risipească orice neliniște privitoare la soarta coaliției. Într-o din aceste întîlniri la televiziune, Ion Diaconescu a spus: "Sîntem condamnați să rămînem împreună". De ce să rămînă împreună și de ce condamnați?

La prima întrebare este relativ ușor de răspuns.

1. Coaliția CDR-USD este singura formulă politică care împiedică revenirea la putere a PDSR și a foștilor comuniști.
2. Este singura formulă politică capabilă să susțină un program de reforme economice.
3. Este singura formulă politică aptă să readucă România printre statele civilizate.
4. Ca o consecință a celorlalte, asupra coaliției se exercită o puternică presiune publică, sancționând orice gest care ar primejdui unitatea coaliției.

Așadar, CDR-USD este, într-un anume sens, singura alianță posibilă. PD este în coaliție partenerul minor, dar nu joacă cu adevărat rolul de arbitru pentru că e practic imposibil să intre într-o altă combinație politică. Alegerile anticipate nu ar putea nici ele să dea o configurație mai favorabilă unei grupări sau altăia. CDR, după sondajele de opinie din ultimele luni (vezi Barometrul de opinie publică finanțat de Fundația Soros), a crescut pînă la 40%, dar insuficient to-

tuși pentru a forma guvernul fără actualii parteneri. Iar PD, într-un chip ce nu pare ușor de explicat, a scăzut la abia 6%, adică la numai jumătate din cît a avut la alegeri.

Este posibil ca această cădere a PD în sondajele de opinie să fie legată tocmai de riscul ca unitatea coaliției să aibă de suferit. PD a fost probabil sancționat pentru desele sale proteste și revendicări: a dorit mai întîi Ministerul Reformei; a pretins apoi în schimb conducerea FPS; iar în ultimul timp, pentru că nu a reușit să le obțină pe celelalte două, face presiuni asupra țărănișilor pentru a primi președinția unei importante bănci cu capital de stat. PD face, probabil, impresia că prin ambițiile sale ar putea periclită unitatea coaliției.

Dar de ce condamnate?

Emil Constantinescu (candidatul CDR), rămas în turul al doilea de scrutin al prezidențialelor împreună cu Ion Iliescu (candidatul PDSR), avea nevoie pentru a cîștișa de voturile lui Petre Roman (candidatul USD), care se clasase al treilea, cu un scor mai bun decît al partidului său. În schimb sprijinul electoral i-a promis acestuia din urmă o împărtire a demnităților în stat între CDR și USD. (Petre Roman dobîndea pentru el personal președinția Senatului, adică a două poziție în stat, conform prevederilor constituționale. În realitate, președinția Senatului este o funcție mai puțin influentă prin ea însăși, dar liderul PD își asigura astfel o mai mare independență de mișcare, evitînd să rămînă într-o poziție subalternă, care i-ar fi diminuat şansele la viitoarele alegeri prezidențiale.) Într-adevăr, rînd pe rînd, conducerea camerelor, diferitele minister, televiziunea națională și alte instituții au fost împărțite între partenerii contractului din noiembrie 1996. Pentru fiecare post mai important s-au purtat tuși multe discuții, care, fie și filtrate, au creat în opinia publică impresia că în sînul coaliției domnește mai curînd o aprigă rivalitate decît un parteneriat. Lăsînd însă la o parte detaliile, putem spune că această coaliție se bazează pe un contract pe care părțile s-au angajat să-l respecte.

Dar, dincolo de contract, coaliția CDR-USD se intemeiază pe o amnezie. Alianța s-a creat sub imperiul circumstanțelor, punînd între paranteze un trecut care mai degrabă le-ar pune în poziții de adversitate decît de parteneriat. CDR are ca nucleu opoziția apărută după decembrie 1989, pe care FSN, care preluase puterea de la Partidul Comunist, încercase să o repri-

me cu duritate. Petre Roman era prim-ministru în guvern care a prezidat/assisat trei mobilizări ale ministrilor, culminînd cu violențele fără precedent din 14 și 15 iunie 1990. În această calitate, se ridică măcar întrebarea privitoare la responsabilitatea morală și politică pe, care va fi avut-o actualul președinte al Senatului. Este simptomatic faptul că procesul intentat lui Miron Cozma se limitează la ultima venire a minerilor – cea din toamna lui 1991, care va provoca căderea guvernului Roman. „Sîntem condamnați să rămînem împreună” – replica domnului Diaconescu – exprimă foarte bine incompatibilitățile dintre parteneri, dar și imperativul care îi ține laolaltă.

Incompatibilitățile sunt numeroase. PNȚCD, principalul partid al coaliției, a renunțat la ideea monarhică din motive de oportunitate, dar arată Casei regale o reverență care irită pe aliații de astăzi. În al doilea rînd, PNȚCD continuă însă să speră că va putea, la un moment dat, să restituie toate proprietățile confiscate de regimul comunist. S-ar putea spune că PNȚCD este mai cu seamă un partid tradiționalist-restituționist.

PD are însă mult mai multe atașamente față de lumea nouă creată de comunism și, prin urmare, se împotrivește tulburării rînduiei actuale, chiar dacă ea nu are nici o intemeiere în drept. Este simptomatic felul în care PD s-a opus unei interpretări dată Legii caselor naționalizate și care oferea foștilor proprietari avantajul unei lecturi lipsite de echivoc. După cum despre același antagonism vorbește felul în care PD a respins ideea largirii limitei de pămînt restituibil la 40 de hectare.

Opoziția PD pune serioase probleme privitor la funcționarea coaliției, dar ea, oricât de accidentat va merge, nu se va rupe că vreme anumite lucruri vor fi lăsunate în uitare. Amnezia este adevarata garanție a acestei coaliții. □

HORATIU PEPINÉ – graduated from the Faculty of Philology, University of Bucharest. He worked for the magazine 22, Radio Free Europe, and now for BBC.

Drumul spre Vest: diplomatia coerentei

VALENTIN STAN

Romanian diplomacy was unable to understand the dimensions of the new American-Russian consense. The author thinks that most of the explicit anti-Russian declarations of Romanian leaders are counterproductive and against our national interest. Even if they were successful in signing treaties with Hungary and Ukraine, there is a strange myopia in the new governmental documents in clarifying Romania's relationship with Russia. Even if the new Romanian power is now much more credible abroad, international credibility of any country largely depends on how it succeeds to accommodate national interests with the interests of the great international powers.

Politica externă nu este ceva grandios și înalt; este bun simț și omenie, fiindcă ea se ocupă cu treburile mele și ale dumitale.

Ernest Bevin, 1950

Dacă ar trebui să acceptăm definiția pe care Ernest Bevin o dădea politicii externe, el, unul dintre cei mai străluçiți miniștri de externe ai Marii Britanii și unul dintre cei mai mari europeni ai secolului, ar fi bine să acceptăm că diplomația este mult mai aproape de nevoile reale ale oamenilor decît pare la prima vedere. Mai ales într-o societate democratică, în care cetățeanul reprezintă subiectul central al oricărei țări de stat și unde elitele conducătoare își fundamentează deciziile pe respectul față de om și nevoile lui. Respect ce înseamnă, în primul rînd, o informare corectă a oamenilor cu privire la situația țării și, evident, punerea în slujba lor a tuturor competențelor necesare pentru o bună gestionare a “treburilor mele și ale dumitale”, prin politica externă. Așa ajungem la noțiunile de bun simț și omenie la care se referă Bevin.

Ne-ar fi foarte greu să apreciem în lumina definiției lui Bevin pe ministru de externe al României, de după noiembrie 1996, care a fost chestionat de un telespectator pe primul post de televiziune al țării, la o oră de maximă audiență, cu privire la situația umilitoare în care se găsesc românii care au nevoie de viză pentru a merge în țările Uniunii Europene (UE), spre deosebire de unguri sau polonezi, cărora nu li se cere viză. Ne-ar fi foarte greu, nu pentru că situația este chiar aceasta, adică românii au nevoie de viză, iar ungurii și polonezii nu, ci pentru că ministru de externe a spus românilor cu acel prilej că situația este aceeași pentru

toți. Ideea că “nici ungurii, nici polonezii nu beneficiază de dreptul liberei circulații”, aşadar au și ei nevoie de viză pentru a merge în UE, a fost reiterată de ministrul de externe fiind preluată și de presa scrisă.¹

Este greu să apreciem dacă ministrul de externe al României nu știa care este regimul vizelor pentru UE, în țările Europei Centrale, asociate la Uniunea Europeană, sau a dezinformat cu bună știință pe cei în slujba căror se află, adică pe cetățenii României. În ambele cazuri, modul de gestiune al “treburilor mele și ale dumitale”, prin politica externă, în domeniul vizelor pentru UE, pare a fi foarte departe de definiția lui Bevin.

Sigur, ne putem pune întrebarea în ce măsură s-a produs acea schimbare, astă de așteptată, în gîndirea liderilor politici ai țării, care ani în sir au prezentat românilor o realitate filtrată de propriile interese, fie ele personale sau de castă politică, dar întotdeauna interese promovate în detrimentul cetățeanului și al dreptului său legitim la o informare corectă. Unul dintre obiectivele majore ale politicii noastre externe, integrarea europeană și euroatlantică, a fost permanent folosit ca armă a politicii de partid, în contextul unei dezinformări sistematice cu privire la șansele României de a fi admisă în structurile occidentale, șanse rulate complet, de altfel, de guvernarea Văcăroiu, tomai prin incompetență și dublu limbaj. Incompetență și dublu limbaj au compromis țara în ochii Vestului mult mai grav decît corupția internă sau blocarea reformei. Nu vom stăru asupra politicii externe a guvernului Văcăroiu. Ne-am referit la ea pe larg în chiar timpul guvernării respective, reliefind ceea ce am considerat a fi carențele sale majore. Dorim să abordăm în

acest text o dimensiune a politicii externe ce ține de potențialul de ieri și de azi al guvernării.

Avem în vedere perioada de dinainte de alegerile din noiembrie 1996, la fel ca și perioada actuală, deoarece în politica externă sunt foarte importante acumulările în timp și construcția de imagine, care pot defini compatibilitatea pe termen lung între interesele actorilor internaționali. În acest sens, deși România a contat în plan internațional prin prestația guvernului Văcăroiu, pînă în noiembrie 1996, opozitia de atunci a construit practic, în aceeași perioadă, atent monitorizată de reprezentanțele diplomatiche occidentale, capitalul de încredere, competență și compatibilitate cu Vestul, cu care și-a început guvernarea după noiembrie 1996.

Foarte mulți români au fost și sunt ferm convinși că actuala guvernare are tot sprijinul Vestului pentru integrarea euro-atlantică a țării, fiind net superioară la capitolul credibilitate vechii guvernări. Într-un anume sens, au dreptate. Pe de altă parte, ceea ce nu se înțelege foarte bine în România este că nu poți fi deplin credibil dacă nu găsești o cale de acomodare a propriilor interese cu interesele marilor actori internaționali, spre care România dorește să se îndrepte. Și, pentru a realiza aceasta, trebuie să identifici corect acele interese ale marilor actori internaționali, care sunt statele occidentale, ca apoi să poți acorda propriaile interese cu ale lor, fără a ceda nimic din dimensiunea interesului național românesc. Acesta este subiectul asupra căruia dorim a sărui în aceste rînduri.

“Consensul” russo-american și România

Am prezentat încă din februarie 1995, în paginile *Sferei Politicii*, dimensiunea parteneriatului strategic russo-american², care a marcat un moment semnificativ în dezvoltarea sa prin recentul *summit* de la Helsinki, din martie 1997, al președinților Boris Elțin și Bill Clinton. Deznodămîntul acestei întîlniri indică elemente esențiale pentru înțelegerea procesului de extindere a structurilor euro-atlantice, de care se leagă și interesele românești. Evident, s-au păstrat pozițiile divergente cu privire la necesitatea extinderii NATO, Rusia menținîndu-și opozitia, iar SUA continuînd politica de susținere a lărgirii Alianței Nord-Atlantice.

Dar, ceea ce este semnificativ, la conferința de presă comună din 21 martie 1997, cei doi președinți au făcut declarații ce au stîrnit o adevărată furtună în

lumea analiștilor occidentali și l-au determinat pe reputatul politolog american, Henry Kissinger, să considere că SUA au dat Rusiei posibilitatea de a se “infilară în deciziile NATO”³, ceea ce ar echivala cu un drept de veto. Sigur, dreptul de veto nu trebuie înțeles în sensul lui formal și nici în maniera în care el se manifestă în Consiliul de Securitate al ONU, acolo unde Rusia poate bloca o decizie prin simpla ridicare a măinii. Aici este vorba de un drept la veto neformal și mult mai subtil, prin care, de fapt, Rusia nu blochează, ci influențează, uneori decisiv, decizia NATO. Parteneriatul pentru Pace a fost o astfel de formă de a răspunde presiunilor Rusiei, care nu dorea o lărgire imediată a NATO. Decizia de a nu include țările balțice în planurile de extindere a NATO este tot o formă de a răspunde presiunilor Rusiei, care consideră țările respective drept zonă de interes strategic vital.

Oficiul pentru Buget al Congresului SUA evalua, în urmă cu un an, că primirea statelor baltice în NATO ar aduce “un risc foarte mare”, deoarece aceasta ar putea “atrage Alianța într-un conflict cu Rusia”⁴, ceea ce exprimă foarte bine capacitatea Rusiei de a influența ritmul și componența extinderii NATO, în ciuda retoricii atlantiste care neagă dreptul de veto al Rusiei (evidenț, un veto formal). Dar care sunt declarațiile de la Helsinki ce au stîrnit astfel interpretări fierbinți?

La întrebarea unui ziarist american cu privire la presupusul drept de veto al Rusiei în domeniul politicii de securitate a NATO, președintele Elțin a răspuns: “Modul în care rezolvăm aceste probleme este prin consens”. Iar președintele Clinton a întărit afirmația președintelui rus: “Sîntem parteneri (...) partenerii sunt legați de valori comune, interese comune și de înțelegerea că ceea ce avem în comun este întotdeauna mai important decât ceea ce ne desparte. Și aşa, lucrăm pentru consensul pe care l-a subliniat președințele Elțin”. Dar termenul consens nu este decât un alt nume pentru dreptul la veto, pentru că a decide prin consens înseamnă că atunci cînd celălalt nu este de acord cu o decizie, decizia nu poate fi acceptată. Așa se iau hotărîri, prin consens, în Consiliul de Securitate al ONU (la nivelul membrilor permanenti), la OSCE, în Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei sau, în unele situații, în Consiliul de Miniștri al UE, în toate cazurile funcționînd dreptul de veto. Din afirmațiile celor doi președinți rezultă foarte clar că Rusia, fără a putea bloca extinderea NATO (deși nu este sigur că Rusia s-a plasat pe o poziție foarte intransigentă la

acest capitol), va avea un cuvînt de spus în stabilirea datelor extinderii. Rusia va avea “o voce”, cum s-a exprimat președintele Clinton.

Considerăm că formula de consens la care s-a ajuns între ruși și americani nu trebuie să îngrijoreze. Faptul că NATO va ține cont de poziția Rusiei este esențial pentru gestionarea stabilității la scară globală și pentru a influența pozitiv evoluțiile politice interne din statul rus. NATO nu va fi destabilizată intern, pentru că Rusia nu se va bucura niciodată de drepturile unui membru plin al NATO (deși, protocolar, ideea că Rusia ar putea intra cîndva în NATO a fost acceptată anterior de președintele Clinton). E drept că marile probleme ale securității europene vor trebui rezolvate “în consens” și astă presupune “o voce” a Rusiei în spinoasa problemă a extinderii NATO. Ceea ce înseamnă doar că țările-candidat la intrarea în NATO vor trebui să-și facă politica de apropiere de țările occidentale și de Alianța Nord-Atlantică inclusiv la Moscova (sigur, nu este vorba aici de țările din fosta URSS).

Or, relații bune între țările-candidat și Rusia nu pot decât să contribuie la pacea și stabilitatea regională. Iată de ce considerăm că dezbaterea cu privire la “dreptul de veto” al Rusiei asupra deciziilor Alianței nu reflectă existența unui pericol real, în măsură a afecta NATO sau interesele țărilor-candidat la integrare. Chiar ideea de veto trebuie înțeleasă într-o manieră mai subtilă și lipsită de asperități, ceea ce permite oficialilor din țările NATO, din motive lesne de înțeles, să susțină că nu există un drept de veto (bineînțeles, formal) al Rusiei cu privire la politicile NATO.

Este evident pentru oricine, în martie 1997, că NATO nu se va extinde asupra unor state care pretind că vor să se apere de Rusia sau asupra unor state pe care Rusia le percep ca avînd o politică antirusească. De altfel, acest lucru fusese foarte clar menționat de NATO încă din 1995, cînd s-a precizat că extinderea Alianței “nu va amenința pe nimeni”, avîndu-se în vedere, în primul rînd, relația cu Rusia.⁵ Aceasta este și motivul pentru care retorica antirusească a fost redusă la maximum în țările de la Vișegrad, care s-au grăbit să încheie tratate bilaterale cu Rusia, renunțînd la repașii istorice, la care ar fi fost îndreptățite, pentru a nu-și perclita șansele de aderare la NATO. Aderare care, evident, compensa de departe oricare din conseciile făcute Rusiei. Trebuie precizat că această politică față de Rusia a fost adoptată în țări care, oricum, aveau relații cele mai bune cu Vestul din grupul de țări-candidat la integrarea în NATO.

Recent, Ion Diaconescu, președintele Camerei Deputaților, consideră că principala piedică în calea admiterii țării noastre în NATO este Rusia.⁶ Petre Roman, președintele Senatului, afirma și el, în conformitate cu o relatare Mediafax, că Statele Unite ar comite o mare greșală dacă ar realiza o înțelegere cu Rusia și ar exclude, din acest motiv, primirea României în primul val al extinderii NATO.⁷ La rîndul său, Ministerul de Externe al Rusiei, luînd act de poziția negociatorilor români de a reformula anumite prevederi din proiectul de tratat bilateral româno-rus, deja convenite (România, spre deosebire de țările grupului de la Vișegrad, nu a reușit să încheie un tratat cu Rusia), a lăsat să se înțeleagă că va amâna evaluarea propunerilor românești pînă după *summit*-ul de la Madrid, cînd vor fi nominalizate primele țări pentru extinderea NATO.⁸ Pînă una-alta, președintele Clinton a făcut deja o nominalizare indirectă a primelor țări ce vor accede la NATO atunci cînd, referindu-se la limitarea forțelor convenționale în Europa, în cadrul noilor aranjamente de securitate între un NATO lărgit și Rusia, a menționat “țările de la Vișegrad” ca fiind vizate direct de aceste plafoane-limită ale înarmărilor. Precizările au fost făcute în conferință de presă comună cu președintele Elțin din 21 martie 1997, la Helsinki.

“Coerență” și “continuitate” în politica externă românească

Dar, ce ar putea exista care să determine Rusia să acioneze argumentat mecanismul “consensului” cu SUA, pentru a-i face pe americani să considere cu susținere o eventuală aderare a României la NATO? În primul rînd, absența tratatului cu România și opozitia consecventă a părții române față de încheierea sa fără o clauză de condamnare a Pactului Ribbentrop-Molotov, ceea ce este inacceptabil pentru Rusia. De asemenea, unele luări de poziție oficiale românești, care au putut fi interpretate de-a lungul timpului ca expresie a unor intenții de modificare, fie și pe cale pașnică, a unor frontiere cu țări din Comunitatea Statelor Independente, deci din zona de interes rusesc, ceea ce iar este inacceptabil pentru Rusia. Nu insistăm asupra acestor aspecte, care sunt relevante prin ele însle. Sigur, argumente pentru a susține astfel de poziții românești se pot găsi în funcție de modul în care guvernările țării decid asupra priorităților României. Dar, ar putea invoca Rusia o atitudine ostilă a României față de ea, în măsură a ridica serioase semne de întrebare la

Washington în eventualitatea calificării ţării noastre pentru integrarea în NATO?

Președintele Senatului, Petre Roman, în prezent al doilea om de stat în România, a fost, după cum se știe, raportor al Adunării Atlanticului de Nord (AAN), for parlamentar al NATO fără putere de decizie, dar deosebit de important pentru elaborarea analizelor cu privire la extinderea Alianței și conturarea poziției parlamentarilor din țările NATO unde fiecare parlament național ratifică orice nouă aderare la Alianță. Prin poziția sa la AAN, Petre Roman a deținut cea mai importantă funcție de proiectare a interesului de integrare în NATO a României, prin posibilitatea de a redacta rapoarte către AAN, rapoarte cu o circulație excepțională în toate forurile de decizie ale lumii occidentale.

Astfel, în raportul prezentat AAN de către Petre Roman în noiembrie 1994, raportorul atrăgea atenția Vestului că România este în "pericol". El preciza: "Deși nu singura țară în pericol, România este cea mai amenințată de armata a 14-a a Rusiei din Moldova estică, un posibil agresor – fapt dovedit de războiul care a avut loc în vara lui 1992". Raportorul cerea o "intervenție înțeleaptă a Vestului" pentru a rezolva problema armatei a 14-a¹⁰ și se întreba retoric dacă nu cumva "ne îndreptăm de la 'pax sovietica' spre 'pax russica'".¹¹ Iată că raportorul român nu numai că punea România aproape în stare de război cu Rusia, dar identifica și forțele militare agresoare, avertizând Vestul cu privire la această situație.

Astăzi, oricine știe că a te declara amenințat de Rusia este o foarte bună modalitate de a-ți băra accesul spre NATO. Expertii care au colaborat la elaborarea raportului menționat și chiar raportorul însuși ar fi trebuit să știe acest lucru încă de atunci. Faptul că politicieni din țările Vișegradului au exprimat și ei temeri față de Rusia (niciodată așa de tranșant ca în Raportul Roman), în anumite momente, este nerelevant, pentru că nu greșelile altora le pot justifica pe ale noastre. Oricum, relația acestor țări cu Vestul era mult mai strânsă decât a României, ceea ce le permitea o marjă de greșeală mai mare.

În noul său raport, din mai 1995, Petre Roman informa AAN că România "nu dorește să intre în NATO ca să lupte cu cineva, nici măcar pentru a fi protejată de cineva din afara NATO, și nici NATO nu are o asemenea percepție cu privire la lărgirea sa".¹² Am putea crede că numai în cîteva luni (noiembrie 1994 - mai 1995) raportorul înregistrase o modificare

de percepție benefică din perspectiva promovării interesului românesc de integrare în NATO. Dar, ulterior, în paginile același raport, Petre Roman afirma că, după părerea sa, țările ex-comuniste din Europa doresc intrarea în NATO pentru că "nu se consideră protejate împotriva renașterii tendințelor imperialiste din fosta URSS, cu precădere ale Rusiei".¹³ Practic, din acest moment, mesajul raportorului român devinea imposibil de descifrat, iar aceste idei contradictorii au fost reluate în raportul său din octombrie 1995.

În raportul din mai 1996, Petre Roman revine, susținând că noile democrații doresc să intre sub umbrela de securitate a NATO, care să le "protejeze de neoimperialismul ruseșec".¹⁴ Deși recunoaște că *Studiul cu privire la lărgirea NATO*, elaborat de Alianță în 1995, a "validat" teoria lărgirii NATO în valuri¹⁵, Petre Roman se opune acestei teorii și, vorbind în numele României, respinge "teoria admiterii în Alianță în valuri"¹⁶, pronunțându-se pentru o lărgire nediscriminatorie. Respingerea teoriei lărgirii NATO ar fi putut fi înțeleasă dacă același raportor nu s-ar fi pronunțat, în același raport, din mai 1996, chiar pe aceeași pagină, pentru intrarea României "în grupul privilegiat de țări care vor constitui primul val de lărgire a NATO", susținând astfel, în fapt, teoria valurilor.

Rezumând contribuția raportorului din România la clarificarea poziției românești față de extinderea Alianței, parlamentarii occidențali au putut afla că România vrea să intre în NATO pentru a se apăra de amenințarea Rusiei, deși nu are nevoie să fie protejată împotriva nimănui, precum și că România se opune lărgirii NATO în valuri, dar vrea să facă parte din primul val de lărgire a NATO. Aceasta este tipul de construcție "coerentă", în timp, a imaginii despre România pe care o propuneau Vestul și guvernările de astăzi, încă de pe vremea când erau în opozitie.

NATO și democratizarea Rusiei... de către România

Dacă, în problema poziției României față de teoria extinderii NATO în valuri există riscul să rămînem la fel de nelămuriri ca parlamentarii AAN, ne rămîne șansa de a clarifica relația României cu Rusia, prin citirea atentă a capitolului de politică externă al *Programului de bază de macrostabilizare și dezvoltare a României pînă în anul 2000*, program de guvernare al actualului guvern. Aflăm din acest text că guvernul României va acționa pentru "utilizarea tuturor instrumentelor existente pe plan internațional, precum

și a resurselor proprii disponibile spre a sprijini, fără imixtiune, instaurarea în Rusia a unei adevărate și durabile democrații politice și economice, cu convingerea că numai o Rusie democratică și îndestulată va renunța la visurile imperiale și la expansionism, încrezând că să fie un pericol pentru vecinii săi".

Formulările cu privire la Rusia, din programul guvernului Ciorbea, reprezintă o încărcare a normelor nescrise care guvernează raporturile între state suverane și independente, demonstrând o crasă necunoaștere a regulilor de comportament în relațiile inter-state. Astfel, într-un document de guvernare a țării, care angajează România pe plan internațional, un stat independent și suveran, Rusia, care se întîmplă a fi unul dintre actorii majori ai scenei internaționale, și care nu s-a manifestat agresiv, oficial, față de România, după 1990, este caracterizat cu sintagma: "Numai o Rusie democratică și îndestulată va renunța la visurile imperiale și la expansionism, încrezând că să fie un pericol pentru vecinii săi".

Rusia nu este astăzi îndestulată, cunosind, ca și România, probleme complexe, produse de o tranziție dureroasă, dar necesară. Rezultă, din programul Ciorbea, că Rusia are, cel puțin pentru prezent, "visuri imperiale" și "expansioniste" și este "un pericol pentru vecinii săi". Este imposibil de stabilit pe ce dovezi și bazează guvernul român afirmația că Rusia are visuri "imperiale", după 1990, indiferent de actele guvernului de la Moscova, în această perioadă. Într-un caz celebru pentru dreptul internațional, *North Sea Continental Shelf Cases* (1969), judecătorul Sorenson preciza: "Este practic imposibil pentru un guvern să producă dovezi concludente cu privire la motivele care au determinat acțiunea și politica altui guvern".¹⁸ Așadar, orice ar face Moscova, pace sau război, nu se poate proba argumentat că motivația actelor sale este reprezentată de "visuri imperiale", cu atât mai puțin într-un document oficial al altui stat. Ceea ce nu ne-ar împiedica, evident, să condamnăm un act al Rusiei care încalcă dreptul internațional.

Oare să se ridice guvernul român deasupra unei constatări cu valoare de precedent juridic în lumea civilizată a dreptului internațional? Si, apoi, promovarea intereselor românești de bună vecinătate cu Rusia și de ușurare a apropierei noastre de NATO, printre-o politică adevarată față de Moscova, ar fi trebuit să impună o moderare a limbajului și o cumpărire specifică actului de stat. Or, limbajul documentului citat nu depășește standardele practicate de publicații

precum România Mare, deși se dorește a fi un program de guvernare politică a unei țări cu o strălucită tradiție în diplomație.

Nu mai luăm în considerare emfaza nepermisă ce răzbate din obiectivul enunțat de guvernul Ciorbea, de a acționa pentru "utilizarea tuturor instrumentelor existente pe plan internațional, precum și a resurselor proprii disponibile spre a sprijini, fără imixtiune, instaurarea în Rusia a unei durabile democrații politice și economice", atunci cînd este bine cunoscut de toată lumea, în țară și în afara ei, că România mai are ea înșăși foarte mult de lucru la acest capitol, pe plan intern, iar potențialul ei economic este foarte modest.

Pînă și o mare putere, cu enorme posibilități de a sprijini procesele democratice din Rusia, cum sunt Statele Unite, au o abordare mult mai echilibrată, din care rezultă atât respectul față de statul rus și demnitatea cetățenilor săi, cît și grijă de a nu crea susceptibilități în Rusia față de sprijinul american. Astfel, președintele Clinton, într-un document similar cu programul guvernului Ciorbea, referindu-se la sprijinul american pentru Rusia, il plasează în contextul mai larg al contribuției americane la consolidarea democrației la scară globală, inclusiv în celelalte țări ex-comuniste, fără a particulariza cazul Rusiei sau a o acuza de "visuri imperiale": "Pentru a promova democrația am sprijinit recenta transformare din Africa de Sud; am furnizat asistență unei Rusiei care se democratizează și altor noi state din fosta Uniune Sovietică, la fel ca și națiunilor din Europa Centrală și Estică (...)"¹⁹. Mai mult, în același text, sprijinul american pentru Rusia are ca obiectiv apariția "unei regiuni de parteneriat economic și diplomatic valoros" în locul unei "foste amenințări".²⁰ America precizează clar că Rusia este o "fostă amenințare" și nu una prezentă, deși este de presupus că la Washington se știe, ca și la București, că Rusia nu este nici "îndestulată" și nici "prosperă".

SUA, după cum se vede, acordă "asistență unei Rusii care se democratizează" și care este actorul principal în propria democratizare, o Rusie care este "o fostă amenințare", deși arsenalul nuclear rusesc este o realitate care a vizat teritoriul SUA nu cu mult timp în urmă, în contextul larg al sprijinului american pentru democrație. În schimb, guvernul român acționează pentru "instaurarea", exclusiv în Rusia, a unei "adevărate și durabile democrații politice și economice", pentru ca Rusia să renunțe la "visurile imperiale", statul rus păînd a juca un rol cu totul pasiv. Rolul Ro-

mâniei pare a fi acela de a se ocupa cu democratizarea Rusiei și numai a Rusiei. Este leșne de imaginat ce sentimente trebuie să fi suscită la Moscova acest rol civilizator pe care guvernul român și l-a asumat în raporturile cu marele vecin de la răsărit, rol pe care SUA nu și-au propus niciodată să și-l aroge.

O asemenea "continuitate", "competență" și "coerență" în gestiunea interesului național, care înseamnă integrarea în NATO, nu prea mai lasă loc decât pentru "consensul" russo-american cu privire la șansile noastre de integrare. Dacă adăugăm problemele economice, care ne împiedică și pe noi români să fim îndestulați, fără ca prin asta să devem expansioniști sau periculoși pentru vecini, lipsa tratatelor cu țările din Est necesare oricarei evaluări a șanselor de aderare la NATO și lipsa de credibilitate politică datorată limbajului dublu și contradictoriu practicat de oamenii noștri de stat, fie ei la putere sau în opoziție, am avea o imagine foarte clară a ceea ce Bevin numea politică externă. Din păcate, o politică externă care se potrivește destul de puțin cu definiția pe care i-o dădea distinsul diplomat britanic.

De aceea, ne temem că după summit-ul NATO de la Madrid, din iulie 1997, care va nominaliza primul val de extindere a Alianței, România riscă să rămână doar cu rolul liber asumat de guvernul ei, și anume cel de a sprijini instaurarea democrației în Rusia... dar din afara NATO. □

NOTE:

1. C. Rădulescu, "Adrian Severin crede că se va obține dreptul liberei circulației în vest pentru români", în *Jurnalul Național*, Anul V, Nr. 1115, 28 ianuarie 1997.
2. V. Stan, "Rusia între 'străinătatea apropiată' și politica mondială", în *Sfera Politicii*, Anul IV, nr. 25, feb. 1995.
3. Ziuă, Seria nouă, Anul IV, Nr. 847, 2 aprilie 1997.
4. Congressional Budget Office, "The Costs of Expanding the NATO Alliance", în *CBO Papers*, March 1996, p. 61.
5. *Study on NATO Enlargement*, Brussels, September 1995, para. 28.
6. *România liberă*, Seria nouă-2120, 18 martie 1997.
7. *Cronica Română*, Anul IV, Nr. 1271, 22 martie 1997.
8. Vezi *Jurnalul Național*, Anul V, Nr. 1170, 2 aprilie 1997.
9. Mr. Petre Roman (Romania), Special Rapporteur, *The Partnership for Peace: A New Step Forward Towards Strengthening our Security Including Through NATO Enlargement. A Romanian View*, Draft Special Report,

- Political Committee, North Atlantic Assembly, November 1994, AL 226, PC/ES (94) 6, para. 32, p. 7.
 10. *Ibidem*, para. 33, p. 7.
 11. *Ibidem*, para. 39, p. 8.
 12. *Idem, Understanding and Ensuring Mutual Security: A Challenging Task for Us All – An In-Between Perspective* –, Draft Special Report, Political Committee, North Atlantic Assembly, May 1995, AM 109, PC/TO (95) 3, para. 16, p. 4.
 13. *Ibidem*, para. 9, p. 2.
 14. *Idem, The Spirit of Democracy and the Fabric of NATO – The New European Democracies and NATO Enlargement* –, Draft Special Report, Political Committee, Subcommittee on NATO Enlargement and the New Democracies, North Atlantic Assembly, May 1996, AN 101, PC/ED (96) 1, para. 23, p. 6.
 15. *Ibidem*.
 16. *Ibidem*, para. 29, p. 8.
 17. *Ibidem*, para. 27, p. 8.
 18. Apud Robert M. MacLean, *Public International Law* (London : HLT Publications, 1992), p. 33.
 19. *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, The White House, February 1996, Preface by William Clinton, p. ii.
 20. *Ibidem*, p. 32.

VALENTIN STAN (1959) – graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. He is an Assistant Professor of international relations and board Member of the Center for Euro-Atlantic Studies, University of Bucharest.

Despre opozitie sau hainele împăratului

RODICA CHELARU

Political opposition is crucial for any democracy, but in Romania these three parties (PDSR, PUNR, PRM) who lost power in November 1996 had not adjusted to their new identity. The author thinks that their survival as political parties depends exactly by the way they perform the functions of the opposition. So far, as the article shows, the new opposition missed all the opportunities to gain political credibility.

Pentru mulți, ideea de opozitie are doar două înțelesuri. Fie, spun unii, opozitia este un fel de "Gică contra", care se împotrivează oricarei inițiative a puterii, și este fatalmente acceptată, ca un rău necesar. Fie, susțin alții, opozitia este "tolerată" pe scena politică, unde vioara întâi este puterea politică. Defetiști, promotorii acestei teze nu dau îndeobște nici o sansă eforturilor opozitiei de a pune stăvila tendinței oricărui puterii de a abuza de forță și prerogativele sale. Până la urmă, s-ar părea că opozitia reprezintă căte ceva din fiecare "extremă" sus-menționată, în doze diferite, în forme diverse de la o democrație la alta. *Fără ea însă, nu se poate.* În plus, acolo unde opozitia are mai multă imaginație, inventivitate și grefind pe module clasice forme noi de luptă politică, ca este mai eficientă, are mai mult succes și, desigur, sansa mai mare de a capta simpatia și încrederea electoratului. Pe scurt, de a ajunge la guvernare. În definitiv, scopul oricui face politică. Când alegerile conștințesc schimbarea opțiunilor politice ale electoratului, se schimbă și locurile și rolurile între forțele care se află la putere și cele care au cucerit-o. Interesant este ce se întâmplă după acest moment.

Nimăuți nu-i place să piardă. Îndeosebi puterea, oricare ar fi natura ei – politică, economică, informațională. O regulă nescrisă, un fel de "gentleman agreement", spune că liderul partidului care pierde puterea demisioneză, asumându-și astfel eșecul politic. Gestul este benefic atât pentru imaginea omului politic în cauză, cât și pentru viitorul partidului. Ce s-a întâmplat în România? Se comportă clasa politică firesc după ce, în noiembrie 1996, s-a făcut rocadă puterii? Cu alte cuvinte, se simt puterea și opozitia confortabil în noile străie? Sau nici nu le-au îmbrăcat pînă acum?

Un cunoscut basm, intitulat "Hainele împăratului", povestește că, deși umba gol-pușcă, stăpînul

acelor locuri se pretindea îmbrăcat, cerindu-le tuturor să vadă ceea ce, în fapt, nu exista. Într-o bună zi, totuși, unul dintre supuși dădu glas adevărului crud, spulberind iluzia. Opozitia, în frunte cu PDSR, pare a fi la fel ca împăratul din poveste: se amâgește că este deja ceea ce ar trebui să fie. După ce s-a legănat cu iluzia că, timp de patru ani, a fost ceea ce opinia publică aştepta să fie: o putere responsabilă.

Scrutinul din noiembrie anul trecut a intrat în istoria ultimei jumătăți de secol ca revenire la normalitatea politică: schimbul puterii s-a făcut pașnic, după ce singur electoratul hotărise rezultatul întrecerii. Așa cum era de așteptat, nici noua putere, nici proaspăta opozitie nu și-au intrat în rol cu naturalețe. Opozitia pare să cunoască însă cele mai serioase dificultăți de adaptare. Principalul handicap al celor trei partide care formează opozitia parlamentară – PDSR, PUNR și PRM – pare a fi lipsa lor de credibilitate, fiindcă, în ultimii doi ani de guvernare, au făcut aceleași erori împreună, sprijinindu-se unul pe celălalt. Așadar, ne vom referi mai mult la PDSR dintr-un motiv matematic îndeosebi: acesta are ponderea cea mai semnificativă în sinul opozitiei – aproape triplă față de celoralte două partide luate la un loc.

Principalul partid de opozitie, PDSR, ar trebui să atingă, degrabă și deodată, trei ținte: integrarea în noua conjunctură politică, parțial internațional pe care l-a ratat în cîteva rînduri și, mai ales, împăcarea cu sine însuși ca partid. Luate laolaltă sau pe rînd, toate trei se izbesc de cel mai mare obstacol: superbia PDSR. Trufia de a se considera unic, de neînllocuit și cel mai tare. Altfel spus, "hainele împăratului". Partidul nu pare să se fi dezmeticit după şocul din noiembrie 1996. Rolul său, ca partid de opozitie – care are obligația de a echilibra balanță cînd ea se înclină periculos spre

putere – este încă șters. Face mai degrabă figurație. Mai mult, PDSR pare să fie mereu în contratimp, amendind cu întîrziere erorile coaliției majoritare. Ceea ce explică reacția de iritare a multora dintre pedeseristi de rînd, cu deosebire din teritoriu. De aici și multe gesturi de dezertare dezamăgită din rîndurile PDSR, dar nu neapărat spre noua putere. Sigur că oportunității, ca pretutindeni, sar dintr-o barcă în alta. Sînt încă destui, vor mai fi și nici un partid nu este la adăpost de prezența lor. Demisiile unor țărani din PDSR – aşa cum anunță o recentă știre de presă – par să fie semnificative. Cu atât mai simbolice cu cît s-au înrolat de bunăvoie în PDSR, ca membri de rînd, și foarte probabil de dragul lui Ion Iliescu.

Așadar, chiar cu rîndurile rărite, principalul partid de opozitie ar trebui să facă față noilor obligații politice. În loc de asta însă, liderii PDSR își petrec timpul elabordînd comunicate arăgoase despre "epurări politice". Întocmesc și dosare, pe județe, meserii și persoane. Ele au făcut obiectul unei plângeri adresată Consiliului European. Ca unul dintre primele gesturi politice postelectorale ale PDSR, a fost vorba despre o copie la indigo a unor reacții similare din partea fostei opozitii față de abuzurile puterii de atunci. Dar PDSR a trecut peste acest amânunt și a rămas indiferent la criticile presei, care îi reamintea cît de vehement reacționase cînd era la putere față de atari inițiative. Formula favorită, repetată pe toate canalele de informație, era "Se merge cu pîra pe la înalte porți". Nervozitatea PDSR nu vine atîn din faptul că parte din oamenii săi sănătățile înlucuiți, acolo unde se simte nevoia, cu persoane agreate de noua putere. Sau că, din exces de zel, politicienii locali demîn și oameni cumsecade, uneori din propriile partide. Supărarea ar veni, mai cu seamă, din convingerea trușă că ei sănătățile înlucuit, că sănătățile "specialiști" fără de care țara nu poate trăi. La fel ca împăratul din poveste, principalul partid de opozitie refuză să vadă realitatea așa cum este. Despre cînd de pricepuți au fost conducătorii numiți de PDSR să ar putea întocmi studii de specialitate pentru ultimul sfert de veac în care s-au format, au creat și muncit cei mai mulți dintre ei. Despre roadele activității lor, vorbește de la sine starea economico-socială.

S-ar părea că PDSR reacționează uneori disproporțional în raport cu evenimentele. Seria de gesturi nervoase din parlament pare să fi avut un ecou de favorabil în opinia publică. Cînd coaliția majoritară să aibă rău în privința procedurii de ridicare a imunității parlamentare a senatorului CV Tudor, opozitia

a găsit cu cale să părăsească sala de ședințe, în semn de protest. Ceea ce l-a îndreptățit pe analiști să vadă în această reacție un sprijin explicit din partea PDSR față de liderul PRM. Să declari grevă parlamentară după ce Ion Iliescu a fost ciuca bătăilor, cum se spune, în paginile gazetelor conduse de CV Tudor pare a fi un semn de mare slabiciune politică. Dezbaterea bugetului a prilejuit o nouă ieșire la rampă a PDSR. Partidul a amenințat că nu votează proiectul de buget, deoarece este prost întocmit, iar din numeroasele amendamente propuse de pedeseristi nu au fost reținute în comisii decît două-trei. Pretențiile PDSR au părut deplasate în ochii coaliției majoritare, care să vedeasă strînsă între ciocanul FMI și nicovala opozitiei. Cu atât mai mult cu cît nici de această dată PDSR nu a găsit cu cale să admită că, în anii din urmă, proiectele de buget pe care le-a prezentat nu au fost decît pretexte ideale pentru subvenții mascate acordate unei industriei perdante. Si aici, de vină a fost tot trufia celui care se consideră perfect.

Abia de curînd PDSR a reacționat normal, în termenii oricărei opozitii. Partidul a solicitat coaliției la putere să prezinte în detaliu acordurile cu FMI și Banca Mondială – FESAL pentru industrie și ASAL pentru agricultură – pentru a ști ce va vota atunci cînd parlamentul va dezbat Memorandum-ul. Dacă PDSR nu stîrnește reacții de simpatie este, în primul rînd, din cauza lipsei sale de credibilitate. Partidul – împreună cu foștii săi aliați, PUNR și PRM – este perceput ca principalul – dacă nu cumva singurul – responsabil de starea economică actuală a țării. Lucrurile sănătățile înlucuiți mai nuanțate și nu fac obiectul acestei analize. Reproșul de fond ce s-ar putea adresa opozitiei de acum – și mă refer, în context, la toate cele trei partide – este că asumarea responsabilității politice fie nu s-a făcut, fie a fost expediată în rapoarte citite ritos, dar fără efect practic. PUNR a dat vina pe un singur om, președintele partidului, pe care l-a și pedepsit, scoțîndu-l din funcție. Firesc era ca Gh. Funar să demisioneze fără alte îndemnuri. Cît privește PRM, liderul său consideră "mesianic" rămîne în afara oricărei critici sau analize serioase. Iar restul conducerii partidului nu conțează. Cum s-a comportat PDSR? La Conferința Națională extraordinară din ianuarie 1997 s-au analizat – în termeni aspri – cauzele eșecului în alegeri. Raportul în sine, prezentat de Adrian Năstase, numărul doi în PDSR, a fost resimțit ca un act de curaj politic, deși era cel mai firesc lucru pe care îl face un partid atunci cînd pierde puterea. Era de așteptat ca liderii săi să

meargă pînă la capăt și, conform tradiției pe care o evocam la început, să demisioneze. Nu numai că acest lucru nu s-a petrecut, dar s-a declanșat de atunci o luptă dură în interiorul partidului pentru putere. Se dovea astfel că PDSR nu se împăcase niciodată cu sine.

Elementul care a descătușat energiile la vîrf a fost chiar faptul că partidul a intrat în opozitie. Cîtă vreme a fost la putere, orgoliile, frustrările, ranchiușele liderilor au fost ținute în frâu. Avantajele puterii erau cel mai puternic liant. Acum, o seamă de obligații nu mai au obiect, iar promotorii lor dău înapoi încetințet, pînă ies eventual din scenă. Părintele spiritual al partidului, înscăunat șef de fapt și de drept la Conferință, a făcut unele modificări de fond, dar nu a mers pînă la capăt. Astfel, Ion Iliescu nu dezmințește percepția generală că este un personaj profund ancorat în emoții și afectivitate. În absența unei analize la rece, șeful PDSR nu poate tăia în carne vie, așa cum o cer interesele partidului. Si ale vieții politice care, fără o opozitie solidă, eficientă, riscă să basculeze periculos înspre autoritarism. Iliescu și-a adus aproape cîțiva oameni a căror imagine este bine cotată în opinia publică. Se pare că s-a detașat în cîștiigator Theodor Meleşcanu. A spus însă că partidul să-a schimbat, ar fi complet greșit. PDSR nu a făcut decît o schimbare în continuitate. Ceea ce reiese și din faptul că Ion Iliescu nu a avut tăria să-și asume limpede erorile proprii și ale regimului său. Nu a fost auzită nici o declaratie publică în care liderul PDSR să recunoască de ce și cînd s-a abătut de la obligațiiile sale politice și morale. Un atare gest le-ar fi adus, lui și partidului, credibilitate. Mai mult decît scrisoarea de consolare expediată de Bill Clinton imediat după alegerile din noiembrie Mai mult decît schimbările de față operate pînă acum în PDSR. Si aici ar fi vorba tot de trufie. Adică de "hai-nale împăratului".

Opozitie își caută, așadar, drumul spre a ripostra cît mai eficient coaliției la putere. După gestul plîngăcios de la Consiliul European, PDSR și conducătorii săi au relansat ideea unui Pact social. O propunere mai veche, pe care Ion Iliescu nu a putut-o realiza în timpul septenatului său. Acum, titulatura este adaptată nevoilor momentului, fiindcă este vorba despre un Pact social anticriză și un Apel la dialog care să reunescă, mănușchi, putere, opozitie, sindicate. Conținutul documentelor este, în esență, același: se dorește consensul în jurul unor idei bătătoare. În locul acestor zorzoane era, probabil, mult mai simplu să fi fost aplicată o reformă coerentă, pe baza unei voințe politice neșovăitoare.

Dar PDSR nu pare să fi excelat vreodată în arta dialogului. Partidul, dar mai ales președintele său, se păstrează pe poziții inflexible în raporturile politice. Limbajul folosit nu diferă cu nimic de anii anteriori, cînd Ion Iliescu deținea puterea și se adresa de sus opozitiei de atunci, aliaților mai mici, sindicatelor, presei. O dovedesc recentele "ieșiri" ale liderului PDSR, acuzînd explicit liderii coaliției de "acțiuni teroriste în teritoriu împotriva membrilor PDSR". Aici ar fi una dintre diferențele majore care separă fosta opozitie de cea actuală. Ele sunt separate și prin modul în care tratează cu societatea civilă. Între PDSR, pe de o parte, și organizațiile neguvernamentale și unele sindicate, pe de altă parte, relația este glaciale. Dacă CNSLR Frăția este percepătă ca fiind în zona de influență a PDSR (vezi intrarea în partid a fostului lider sindical, direct pe funcția de secretar general al partidului), celelalte două mari confederații (Cartel Alfa și BNS) par orientate mai mult spre forțele aflate azi la putere. Aceste dificultăți de comunicare arată că PDSR nu a învățat din experiența fostei opozitii – reprezentată de CDR, PD și UDMR.

Principalul partid de opozitie a primit o rîspostă tăioasă chiar din partea foștilor săi aliați. Mai întîi, s-a erijat în purtător de cuvînt al întregii opozitii parlamentare. În ciuda intereselor care le-au unit, o vreme, destinele, nici PUNR și nici PRM nu au fost încîntate de noua formulă tutelară, propusă de PDSR. Ele au respins fără echivoc ofertă, considerînd că își pot purta singure de grija. Așa se explică de ce, în parlament, reacțile celor trei partide de opozitie au fost în contratimp. Notăm, și aici, o diferență importantă față de fosta opozitie care, în momentele-cheie de luptă politică, a fost mai închegată. PDSR a înregistrat un al doilea insucces cînd s-a prezentat drept liantul sănătățile înlucuiți, aflată încă în căutarea identității. Un gest rîscant, născut – pare-se – tot din trufie.

Opozitie are, așadar, o misiune grea. Pe de o parte, să-și intre cu adevărat în rol. Ceea ce nu-i va fi ușor, date fiind observațiile de mai sus. Pe de altă parte, să nu repete greșelile fostei opozitii. Dacă eşuează, viitorul fiecăruia dintre cele trei partide politice care o compun devine cețos. □

RODICA CHELARU – studied philology at the Department of French Language, University of Bucharest. She works for Radio "Free Europe", Bucharest.

Electroșocul și apa de roze

Iluziile reformei economice graduale în Europa de Est

SORIN IONITĂ

Problema fundamentală a "terapiei de soc", o metaforă amintind de tratamentele psihiatriche, este că impresionează neplăcut urechea. În virtutea unor reacții pur emoționale se pornește polemici încă dinainte de a se lămuri ce se ascunde în spatele termenului. Alternativa la terapia de soc ar fi, bineînțeles, gradualismul – o noțiune care sună mult mai muzical, deși, după cum voi arăta mai jos, e în fapt mult mai confuză. Există în general consens între specialiștii în tranziție asupra faptului că reforma economică poate fi împărțită în cîteva subcategorii – ea "merge pe patru roți" (Islam and Mandelbaum, 1993): *macrostabilizarea* (austeritate în politicile monetară și de credite; *liberalizarea* prețurilor, comerțului și cursului valutar; *privatizarea*; *dezvoltarea instituțiilor*, infrastructurii și consolidarea "regulilor tacite" ale pieței).

De obicei, reforma pornește pe toate patru direcții simultan. Însă, nici măcar terapeuții cei mai fanatici nu susțin că se poate avansa la fel de repede pe fiecare. Macrostabilizarea și liberalizarea pot fi aplicate rapid și acestea săn că elementele care dău caracterul de soc al reformei. Privatizarea și instituționalizarea pieței săn fenomene de durată, care nu pot fi accelerate peste o anumită limită numai prin voința guvernărilor, pentru că ele implică un proces general de învățare.¹ Ceea ce nu înseamnă că punerea lor în practică trebuie tărgănată la nesfîrșit. Cu atât mai mult cu cât macrostabilizarea și liberalizarea crează ele însăși reguli clare, deci marchează chiar începutul procesului de instituționalizare.

Disputa dintre adepcii Big-Bang-ului (o altă metaforă colorată emoțional, de astă dată preluată din astrofizică, folosită de adversarii reformelor rapide pentru a-și mobiliza susținătorii) și gradualiști este de multe ori una falsă. Nicăieri practicienii reformei, ori cît de radicali, nu au susținut că se poate construi rapid o piață perfectă pe toate cele patru direcții deodată. Ceea ce i-a caracterizat în primul rînd a fost convin-

gerea că primele două elemente, stabilizarea și liberalizarea, pot și trebui să fie puse în practică deoarece ele săn cele care vor împinge reforma încă dinainte. De partea cealaltă, gradualiștii de toate nuanțele folosesc adesea argumente corecte privind ultimele două elemente ale reformei (privatizarea are complicații inerente, comportamentul de piață se învăță în timp) pentru a le respinge pe primele. E periculos – spun ei – să liberalizăm (prețurile, comerțul etc.) deoarece, pe de o parte, vom avea recesiune economică determinată de căderea pieței (argument keynesist), iar pe de altă parte, "în condițiile noastre specifice", răspunsul agenților economici va fi altul decât cel așteptat (argument evoluționist).

Argumentul keynesist presupune că socialismul era un sistem în echilibru, fără să analizeze legătura aberantă dintre cerere și oferă pe care o realizează. Chiar fără o comprimare a cererii agregate datorată liberalizării prețurilor, e puțin probabil că opțiunile ar fi rămas aceleași și nu s-ar fi distribuit diferit între sectoare, favorizându-l pe cel privat ieșit din conspirativitate. În plus, există un consens destul de larg între specialiști în legătură cu faptul că statisticile exagerează mult căderea economică reală de după 1989, în special la capitolul PIB (Bratkowski, 1993). Abordarea evoluționistă are și ea mai multe defecte, cu atât mai grave cu cât e promovată de cercetători occidentali cu greutate.² În primul rînd, dacă învățarea cere timp, acest interval se dilată foarte mult în cazul în care condițiile necesare învățării nu sunt create. Gradualismul în privința stabilizării și liberalizării introduce pe piață incertitudini, așteptări inflaționiste și semnale aberante care îl fac o rețetă sigură pentru stagnare. Agenții economici nu învăță comportamentul economic din manual, așteptând ca guvernul să disciplineze piața cîndva, nu se știe cînd, ci se adaptează din mers realității din jurul lor. În al doilea rînd, dacă ne referim la un set minimal de instituții fundamentale ale pieței – dreptul

de proprietate, suveranitatea contractelor, reguli stricte pentru piața financiară, bursa – nu este deloc adevarat că ele nu pot fi puse în practică repede. Dimpotrivă, ele săn părți componente ale terapiei de soc, iar impunerea lor hotărîtă, chiar brutală, asigură credibilitatea reformei. În al treilea rînd, evoluționismul (instituționalismul etc.) formulează unele ipoteze teoretice și avertismente utile, multe mergînd adînc în teritoriu diferențelor de cultură politică și habitudini dintre Est și Vest, însă îl va ajuta prea puțin pe *policy-maker* cu propunerile concrete – atunci cînd nu se dovește de-a dreptul rupt de realitate.³

Ca observație colaterală, este interesant de remarcat cum adversari de stînga ai reformelor rapide, rămasi fără suport teoretic credibil, îmbrățișeză în disperare de cauză elemente ale doctrinei conservatoare. Metafora biologică a "evoluției organice" sau elementele de epistemologie popperiană, precum "rationalitatea limitată" și "ingenieria socială pas cu pas", au fost răsucite dialectic în contrariul lor, fiind folosite ca argumente împotriva dezmembrării rapide a sistemului socialist. Popper și Hayek sunt citați în sprijinul acestei poziții (Przeworski, 1992), iar marxiștii latino-americani care acum un deceniu predicau încă teorii ale dependenței neocoloniale prognozează astăzi un viitor sumbru democrației în Polonia, amenințată de socul neoliberal, sprijinindu-se pe citate din *The Federalist* (Pereira, 1993).

Așa-numita terapie de soc se referă deci la primele două capitoale ale reformei – stabilizarea și liberalizarea –, precum și la unele aspecte ale instituționalizării pieței. Iar în acest sens termenul nu este nici ambiguu, nici nepotrivit – în ciuda faptului că e foarte la modă să argumentezi punctul de vedere contrar. În privința privatizării, în afara faptului că e necesară, există diferențe de abordare chiar între reformiști convingiți. Guvernul ceh a făcut din ea pilonul principal al reformei, dedicîndu-i mare parte din energiile sale. În Polonia s-a considerat, în schimb, că marea privatizare merită mai puțină atenție, efortul principal fiind direcționat către încurajarea noului sector privat mic și mijlociu. Spre deosebire de Cehia și Ungaria, unde guvernării au fost obsedate de managementul privatizării (ce facem cu marile întreprinderi de stat, cum și cui le dăm, cîte pe lună etc.), în Polonia guvernările succeseive au continuat linia planului inițial de creare a unui mediu competitiv sănatos și prietenos pentru investiții. Rezultatele economice la începutul lui 1997 sunt grăioare. Motorul economiei poloneze, noul sec-

tor privat, a funcționat la turajie maximă și a propulsat economia între primele în Europa ca dinamism (7% creștere în 1995, 5% în 1996). Cel mai important lucru este că aceasta s-a realizat fără prea multă intervenție de sus, mai degrabă în ciuda cacofoniei politice de după 1990. Cehia, deși departe de a fi în criză, are probleme cu ajustarea structurală și cu acionariatul rezultat în urma privatizării de masă prin cupoane, care însăzie să dea naștere unei guvernanțe corporatiste autentice asupra firmelor foste de stat. Ungaria, aflată în 1990 în fruntea plutonului datorită startului "furat" cu cîțiva ani, a fost depășită de celelalte două țări datorită perseverării în gradualism.

Persistă iluzia că succesul privatizării se măsoară printr-un procent care trebuie să fie cît mai spectaculos: 70% în Cehia după distribuirea cupoanelor, față de numai 35% în Polonia în 1993.⁴ Se trece cu vederea faptul că active ale firmelor de stat din Polonia s-au transferat pur și simplu în sectorul privat (preluare, cumpărare, închiriere sau, de ce nu, procedee mai puțin ortodoxe), astfel încît în vreme ce pe hîrtie numărul întreprinderilor rămînea același și nu se înregistra falimente spectaculoase, ele se "topeau" văzînd cu ochii.

Structura industrială a României seamănă cel mai bine cu cea a Poloniei de dinainte de 1989 – manuși ai industriei grele presărați ici-colo prin țară pe considerente antieconomice –, cu observația că economia e și mai devastată din cauza efortului întreprins în anii '80 pentru rambursarea creditelor externe. Este o iluzie să se credă că va prelua cîteva firme ca atare, fie ei investitori autohtoni sau străini. În țările Europei Central-Estice, investițiile străine directe s-au concentrat în pornirea unor capacitați de la zero, mai degrabă decât în restructurarea celor existente (cu alte cuvinte, în *green-field investments* mai curînd decât în *brown-field investments*).

Din păcate, abordarea românească pare destul de departe de cea poloneză, chiar în varianța guvernului Ciorbea. Privatizarea de masă – și aceea chinuită, tras-împinsă din 1991 și pînă în 1997 – reprezintă o moștenire nefericită.⁵ Apoi, eforturile de a dirija privatizarea săn demne de o cauză mai bună. Experiența arată că săn puține miracole de așteptat de pe urma privatizării actualelor firme de stat, chiar a celor care par rentabile. În fine, entuziasmul pentru anunțatele investiții masive de portofoliu din România ale unor importante grupuri financiare occidentale ar putea fi ceva mai măsurat. În caz că ele se vor materializa,

cea ce nu e deloc sigur, trebuie ținut seamă că acest capital este unul extrem de volatil, fiind primul care "fuge" în condiții de incertitudine, transformând o criză virtuală într-o reală (vezi cazul Mexic-1994). Chiar conform "Consensului Washington", libera circulație a capitalurilor este una din ultimele măsuri pe agenda reformei în secvență temporală și trebuie abordată oricum cu mare prudență (Williamson, 1990). Deocamdată, în Europa de Est formula cea mai fericită, până la maturizarea pieței autohtone de capital, rămâne cea clasică: firme mici și mijlocii, cu proprietar care este în același timp și manager, sau care exercită un control direct și strict asupra managerului. Acești agenți economici sunt aliații naturali ai reformei, iar situația lor trebuie să constituie principala preocupare a guvernului, înaintea celei a marilor firme de stat.

Dăzbaterea acerbă a problemelor tranziției este, din păcate, minată de argumente defectuoase, clișee și confuzii conceptuale. Fără a deține neapărat monopolul greșelii, gradualiștii sunt cei care cad mereu în plasa acelorași erori, deși ei nu comunică întotdeauna peste frontiere unii cu alții. Se pare că erorile au o mare capacitate de generare spontană. O analiză pe larg a acestei chestiuni a întreprins-o Leszek Balcerowicz, fost ministru de finanțe în guvernul Mazowiecki și arhitect al reformei economice în Polonia (Balcerowicz, 1995). Multe din marotele cu care s-a luptat el în timp ce încerca să demareze reformele reînvie astăzi, trase la indigo, în România.

Reforma nu e un scop în sine

Clișeul de mai sus e repetat cu obstinație de cei care se opun reformelor fără să poată explica prea bine de ce. Că reforma nu e un scop în sine, ci doar un mijloc pentru atingerea adevăratului scop, bunăstarea socială, o știe prea bine toată lumea – și în primul rând cei care își asumă sarcina de a o promova. Forța argumentului stă în sugestia implicită că, pentru guvernări care aplică politici ortodoxe, reforma ar fi într-adevăr un scop în sine din care ei derivă satisfacții speciale, sadice. O variantă alternativă este "privatizarea nu e un scop în sine".

Comparații deplasate

Tehnica rezidă în a evalua performanța pe baza comparațiilor cu un anume moment din trecut, ca și cind politicile urmate sunt singurele variabile ce pot explica schimbarea. (Mai tehnic, ca și cind nu ar exista

și alte variabile independente care își modifică acțiunea pe parcurs.) Se neglijeză că, pe de o parte, rezultatele actuale pot avea și alte cauze decât politicele adoptate deliberat; pe de altă parte, că politici alternative ar fi avut probabil rezultate mai bune (sau mai proaste). Procedeul a fost folosit până la sațietate în România de propaganda regimului socialist, care se folosea de raportarea la anul 1938 pentru a pune în evidență "mărețele" realizări postbelice.⁶ O altă variantă va fi folosita intens în următoarele luni, pe măsură ce politicile de austerioritate își vor face simțite consecințele neplăcute: "puterea de cumpărare a scăzut cu x% față de octombrie 1996". Cu totul din întâmplare – și din fericire pentru guvernări –, există chiar peste Dunăre un exemplu grăitor pentru ce s-ar fi putut întâmpla dacă se continua pe aceeași linie. Un caz destul de rar de experiment comparat.

"Nu se potrivește la noi"

Aceasta pare să fi devenit mantra noii opoziții din România, care recunoaște desigur că programul guvernului e unul corect, coerent, numai că e o reformă "de manual", trimisă în plic de FMI, care nu se potrivește în condițiile concrete de la noi.⁷ Ar fi trei probleme cu acest argument. Înții, deși familiaritatea liderilor PDSR cu manualele în general – și cu cele de economie în special – este mai presus de orice îndoielă, s-a strecut aici o mică imprecizie. Nu există manuale pentru învățat tranziția, așa cum există pentru teoria economică standard. Ceea ce există sunt seturi de experiențe practice, unele soldate cu eșecuri, altele cu succese, nenumărați cercetători care le studiază și o oarecare presiune din partea instituțiilor financiare internaționale pentru ca guvernările din țările care fac reforme să învețe mai degrabă din cele din urmă calea de apropiere de modelul standard.

În al doilea rând, "condițiile favorabile pentru reformă" nu sunt altceva decât criza economică însăși, iar obiectivul reformelor constă chiar în corectarea acestor "condiții favorabile". În general, nu se apucă să facă reforme dureroase țările în care economia funcționează conform manualului. Cu cît problemele sunt mai mari, cu atât reforma este mai urgentă. Iarăși, dacă luăm aminte la cazul bulgar, s-ar putea ca liderii PDSR să aibă dreptate, în sensul că precedentul guvern putea perfectiona ceva mai mult "condițiile favorabile" și atunci nu ar mai fi fost nici un dubiu asupra politicii de urmat.

În al treilea rând, fiecare țară este diferită în felul ei și nici una nu este descrisă perfect de modelul ideal imaginat de Adam Smith, așa cum nici un individ real nu e aidomă cu cel desenat în carte de anatomie. Însă, chiar dacă el e alb sau negru, înalt sau slab, deținător de cupon sau mare investitor, terapia e aceeași atunci cind se îmbolnăvește de tuberculoză.

"Există alternative"

Dacă asemănarea de mai sus se referă la metode, atunci răspunsul e simplu – există, desigur, numai că duc la dezastru: metoda cocoloșirii problemelor (Bulgaria, România); metoda confruntării curajoase cu problemele și a atacării lor cu terapii aberante (America Latină, cazul cel mai spectaculos fiind cel al fostului președinte peruan Alan García, interpret asiduu al frenului "nu ne trebuie FMI").⁸

Dacă asemănarea se referă la scopul final al tranziției, atunci lucrurile devin mai interesante. În România, două aşa-zise modele au stârnit nostalgii rezistențe. Ar fi, înții, "modelul chinez" (est-asiatic, într-o formulare mai generoasă), despre care se discuta la începutul anului 1990. Ceea ce e caracteristic acestuia și îl face în același timp absolut inaplicabil în Europa de Est este secvența "capitalismul înții, democrația după". Est-europenii nu au ieșit în stradă în 1989 ca să dezbată virtuile metodei MEBO versus privatizare în masă, ci pentru a cere alegeri libere. Soarta experiențelor de tip asiatic s-a decis ireversibil chiar în acel moment. Însă, chiar lipsită de relevanță practică imediată, analiza experienței asiatice rămâne interesantă. Se face o mare greșeală atunci cind se pune succesul economic de acolo pe seama amănării tranziției politice. În realitate, nu este deloc sigur că autoritarismul încurajează performanța. Lumea a treia este plină de dictaturi populiste care și-au ruinat economiile. Pe de altă parte, în cazul est-asiatic trebuie făcută diferență între libertatea politică și cea economică. Tigrii și dragonii est-asiatice au fost mult mai liberali din punct de vedere economic decât își închipuie multă lume în Europa de Est (Gwartney et al., 1996). Cât despre China, s-a argumentat că dezvoltarea sa spectaculoasă nu poate fi susținută pe termen lung, fiind asemănătoare cu cea a URSS în anii '50 și '60 și bazată pe schimbări rapide într-o structură socială subdezvoltată, plus inputuri masive (Krugman, 1994). Așa că, din păcate pentru vînătorii de modele exotice, totul se reduce până la urmă la formula cunoscută.

Dacă puțină lume ar mai urma astăzi în Europa calea lui Deng, al doilea model este de natură să stârnească o fascinație de durată: economia socială de piață vest-europeană. Lăsând la o parte faptul că aceasta nu pare să se simtă prea bine nici la ea acasă, dind semne că se încovoiae sub propria greutate, economia socială de piață nu reprezintă în realitate o alternativă. Ea a fost construită cu migală în timp, pe fundamental solid al realizărilor pieței clasice, lucru pe care îl uită adesea proaspăt-converșiile la social-democrație din Europa de Est. În această privință, gradualismul e abandonat discret. După cum observa Bertrand de Jouvenel, cineva care constată că scuturind pomul te poți alege cu niște mere, poate trage concluzia că merele cresc în urma acțiunii de scuturare (Jouvenel, 1950). Adeptii tranziției de-a dreptul la economia socială de piață lasă de multe ori impresia că vor să se debaraseze cu totul de pom, cultivând merele direct pe sol.

"Avem capacitatea care ar putea produce competitiv dacă..."

Cam aşa sună lamentările sindicatelor, managerilor care cer credite și dispense, precum și ale formațiunilor politice care preiau interesat ideea. Cel mai periculos lucru este că acest discurs să prindă la opinia publică neinformată, care ia existența fizică a unor capacitați de producție ("sunt acolo, valorează ceva") drept existență economică. Realitatea este că aceste "valori materiale" se dizolvă ca o pastilă în apă atunci cind sunt puse în mediul competitiv al pieței. La rădăcina convingerii că "am putea produce competitiv dacă..." se află de multe ori confuzia între eficiență în sens îngust, tehnic, și eficiență în sens economic. Este aberant să susții că o întreprindere poate produce eficient bunuri de care nu are nimeni nevoie. Acestea sunt motive în plus pentru a accelera liberalizarea și stabilizarea și pentru a nu pierde timp prețios în stadiile reformei cu proiectarea unor scheme amănunțite de restrukturare.⁹

Consecințe grave poate avea iluzia că, chiar dacă anumite întreprinderi nu sunt competitive acum, ele ar putea deveni în viitor cu un mic ajutor din partea statului, în special dacă au perspectiva de a face exporturi. Ideea este pe astăzi de periculoasă, pe cît este de tentantă, fiind îmbrățișată și de unii specialiști occidentali (Islam and Mandelbaum, 1993) și se sprijină pe principiul mai general al avantajului comparativ

dinamic: anumite firme sunt potențial competitive, cu condiția să fie modernizate. Dacă formula nu poate fi respinsă cu totul, în Europa de Est și în special în România ea ar reprezenta mai degrabă o rețetă pentru disastru. Dimensiunile procesului necesar de restructurare fac imposibilă evaluarea și monitorizarea atentă cauză cu caz. Sigur, guvernul poate dirija restructurarea unui număr restrâns de întreprinderi importante, asumându-și răspunderea politică pentru rezultate. Dar, dacă se merge mai departe, o dată legitimat principiul, se deschide poarta competiției acerbe pentru credite ieftine de restructurare, în care treptat-treptat se angajează toată lumea.¹⁰ Nu există criterii clare pentru a aprecia o competitivitate ipotetică. În plus, birocracia industrială, ferită de o presiune adekvată din partea acționariatului, este expertă în a proiecta situații roze pentru a atrage fonduri de investiții (pentru "foamea socialistă de investiții" și "negocierile verticale" legate de ea, vezi Kornai, 1992).

Morală poveștii ar fi că guvernul poate face destul de puțin în afara stabilizării rapide și creării cadrelor pieței – ceea ce, pentru liniștea instituționaliștilor, poate fi considerat *institution-building*. Firmele de stat vor falimenta sau se vor adapta. Cazul al doilea nu este chiar o utopie, experiența poloneză, dar și cea românească, arătând că multe întreprinderi de stat răspund de fapt pieței destul de bine (de exemplu, o parte din cele amintite în nota 10). Însă, dacă în urma eliminării subvențiilor ascunse ele nu pot rezista, a le prelungi agonia ar însemna continuarea erorii din anii '70, atunci cînd au luat ființă. Profitind de criza economică mondială provocată de șocurile petroliere, care a reașezat prețurile relative și a eliminat industriile energoface din țările dezvoltate, precum și de creditele ieftine ivite atunci pe piață ("petrodolarii"), țările sociale și multe altele din lumea a treia s-au lansat cu avînt într-o industrializare vetustă de tip stalinist, pentru care se crease brusc o nișă de piață neacoperită. Ele au interpretat astfel o situație tranzitorie drept avantaj comparativ de durată, investind masiv într-o structură industrială și socio-ocupațională caracteristică anilor '50. Încercarea de a rentabiliza asemenea unități industriale, fluturînd "avantaje competitive" iluzorii, ar însemna perpetuarea greșelii de atunci.¹¹

"Costurile teribile ale reformei"

Dacă se au în vedere costurile sociale, răspunsul e simplu: gradualismul impune suferințe sociale

mai mari. 1997 nu este 1990, iar discuția poate părăsi acum planul pur speculativ și se poate apleca asupra experiențelor acumulate în Europa de Est. Dincolo de neajunsurile economice evidente, apar și efecte perverse cu consecințe profunde. După cum argumentează O'Donnell, în condițiile de incertitudine și inflație ridicată asociate în practică cu gradualismul, orizontul de timp al agenților se scurtează și apare o desolidarizare socială generală ca singură strategie rațională de acțiune (O'Donnell, 1993). Se formează coaliții minime urmărind interese imediate, instituțiile statului sunt "colonizate" și deținute, formele de asociere caracteristice societății civile își pierd orice rațiune de a fi – pentru că ele se bazează pe orizonturi lungi de timp și pe concesii succesive), iar "criza morală" devine un subiect la ordinea zilei.

Dacă este vorba de costuri politice, contrar opiniiei răspîndite, acestea s-au dovedit destul de mici în Europa Central-Eestică. Aici s-au semnalat surprinzător de puține presiuni sociale populiste în direcția stării reformei, comparativ cu ce era de așteptat în urma experiențelor din America Latină (Greskowits, 1993), iar ideea că guvernele care demarează reforma merg la sacrificiu sigur, deși general acceptată, are puțin suport faptic. E drept că guvernul polonez care a început reforma a pierdut ulterior alegerile, dar există dovezi că la asta au contribuit și alte variabile politice interne (lupte intestine, conflicte cu parlamentul și președinția). Guvernul de la Praga a supraviețuit, deși șeful său este promotorul terapiei de soc în Cehia (initial, Cehoslovacia). Pe de altă parte, în Ungaria, guvernul Antall a căzut fără să fi făcut terapie de soc, iar Bulgaria, fără o reformă economică hotărâtă, a schimbat între 1990 și 1997 cele mai multe cabinețe din Europa de Est (opt, se pregătește al nouălea), ultimul dintre ele fiind alungat de la putere nu tocmai cu mulțumiri pentru prestație.

"Și ei fac la fel"

Faptul că din anumite motive, care îți de obicei de modul de funcționare a unei democrații avansate, țările dezvoltate aplică politici sectoriale interventioniste (sau de-a dreptul stupid) nu reprezintă o dovadă că acestea ar trebui copiate. Ca un făcut, exact exemplele proaste, care în Vest constituie mai degrabă excepția decît regula, sunt mai vizibile cînd privești dinspre Est și sunt luate drept model. Logica este că dacă o fac ei și o duc atât de bine, cu atât mai mult tre-

buie să o facem noi, pentru că în astă constă secretul. Balastul navei este luat drept motor, iar motorul este aruncat peste bord pentru că face zgromot. Paradoxal este că pică în plasa acestui mimetism lipsit de discernămînt în special cei care pînă mai deunăzi tunau și fulgerau împotriva Occidentului. Filonul marxist a rămas puternic; într-o vizion meliorist-liniară, etapele istorice se succed precum mărgelele pe ață în ordinea desăvîrșirii, ceea ce e mai nou fiind în mod necesar superior. Or, ce e mai nou în capitalism decît intervenționismul? Cea mai teribilă acuză ce se poate aduce reformei este că restaurează "un capitalism primitiv, de secol nouăsprezece"; iar reformiștilor că sunt niște liberali naivi sau doctrinari, care nu cunosc "viața reală".¹² Desigur, mimetismul nu anulează complet vigilența; noi nu trebuie să repetăm "greșelile grave ale țărilor capitaliste". Numai că aceste greșeli sunt legate de obicei exclusiv de instituțiile pieței libere.

Probabil că politicile agricole constituie terenul cel mai propice exersării comparațiilor cu Vestul, iar în anii ce vin este posibil ca chestiunea să devină tot mai actuală în România. Agricultura stîrnește emoții puternice din două motive. Întîi, ea furnizează hrana de toate zilele – produs unic, chiar strategic, asigurînd satisfacerea "necesaților de bază". În al doilea rînd, cînd spui agricultură, spui țăran, adică talpa țării, temeiul, sursa adevărurilor fundamentale ale neamului. Aceste rațiuni, valabile doar în parte, servesc conștient sau nu la sustragerea politicilor agricole de sub imperiul considerentelor economice. Pe acest teren deja sensibilizat poate crește presiunea în direcția adoptării unor politici antieconomice, precum cele practicate în Uniunea Europeană, pe considerentul că ele au produs prosperitatea. În realitate, prosperitatea s-a dobîndit și rezistă în majoritatea țărilor UE (din ce în ce mai greu, lotuși) mai degrabă în ciuda politicilor gen CAP (*Common Agricultural Policy*).

Tot mimetismul, amestecat cu un patriotism prost înțeles, constituie temeiul politicilor protecționiste nechibzuite. Varianta subtilă ar fi aceea în care sunt fluturate exemple occidentale pentru a justifica moral propriile măsuri. Ideea că liberul schimb aduce avantaje pentru cine îl practică ar fi doar un element de propagandă interesantă a Vestului, o formă de presiune asupra posibilităților competitori pe care trebuie să o acceptăm pentru că suntem la mîna lor. De îndată ce îi prindest cu ocazia mică ne putem permite și noi puțin protectionism, ca revanșă. Varianta grosieră ar fi aceea în care întreaga economie națională este văzută

ca o cooperativă de într-ajutorare. Există obligația morală de a vinde unui beneficiar intern "aflat în nevoie", chiar dacă oferă preț mai mic sau e în incapacitate de plată. De asemenea, există obligația nescrisă de a importa numai produse "necesare", iar presa independentă și bine intenționată se angajează bucurioasă în campanii de demascare a "importurilor nejustificate". Guvernul și opinia publică sunt chemați să aperă agenții economici de propria lor nechibzuință în cheltuirea resurselor.¹³

Acestea sunt doar cîteva dintre elementele de ideologie și clișee verbale care ar fi bine să dispară din discursul public atunci cînd este vorba de evaluarea performanțelor politicii economice – în special la nivelul liderilor de opinie. Un altul, foarte interesant, dar necesitând o discuție aparte, ar fi "nu distruești statul". Am limitat însă materialul la clișeele care au legătură directă cu economia. Tocmai pentru că acesta este un lucru extrem de complicat, nu ar fi rău ca analistul să se depărteze din cînd în cînd de copaci care îi ascund pădurea. Demersul de față reprezintă o încercare de a clarifica înțelesul termenului "terapie de soc" – reformă rapidă pe coordonatele macrostabilizării, liberalizării și, parțial, instituționalizării pieței – și de a aduce cîteva argumente în sprijinul său care să înălțure iluzia că homeopatia ar fi un tratament adecvat pentru suferințele economice ale Europei de Est. □

NOTE:

1. De cele mai multe ori prin încercări și erori; abilitățile de piață sunt în bună măsură deprinderi tacite, netransferabile.

2. Avînd în vedere că multe susțin deschis sau sugerează gradualismul, e greu de făcut distincția în această privință între diverse școli: neomarxism (Przeworski, 1992), evoluționism (Murrell și Wang, 1993; Poznanski, 1993), instituționalism de diverse nuanțe (Etzioni, 1992; Olson, 1995).

3. Poznanski își exprimă dubile cu privire la capacitatea agenților economici din Est de a reacționa normal, deoarece lor le lipsește "un adevărat ethos de piață" (Poznanski, 1993). Cînd apare acesta, cum îl poate măsura guvernul și ce ar trebui să facă pînă atunci, nu mi se spune. Alți autori propun un model bisectorial al economiei de tranziție (Murrell și Wang, 1993): din moment ce nu răspunde la semnalele pieței, sectorul de stat trebuie condus că și pînă acum, prin metode administrative, lăsînd alături noul sector privat să se dezvolte liber. Înțînd cont de implicațiile politice ale proiectului, de blocajele ce s-ar își la transpunerea în practică, precum și de faptul că rezultatele dezvoltării sunt în bună măsură dependente de drumul urmat (*path dependence*), sugestia trădează un autism absolut.

4. Dacă se folosește numai acest criteriu, o privatizare de mare succes pare să fie cea din Rusia – peste 80% – și nici Republica Moldova nu stă foarte prost la acest capitol.

5. E drept că în România nu au fost autorizate fondurile de investiții, spre deosebire de Cehia. Acolo, acțiunile firmelor privatizate s-au concentrat la fonduri, care sunt în majoritate deținute de bănci, care sunt încă în majoritate proprietatea statului. Nu numai că privatizarea astfel rezultată e destul de stranie (statul administrează practic activele privatizate; legarea băncilor de fondurile de investiții le face pe unele sensibile la panica determinată de o eventuală criză a celorlalte). O altă consecință este că fondurile de investiții au devenit concentratori de informație economică, apărând tranzacțiile evasice și sabotarea bursei de valori din Praga, cea mai slabă din Europa Central-Eestică. Trebuie recunoscut că aceste consecințe negative au fost evitate în România prin eforturile (conștiente?) depuse de PDSR, care să împotriva inițiativele fostei opozitii de a legaliza fondurile de investiții.
6. Procedeul este încă folosit de nostalgici și de oameni de bună credință: totuși, așa proaste cum sunt ele, avem o industrie și un metrou, ne-am mutat la oraș, copiii au terminat un liceu... E mai dificil să-ji pui problema în contrafactual: cum ar fi arătat România dacă ar fi urmat o cale de dezvoltare capitalistă, chiar una cu imperfecțiuni, precum alte țări ale Europei de Sud care au pomit aproximativ din aceeași poziție – Grecia, Portugalia, Spania.
7. Conferință de presă a PDSR din 10 februarie 1997.
8. Sigur, răspunsul e simplu numai dacă există un minim de bun simț informat, care nu neagă evidențele. Pentru cine împărtășește părerile senatorului Iliescu, expuse în cotidianul de partid *Dimineața*, conform căror "terapia de soc" s-a dovedit pretutindeni falimentară – America Latină, Europa de Est, Franța? (Franța?!), discuția devine inutilă din start.
9. Celebra idee de extracție protecționistă "înții restructurăm și apoi privatizăm". Ea se rezamă pe convingerea că statul socialist nu a eficientizat aceste întreprinderi numai din rea-voință. Dacă ar exista hotărâre, birocrația de stat ar putea așeza o întreprindere pe piață.
10. Așa cum s-a întâmplat în 1994-1995, în România, în urma întocmirii celebrei liste a "întreprinderilor puse sub supraveghere". Sistemul economic, în mod neașteptat pentru guvern probabil, a răspuns destul de rapid începând să le izoleze, iar o parte din ele dădeau semne că înțeleg mesajul. Din momentul în care a devenit clar că nu se pune problema unui faliment real și că statul intervine indefinit, lista a crescut de la 150 la aproape 400 de firme.
11. Vezi propunerile de a menține în funcțiune Combinatul Siderurgic Călărași, pentru a deveni "furnizorul de șină al Europei" sau propunerile de a păstra supracapacitățile de prelucrare a petrolierului în perspectiva nebuloasă de a face export.
12. Nu se explică niciuieri ce anume era în neregulă cu capitalismul secolului al nouăsprezecelea, probabil în baza ideii că ceva-ceva tot ar mai trebui să ne amintim din ce ne-au învățat Marx și Engels despre el.
13. Numeroase aberații de acest fel sunt consimilate de Dragoș Negrescu (Negrescu, 1996).

BIBLIOGRAFIE

Balcerowicz, Leszek, 1995. "Common Fallacies in the Debate on the Economic Transition in Central and Eastern Europe", în *Socialism, Capitalism, Transformation*, Central European University Press: Budapest, London, New York.

SORIN IONITĂ – graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is studying Political Science at the Central European University, Budapest, and is a foreign correspondent for *Privirea*.

Document

Stenograma

ședinței Biroului Politic al CC al PMR din ziua de 29 noiembrie 1961

(urmare din numărul trecut)

Tov. GH. GHEORGHIU-DEJ:

Ne-am oprit atunci, dacă vă amintiți, la Romnicianu și Hațeganu. Atunci Groza, care discuta cu Vișinski mereu, i-a comunicat lui Vișinski iată părerea noastră.

Noi presupuneam că ei vor susține ca din guvern să facă parte pe cât posibil fruntași de bază ai național-țărăniștilor și liberalilor, respectiv Brătianu, Maniu sau Mihalache, cum a și fost realitatea.

După aceea s-a comunicat lui Vișinski cam cine credem noi că ar fi bine să facă parte din guvern, sau unii care să fie figuri șterse. Seară ne-am dus la teatru. A fost și Groza, și eu și Ana; am fost mulți. A fost și Vișinski, dacă nu mă înșel.

Tov. E. BODNĂRAȘ:

Nu, el nu a fost.

Tov. GH. GHEORGHIU-DEJ:

Spre sfîrșit se ridică Ana și mă cheamă. Ea continua să joace rolul de conducător, deși eu eram secretar general. Ea avea încă în mînă toate ițele și mă cheamă și îmi spune: Dragă Ghiță, uita așa o chestiune. Trebuie să mergi la Groza neapărat, să-i aduci la cunoștință că este necesar să schimbăm pe Romnicianu cu Bebe Brătianu. Am spus: dece să schimbăm? Atunci ea a dat explicația aceasta parcă: O să fie mai ușor, o să se înțeleagă mai ușor. Parcă propunerea aceasta ar fi trebuit să-l ajute pe Vișinski. Din felul cum ea mi-a vorbit, eu am înțeles că este o sugestie. Că ea întotdeauna opera cu chestiunea aceasta, că aceste lucruri vin de undeva. Ea nu spunea precis, dar rezulta că vine din cercurile conducătoare sovietice.

TOV. E. BODNĂRAȘ:

Cu atât mai mult cu cât noi știam că Susaikov înclină pentru Bebe Brătianu.

Tov. GH. GHEORGHIU-DEJ:

Nu știam atunci asta. După aceea am aflat.

Atunci a m-am dus la Groza, după teatru și i-am spus: uite așa este chestiunea. Îți amintești că noi ne-am oprit asupra lui Romnicianu și Hațeganu, dar este o propunere să-l schimbăm pe Romnicianu cu Bebe Brătianu. El a făcut ochii mari la mine. Atunci

am spus și eu aceași poveste că vor avea loc discuții foarte aprinse, că trebuie să găsească o înțelegere, să-i dăm lui Vișinski un ajutor. Când a auzit lucru acesta a spus: bine, bine.

A doua zi Groza i-a comunicat lui Vișinski treaba astă așa cum i s-a transmis lui Vișinski a sărit în sus cînd a auzit. La Groza acasă s-a dus Vișinski, Susaikov și cu traducătorul. Cînd a auzit Vișinski chestiunea astă s-a supărat foarte tare. Spunea Groza după aceea că aproape striga: Ce înseamnă astă, dar de ce am venit eu aici, guvernul meu m-a trimis aici ca să am o treabă ușoară, dar ce eu fug de greutăți? Nu vă înțeleg. În sfîrșit, o discuție destul de ascuțită. Cum de s-a întîmplat că ați schimbat în ultimul moment. Groza n-a spus de la început că a venit la el Dej. Pe urmă a povestit cum a venit Dej la dînsul și ce i-am spus eu.

Atunci mă căută pe mine Vișinski și mă duc eu la Groza acasă. Văd că era o atmosferă de gheăză. Eram eu, Groza, Vișinski, Susaikov și cel care traducea. Atunci m-a întrebat Vișinski: tovarășe Dej, dumneata ai venit aseară. Uite ce spune dl. Groza. Ei și cum? Ce s-a întîmplat? Dece? Iar s-a ridicat temperatura. Am spus uite tovarășe Vișinski aseară la teatru a venit Ana și s-a referit în concret, că parcă era o sugestie din partea sovietică, pentru a ușura tratativele, discuțiile cu cei doi reprezentanți ai Angliei și Americii. și atunci am venit și i-am adus la cunoștință lui Groza lucrul acesta, exact așa cum mi-a comunicat mie Ana.

S-a potolit Vișinski, dar a venit rîndul lui Susaikov. Mai tîrziu mi-am dat seama. Eu m-am întrebat de ce Ana a pus chestiunea schimbării lui Romnicianu cu Bebe Brătianu. Atunci a pus Susaikov problema: dar cine este secretar general? Cu alte cuvinte el pune problema: ce tot îmi vîi aici cu povestea astă cu Ana, dar tu ești secretar general. și atunci i-am spus: întradevar cine este secretar general? Eu știam că între el și Ana sunt relații strînsse, se vizitau, discutau. Cu mine mai rar.

Susaikov a tăcut și mă ia de o parte Vișinski și zice: Tovărășe Dej – poate au auzit și ceilalți, că n-a

Anatomia comunismului

spus încet, a spus destul de tare –, cum te ajută pe dumneata Ana Pauker. Am spus, vedetă și dv. cum mă ajută și dacă ar fi numai asta. Atunci se gîndește puțin și spune: n-ar fi mai bine poate să fie scoasă Ana de aici? Putea să fie înțeles în sensul să fie scoasă din conducere și putea să fie înțeles să fie scoasă din România.

Și atunci i-am spus: tovarășe Vișinschi nici prin minte nu mi-ar trece o asemenea ideie, dar am să mă gîndesc, mai reflect asupra celor spuse de dumneata. Și cu asta s-a terminat.

A urmat după aceea cînd Vișinschi a criticat-o foarte vehement pe ea și pe Teohari Georgescu pe chestiunea legionarilor.

După asta i-am povestit lui Bodnăraș și noi tot mai schimbam păreri pe chestiunea astă și întrucît lucrurile mergeau din ce în ce mai prost și era o atmosferă imposibilă, o atmosferă grea... Aveam cîte odată manifestări din astea: mă cuprinsese o nostalgie după timpurile din ilegalitate. Am spus: ce frumos era atunci, chiar în încisoare, mă simteam un om liber, un om puternic, cu toate că eram în mijlocul dușmanului. Era aşa o atmosferă încît gîndeam că mă duce la orice muncă, numai să ies din iadul acesta. Era o jucărie luptă aceasta cu cercurile adverse, față de luptă aceasta din conducere. Ea domnea, deși eu eram secretar general, împreună cu Vasile Luca și cu Teohari Georgescu. Aceasta era o frațiune permanentă.

De altfel veți vedea și după felul cum s-a alcătuit Secretariatul. Era format din 4 persoane, mai tîrziu din 5-6 persoane, dar întotdeauna din oameni cu care ei puteau să asigure majoritatea. De aceea eram pus în situația, – de aceea am și spus odată –, că am să ies aşa opozitioner, pentru că în cele mai mari probleme, și erau destul de multe, am să apar ca un opozitioner de profesie, pentru că nu pot fi de acord cu toate problemele care le ridicau ei. Astăzi te ridici împotriva lor, măne te ridici, ce rost mai are să rămînă în conducere? Ei puteau să ridice chestiunea altfel: că Dej face opoziție. De altfel ei au reușit să mențină în continuare atmosferă că secretar general, că conducător de fapt este Ana Pauker.

Nu întîmplător oamenii se duceau la Ana. Cînd veneau la mine, ei veneau după ce discutau cu ea. Astă era regulă.

Deci, ideia astă lansată de Vișinschi atunci a început să-mi umble prin cap. Am schimbat păreri cu Bodnăraș, cu Maurer. Tot schimbând păreri, la un moment dat cineva dintre dînșii spune: hai să facem o scrisoare, dar ea a rămas baltă.

Am folosit prilejul, cum vă spuneam, la Moscova. Este chemată Ana. Sigur că mi-am dat seama că probabil este chemată în legătură cu ceea ce vreau să ridic, dar că în nici un caz nu pot ridica o asemenea problemă în prezența ei. Și atunci, formal am ridicat cîteva chestiuni de muncă, sub formă de sfaturi. Cînd s-a terminat au întrebat dacă altceva n-am avut. Am spus: Nu mai avem, doar atât. Stalin zice: După cîte sănătem informații la voi ar exista asemenea tendințe de transformare a partidului dintr-un partid de clasă, într-un partid de rasă. Cînd a făcut afirmația astă, Ana a făcut ochii mari. Sigur și eu m-am gîndit ce să fie asta.

Se vede că Ana prin Susaikov și alte eșaloane a informat poziția mea și a altora și sigur că propunerea care se face este făcută pentru că ea este evreică și că Vasile Luca este ungur. Pe mine m-a mirat foarte mult de ce a apărut și numele lui Vasile Luca.

Atunci cînd a făcut Stalin afirmația astă eu am spus: noi nu cunoaștem despre existența unei astfel de chestiuni, probabil că aveți în vedere cazul Pătrășcanu. Este cunoscut cazul Pătrășcanu și am spus ceva despre cazul Pătrășcanu. Atunci el a spus: Nu, nu este cunoscut. M-a mirat și asta, că nu este cunoscut. Altceva nu-mi este cunoscut. Ei bine. Și cu asta s-a terminat.

Din Kremlin am plecat în mașină cu Ana. Ea mereu mă întreba, că ce o fi avut în vedere Stalin. Eu mă gîndeam: astă ați informat, aşa ați schimonosit lucrurile, încît cel mai cinstit om din lume ar putea să facă o asemenea apreciere. Am spus: nu știu ce at puncta să aibă în vedere. Mereu mă întreba ce o fi.

Au mai trecut vreo două zile. Eu cred că eram și ascultați pe acolo. Eu mi-am spus mereu, mare prostie am făcut. Ce nu-mi puteam ierta? De ce n-am pus direct acolo chestiunea. Sigur că aș fi fost combătut și aș fi rămas singur. Pe urmă mă gîndeam. Dar am venit la Moscova, doar n-am pus chestiunea pe stradă. O să-mi spună dacă este bine, este just, sau este o prostie. Și uite ce a ieșit.

Acum, judecînd retrospectiv, vă imaginați ce situație era.

După vreo două zile, într-o noapte sună telefonul. La capătul celălalt al firului era Skoda. Zice: tovarășul Dej? Da, eu. Ce faceți? Uite m-am culcat. Zice: parcă nu vă simțiți bine. Zice: n-am nici un motiv să mă simt prost. Ca omul sculat din somn. Zice: Gheorghe Afanasievici, îmbrăcați-vă, în cîteva minute săn la dv.

Într-adevăr mă îmbrac, vine Skoda și pornim la Kremlin. Acolo era Stalin, era Susaikov și Skoda. Am

Anatomia comunismului

dat mâna cu ei. Stalin spune: stați. M-am așezat pe scaun și aștepț.

Zice: Te găsești aici în fața Comitetului Central al PCUS. Ai ridicat problema scoaterii lui Ana Pauker și Luca Laszlo.

Am spus: eu mă mir că se pune chestiunea cu Vasile Luca. Eu n-am ridicat chestiunea cu dînsul, am ridicat chestiunea cu Ana Pauker și am început să arăt cum și ce.

Am dat o explicație largă acolo, m-am referit și la momentul acesta cînd cu conducerea provizorie, m-am referit și la modul cum s-au ales organele de conducere, la metodele de lucru, multe, multe lucruri din acestea, la greutățile care mi le făcea Ana și ce caracter poartă aceste greutăți.

El era foarte intrigat și devenise nervos că eu nu pomeneam nici un cuvînt despre Vișinschi. Și atunci mă întreabă: ai discutat cu Vișinschi la București aşa și aşa. Am spus: tovarăș Stalin, eu nu vreau să mă ascund după nimeni. I-am spus cum s-a produs această discuție, prilejul cu care a fost. Într-adevăr, i-am spus, că ideia a emis-o tov. Vișinschi. Ce i-am răspuns: că nu m-am gîndit la aşa ceva, dar că am să reflect și cînd am venit aici în Uniunea Sovietică. I-am rugat pe tov. Vișinschi să ridic o asemenea problemă în fața dv. De ce n-am spus? Și atunci am atras atenția că nu vreau să mă ascund după nimeni. De vreme ce mi-am înșisit această ideie, am considerat-o ca a mea, de ce să mă ascund după tov. Vișinschi.

Și atunci a sărit Molotov, cu un rîs răuăcios, și a spus: Dar dacă tov. Vișinschi te-a pus la încercare?

Și atunci, cum stăteam acolo, am ridicat mîinile: tovarăși, eu nu știu ce să mai răspund la asta. Dacă se poate să mă pună la încercare? Eu sunt comunist, de ce să mă pună la încercare? Sînt un om cînstit. Tovarășul Vișinschi i-a venit această ideie cunoscut cînd ce se petrece acolo la noi.

După discuția astă s-a potolit Stalin din ce în ce mai mult și a început să vorbească că uite cum trebuie private lucrurile. El era convins că pe motivul că ea este evreică eu aș vrea să o scot. Mi-a dat exemplu cu Troțchi și nu știu eu mai cine. La un moment dat, tot vorbind aşa, făcînd un fel de lecție, spune: ... și dacă te împiedică, izgonește-i! Deși eu n-am ridicat chestiunea lui Vasile Luca și m-am mirat cum apare el în discuție.

Am ridicat de cîteva ori în legătură cu Ana, cînd eram numai cu ei, m-am ciocnit cu Vasile Luca de nemurărate ori și se vede treaba că din toate aceste

chestiuni ei au tras concluzia că eu vreau să-i elimin. Ei aveau legătură cu tovarășii sovietici de aici, se bucurau de mult mai multă încredere; acești oameni erau și membri ai PCUS și pe urmă aureola din trecut: oameni vechi, oameni cu legături de acolo. Mai tîrziu mi-am dat seama ce legături erau între ei cu Manuilski. Ana îi spunea: Manu. Aveau legături foarte puternice. Sigur că poziția ei în Uniunea Sovietică în vremea aceea a fost o poziție foarte puternică.

Și s-a terminat deci discuția. După ce am terminat discuția, se săcuse 2,30, poate și mai mult, și ne-am ridicat, Stalin zice: mergi cu noi și ne-am dus undeva afară la o vilă, am mîncat cu ei. Cînd am ieșit, așteptam să mă urc în mașină, Stalin mă invită în mașina lui. Aveam impresia că el caută să îndulcească, să schimbe atmosfera, să îndulcească lucrurile. Se vede că i-a spus: dece îl ieș în mașină, dar dacă acesta este un dușman? Cam așa ceva, probabil.

Apoi în mașină a sporovăit o mulțime de lucruri. A venit vorba de manualele școlare. Zice: Dar ce, voi ați pus pe toate manualele vechi? Dar dece faceți aceasta, dar nu puteți să le îmbunătățiți? Astă e o problemă grea.

Pe urmă despre lucrări de istorie. Se apucase Roller să facă nu știu ce chestie. Eu mă gîndeam să-i cer niște istorici să ne ajute.

Am mai stat la Moscova cît am mai stat și ne-am întors acasă. Sigur aceștia așteptau ce o să fie. Eu cred că Susaikov i-a comunicat lui Ana, pentru că el a participat la această discuție. Sigur, pînă la urmă l-a impresionat. Nu poți să creezi o atmosferă falsă în jurul unui om, să falsifici cele ce spune, cele ce face.

M-am întors acasă, i-a strîns pe dînsi aici, cei care eram în Secretariat și le-am povestit din fir în păr cum s-au desfășurat lucrurile, totul, fără nici măcar să rotunjesc colțurile; cum s-au produs lucrurile le-am povestit. Era și proaspăt atunci. Un singur lucru nu le-am spus și anume acela cînd Stalin a spus: dacă te împiedică izgonește-i. Ce să vă spun, tovarăși? Stăteau cu respirația tăiată.

După ce le-am povestit, zic acum am de făcut cîteva propuneri. Înții, să aducem la cunoștința Biroului Politic, să pregătim plenara, să punem totul deschis și clar în fața plenarei, aşa cum s-au petrecut lucrurile și să fie informat partidul de toate acestea și să i se administreze lui Dej sancțiuni statutare, să se ia măsuri statutare în privința lui Dej. Eu voi informa pe larg și Biroul Politic și Comitetul Central și propun să fiu scos din funcția de Secretar General, să fiu scos din

Comitetul Central, să mi se dea o sancțiune de partid, să.m.d.

Am spus aşa înverşunat, și la un moment dat, cind tot înaintam cu propunerile mele, mă pomenesc că îmi astupă gura.

Este interesant momentul acesta. Iată noi discutasem și stabilisem să organizăm Conferința Națională a partidului. Eu trebuie să merg în concediu, primul meu concediu. Tocmai cind mă pregăteam să plec în concediu primesc un telefon de la Ana și îmi spune: Nu vrei să vîi pînă aici, vrei să pleci aşa fără să iei rămas bun? Si mă duc acolo. Si atunci a pus problema ca în concediu să pregătesc materialul pentru Conferința Națională și atunci am reacționat: Dar eu mă duc în concediu, de ce nu faceti voi, voi avea mai multă experiență? Ana Pauker și Vasile Luca, pe ei îi aveam în vedere.

Ce să vă spun, nu mai în genunchi n-a căzut să mă roage. A ajuns pînă acolo să se aprecieze că este incapabilă, pur și simplu mă rugă: Te rog, fă lucrul acesta, eu nu mă simt în stare, nu săn capabilă. Pînă acolo a ajuns. Același om care a înlăturat conducerea provizorie și a luat frînele partidului în mînă, nu mai era capabilă. Ca după ce termin materialul pentru Conferință și îl definitivăm, să pună chestiunea: cine să prezinte la Conferința Națională raportul. Ar fi fost de acord cu orice fel de propunere. După ce s-a lamentat și s-a văcărit, mai vine să se propună să țină ea raportul la Conferința Națională. După o șovăială a spus: Sigur, tov. Dej a lucrat, să-l țină el.

După Conferința Națională trebuia să se strîngă plenara, să se desemneze conducerea partidului din Comitetul Central ales, din oamenii cei mai reprezentativi ai partidului, oameni vecchi, cu stagiu, cu simț înalt de răspundere și să se propună cine să facă parte din Biroul Politic, din căi membri să fie Biroul Politic, să se propună candidatură pentru Secretarul general. Nu, tot aşa. Acasă la o prietenă, și întoideauna erau pregătiți, se vedea că ei discutau. La un moment dat spunea: Uite, dragă Ghijă, sănsem în fața plenarei, trebuie să propunem organele de partid. Scoate hîrtia din buzunar și a spus cam cine să fie în Biroul Politic, în Secretariat și la Secretarul General. A fost cea mai penibilă discuție din cîte se poate imagina, scîrboasă.

Așa se procedea, așa este partinic, să te strîngi acasă și să stabilești acasă, deși a avut loc o Conferință Națională, care a ales Comitetul Central? Așa respectai pentru Comitetul Central? Cind îi făceam expunere la sosirea aici și cind i-am vorbit de Foriș, a spus:

(Continuare în numărul viitor)

Alegerile din Bulgaria

DANIEL CAIN

Pentru a doua oară în ultimele șase luni, Bulgaria a fost cuprinsă de febra electorală. De mai bine de 7 ani, politicienii bulgari speră ca prin organizarea de noi alegeri să rezolve gravele probleme economico-sociale și să pună capăt instabilității politice din țară. Pe 19 aprilie s-au desfășurat alegeri anticipate, cel de-al patrulea scrutin parlamentar din istoria postcomunistă a vecinei noastre de la sud de Dunăre. Rezultatul acestora este deja cunoscut și a fost decis de oamenii care au ieșit în stradă, zilnic, timp de o lună, la începutul acestui an, pentru a-i înfrântă pe socialisti de la putere. Din aceste considerente, actuala campanie electorală a fost deosebit de liniștită, chiar plăcitoare, lipsită de conflicte ideologice, de scandaluri picante și, ca niciodată, de elemente naționaliste. Ea a început, *de facto*, imediat după cîștigarea de către opozitione a alegerilor prezidențiale desfășurate în toamna anului trecut. Aceasta a știut să speculeze nemulțumirea populației, cauzată de eșecul guvernării socialiste și, implicit, de scăderea drastică a nivelului de trai, pe care a canalizat-o într-o singură direcție – revenirea la putere. Drept consecință, după 30 de zile de proteste de stradă, socialistii au fost obligați, la începutul lunii februarie, să fie de acord cu desfășurarea de alegeri anticipate. Înainte de a se autodizolva, cea de-a 37-a Adunare Națională a Bulgariei (care, în cei doi ani ai existenței sale, a devenit cea mai impopulară instituție de stat) a adoptat un amendament la Legea electorală, modificînd pragul de intrare în nouul parlament de la 4% la 3%. Prin acest tertip, majoritatea socialistă a sperat să diminueze influența partidelor de opozitione în viitorul parlament, prin sporirea șanselor teoretice de intrare în Adunarea Națională a unor formațiuni politice apropiate că doctrinei de Partidul Socialist Bulgar (PSB). Președintele țării, Petar Stoianov, și-a exercitat însă dreptul de vot, urmînd ca acest amendament să fie rediscutat în nou parlament. Așadar, pentru actualele alegeri a rămas valabil – atât pentru partide, cât și pentru coaliții – pragul de patru procente, stabilit prin Legea electorală din 1991.

39 de partide, organizații, mișcări și coaliții politice și-au desemnat candidații pentru aceste alegeri.

Conducerea Uniunii Agrariene (una dintre numeroasele formațiuni agrariene din Bulgaria) este divizată, iar fostul lider *de jure*, Anastasia Mozer, s-a speriat după ce Curtea Supremă de Justiție a dat cîștig de cauză adversarilor săi din partid. În consecință, ea a primit cele 7 locuri propuse de UFD, tot atîțea cîte primește și partenerul său de coaliție, Stefan Savov. Pentru noii lideri ai Uniunii Agrariene au rămas patru locuri și este interesant de văzut cum vor colabora cele două aripi ale acestei formațiuni politice în cadrul viitorului parlament. Acordul electoral încheiat de UFD poate că nu este ideal pentru Uniunea Populară, dar, avîndu-se în vedere principalul scop al acestuia – eliminarea PSB de pe scena politică a țării cel puțin pentru o perioadă de patru ani –, este mulțumitor, iar compromisurile făcute sunt acceptabile.

Noua formulă a FDU a întîlnit reacția negativă a Mișcării pentru Drepturi și Libertăți. Dacă pentru Savov și Mozer a rămîne în afara FDU era sinonim cu a rămîne în afara parlamentului, în cazul MDL lucrările stau cu totul altfel. Kostov s-a făcut că nu înțelege de ce Ahmed Dogan, liderul mișcării, nu a dorit să fie pus pe picior de egalitate cu restul partenerilor de coaliție. Condițiile puse de UFD pentru încheierea unui nou acord electoral au fost inaceptabile pentru MDL. În primul rînd, mișcarea nu l-a dorit pe Kostov ca lider de necontestat al noii coaliții. În al doilea rînd, potrivit lui Dogan, scopul mișcării este să nu permită UFD să obțină o majoritate absolută în noua Adunare Națională, deoarece "acest lucru nu ar fi bun pentru Bulgaria". Există pericolul ca Kostov & Co. să-și piardă capul și să aibă aceeași soartă ca PSB. Nu este de neglijat nici faptul că, în cazul unor alegeri locale anticipate, într-o asemenea formulă, MDL și-ar fi pierdut independența și ar fi devenit un satelit al UFD. Relațiile dintre conducerile celor două formațiuni politice continuă să fie tensionate și de momentul 1992, cînd UFD a fost nevoită să renunțe la guvernare cu "sprijinul" mișcării etnicilor turci.

Dogan a preferat să se retragă din FDU și să încheie o alianță electorală cu cîteva mici formațiuni, de cele mai diferite colaraturi – monarhiști, republicani, ecologiști și liberali. Pe scena politică a apărut astfel Alianța pentru Salvare Națională (ASN) pe care sondajele de opinie o dădeau a treia forță pe eșicierul politic al țării. Este vorba de o alternativă în partea dreaptă a spectrului politic, condiție necesară pentru evitarea modelului bipartinic de guvernare al Bulgariei. În noua formulă, Dogan încearcă să-și recapete rolul de arbitru în viitorul parlament și să scape de eti-

cheta de partid etnic aplicată MDL-ului. Deși oficial, pe timpul campaniei electorale, FDU a avut o poziție neutră față de MDL, în spatele acestei atitudini s-a ascuns un atac aparent reținut, însă succesiv și metodic. Kostov i-a sprijinit pe rebelii din MDL, dîndu-le acestora locuri eligibile pe liste sale electorale. UFD are de rezolvat delicata și dificila problemă de a obține o parte din voturile simpatizanților mișcării, în așa fel încît să nu-i lezeze atunci cînd îl atacă personal pe Dogan. Accentul este pus pe faptul că vremea MDL-ului a trecut și că FDU a rămas singura formațiune politică care poate apăra interesele etnicilor turci. Aproape sigur viitorul premier al țării, Kostov a afirmat că îi va include pe turci la guvernare, chiar dacă Dogan nu va reuși să intre în parlament.

De partea cealaltă, socialistii s-au pregătit pentru două campanii – una legală, alta nu. De prima s-a ocupat centrul electoral, iar rezultatul se va vedea pe 19 aprilie. Cea de-a doua, cu o bătaie mult mai lungă, este dirijată de fostul premier Jan Videnov și vizează schimbarea actualei conduceri, după alegeri. Așa că, în timp ce unii se pregătesc pentru alegeri, alții pun la cale un nou congres extraordinar. Potrivit sondajelor de opinie, PSB ar fi putut obține la aceste alegeri între 15 și 20% din voturi, electoratul său continuind să-i fie credincios, chiar și după eșecul proprii guvernări. Acest procentaj i-ar fi fost suficient pentru a obține peste 50 de locuri în noua Adunare Națională și pentru a se pregăti pentru rolul său de principală forță de opozitie. Ultimele evenimente din cadrul PSB confirmă tendința accentuată de recomunizare a acestei formațiuni politice. Ea este favorizată atât de vîrsta medie ridicată a simpatizanților săi, de orientarea comunistă a majorității membrilor de partid, precum și de deceptiunea provocată de scăderea nivelului de trai și de costurile sociale ridicate ce vor fi plătite pentru viitoarele reforme. Problemele fierbinți din partid vor trebui rezolvate după 19 aprilie, cînd – cu sau fără congres – socialistii vor decide pe mîinile cui vor lăsa partidul. Si dacă, în general, mai există vreo șansă ca acesta să se transforme într-o formațiune de stînga, de tip european.

O alternativă pentru electoratul "roșu" o poate constitui recent înființata Stînga Europeană, alcătuită din ariile liberale ce s-au desprins în decursul anilor din sînul PSB. Această alianță are șanse de a obține 5-6% din sufragiile alegătorilor. O ultimă formațiune politică care ar putea pătrunde în nouul parlament este Blocul Oamenilor de Afaceri Bulgar, care se învîrte în jurul procentului de 4%. Partidul își datorează existența parlamentară liderului său, Jorj Gancev, care,

practicînd o politică populistă împănată cu accente naționaliste, a reușit să se claseze al treilea la ultimele prezidențiale. După evenimentele din ianuarie se pare însă că bulgarii au obosit să-l mai asculte pe Gancev, al cărui discurs electoral a rămas la fel de searbăd.

Cîștigătoare detașată a acestor alegeri, UFD nu va putea guverna efectiv fără ajutorul altor formațiuni politice. Posibilele configurații în noul parlament sunt interesante datorită variantelor în care poate fi realizată majoritatea absolută, de 161 deputați. Este posibilă o coaliție între FDU și ASN, la care s-ar putea alătura și Stînga Europeană. O apropiere între UFD și Stînga Europeană este destul de probabilă, avîndu-se în vedere avansurile reciproce făcute în timpul campaniei electorale. PSB este exclus din orice calcule și se va pregăti mai degrabă pentru următoarele alegeri.

Soarta celei de-a 38-a Adunări Naționale a Bulgariei va depinde în mare măsură de felul în care viitorii guvernați vor reuși să înfăptuiască dureroase, însă absolut necesare reforme economice, amînate timp de șapte ani, și de posibilitatea adoptării unei noi constituții. Această ultimă problemă a fost pusă recent pe tapet, sub forma lărgirii prerogativelor prezidențiale. Dorința de modificare a actualei constituții, adoptată în 1991, este o consecință a proastei funcționării a instituțiilor în stat și a popularității foarte mari a actualului președinte, Petar Stoianov, indiscutabil cel mai bine văzut politician bulgar al momentului. Potrivit prevederilor constituționale, pentru a fi modificată legea fundamentală a țării este necesară convocarea unei Mari Adunări Naționale. Adică, noi alegeri. Nu înțimplător, în cercurile înalte ale PSB circulă zvonuri despre organizarea unui nou scrutin electoral, la sfîrșitul acestui an. Este însă de preferat ca modificarea constituției să fie făcută abia după rezolvarea gravelor probleme economice ale țării. Experiența Poloniei, Ungariei și Cehiei arată că este mult mai bine ca legea fundamentală să fie îmbunătățită în urma unei dezbateri îndelungate, în care să predomină părerea specialiștilor și nu punctele de vedere ale difertelor forțe politice. Multă observatori ai scenei politice bulgare sunt însă de părere că cea de-a 38-a Adunare Națională are destule șanse să devină primul parlament din istoria țării de după 1989 care să-și ducă la bun sfîrșit mandatul său de patru ani. □

ERATĂ

În numărul 46/1996 al revistei noastre au existat mai multe greșeli de tehnoredactare. Le vom enumera aici pe cele din textul "Semnificații ale gîndirii politice în Europa Centrală", semnat Victor Neumann:

- p. 54, în titlu, în loc de "Europa Centrală" se va citi "Europa Centrală și de Est";
- p. 54, coloana a II-a, rîndul 14 de sus, în loc de "comunismul" se va citi "luminismul";
- p. 55, coloana însăși, rîndul 15 de jos, în loc de "națiuni de formare" se va citi "națiuni în formare";
- p. 55, coloana a II-a, rîndul doi de sus, în loc de "au înființat" se va citi "au ființat";
- p. 55, coloana a II-a, rîndul 6 de jos, după cuvîntul "plan" este un punct care marchează sfîrșitul unei propoziții și începutul alteia;
- p. 56, coloana însăși, rîndul 2 de sus, în loc de "neacceptare" se va citi "neacceptarea";
- p. 56, coloana însăși, rîndul 3, în loc de "la contribuția" sa va citi "contribuția";
- p. 57 nota 3, lipsesc accentele la numele în limba sîrbă, ca de exemplu în cazul numelui Stoikovic, unde lipsește accentul ascuțit pe litera "c";
- p. 57, nota 4, lipsesc accentele în cazul titurilor în limba maghiară și în cazul numelor în limba maghiară, ca de exemplu Bibo Istvan, unde nu figurează accentul nici pe litera "o" și nici pe litera "a";
- p. 57, nota biografică se rectifică după cum urmează: Victor Neumann, Ph.D. He is a Senior Researcher at the Institute of Educational Sciences, Bucharest and NATO research fellow. He published several books. One of them was translated in English: "The Temptation of Homo Europaeus. The Genesis of the Modern Ideas in Central and South-Eastern Europe" (East European Monographs, Boulder, distributed by Columbia University Press, New York: 1993).

Redacția își cere scuze atât în fața autorului, cît și a cititorilor.

DANIEL CAIN (1972) – is a correspondent in Sofia for the news-agency Mediafax and ProTV station.

Helsinki

– “No News Is Good News” –

DOMNICA MACRI

Boris Elțin și Bill Clinton s-au întâlnit în luna martie la Helsinki pentru a discuta probleme bilaterale, dar în special pentru a debloca chestiunea extinderii NATO către estul Europei. Dacă în domeniul economic și în cel al dezarmării cei doi lideri au avut rezultate, problema principală a rămas aparent nesoluționată. Președintele american și-a permis un calambur la conferința de presă, spunând “we agreed to disagree”. Formula, utilizată și cu alte ocazii și însemnând “ne-am înțeles să nu ne înțelegem”, este în sine un semn al noii logici în care se desfășoară relațiile ruso-americană.

Deși mulți comentatori au apreciat că Helsinki nu a adus nimic nou în relațiile Occidentului cu Rusia, summit-ul din 21 martie a fost, fără îndoială, o confirmare a unui lung și necesar proces de negocieri. Nu mai este nevoie să așteptăm ca o întâlnire între președinții acestor două state de mare calibru să fie o confruntare în urma căreia se iau decizii implacabile, iar soarta lumii cunoaște o întorsătură dramatică.

Lipsită de dramatism a fost și atmosfera în care s-a desfășurat reuniunea, într-o reședință izolată, încadrată de verdeajă, din capitala finlandeză. Contra protocolului, cei doi președinți au stat jos atunci când au vorbit cu ziaristii, pentru a menaja genunchiul bolnav al lui Clinton. Ironia a făcut ca mai tîrziu președintele american, care face zilnic jogging, să vină la întâlnire într-un cărucior cu rotile. Elțin, la prima sa vizită în străinătate după o operație dificilă de înimă și o convalescență prelungită, a beneficiat de o adevărată campanie de publicitate gratuită, apărind din nou sănătos, sigur pe el și puternic.

La bunul mers al summit-ului a contribuit și relația mai veche care există între Clinton și Elțin – o relație cel puțin cordială.¹ Economia de piață a avut un beneficiu direct de pe urma ei, celebrind prin vînzări sporite de “amintiri de la summit” apropierea dintre Bill și Boris. Încă de la prima lor întâlnire la vîrf, în

1993, ei își spuneau pe numele mic, iar Elțin folosea pronumele singular “tu”. În plus, Bill Clinton a făcut mai mult decât să îi țină pumnii prietenului său Boris, astăzi în timpul confruntării cu antireformiștii din Parlament, în 1993, cît și în timpul campaniei electorale din 1996. Sprijinul american a fost esențial pentru ca Elțin să reziste la putere, iar banii proveniți din SUA l-au ajutat să continue reformele. Legătura dintre Bill și Boris a fost astăzi de strînsă și astăzi de evidentă, încât adversarii președintelui rus îl numeau “slugă” a Vestului. După primul summit, Elțin a dovedit cît de departe este dispus să meargă cu concesiile pentru a obține sprijin american, anulând contractele de vînzare de armament spre India. Vînzările, care contraveneau politiciei de neproliferare nucleară a Statelor Unite, s-au reluat totuși ulterior.

Bani

Toate creditele și ajutoarele economice acordate pînă acum rușilor au fost justificate în fața Congresului SUA ca un vot pentru democrație, dar mai ales unul împotriva riscurilor uriașe pe care le-ar reprezenta o Rusie scăpată de sub control. În timpul primului mandat al lui Clinton, ajutoarele către Rusia erau o metodă de a reduce cheltuielile de apărare. Era nevoie de stabilitate în Est pentru a explica cele 112 miliarde dolari tăiate din fondul Pentagonului, aşa-numitele “dividende de pace” pe care americanii le așteaptă de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial.

La Helsinki, sprijinul pentru Moscova a crescut dramatic. Recunoscînd importanța covîrșitoare a economicului, Elțin îl transformă pe Clinton în bancherul viitorului său politic și al echilibrului intern al țării sale. Pe lîngă investiții de 4 miliarde dolari, Moscova a obținut un loc la summit-ul de la Denver, unde Grupul celor șapte state puternic industrializate va primi numele de G-8. Este adevărat, Clinton nu a putut să promite că Rusia va deveni membru permanent al Grupului. Rusia, cu economia ei aflată pe marginea prăpastiei, încapabilă să plătească milioanele de muncitori, funcționari și soldați care își în viață un sistem

perimat ce suferă pierderi prin toate fisurile, va fi prezantă în vară la negocierile economice dintre Statele Unite, Canada, Franța, Germania, Marea Britanie, Italia și Japonia. Este clar că acest loc nemeritat nu a fost obținut fără presiuni din partea Washingtonului. De altfel, Londra și Tokio și-au semnalat, prompt, rezervele, afirmando că locul Rusiei în G-7 va crește pe măsură ce se dovedește că și-a consolidat reformele interne.

Tot Statele Unite pot deschide – și au promis să o facă – drumul Rusiei către Organizația Mondială a Comerțului, la poarta căreia Moscova bate de mai multă vreme și care îi asigură integrarea în economia mondială. Elțin s-a declarat interesat și de aderarea țării sale la Uniunea Europeană. La capitolul economie, așa cum se vede, Elțin s-a aflat pe poziția celui care cere, iar Clinton a celui care oferă cu destulă generozitate, avînd în vedere programul său de guvernare, care prevede reducerea substanțială a deficitului bugetar. Înainte de a pleca la Helsinki, el a promis că după summit echilibrarea bugetului va fi principala sa prioritate, pentru a satisface cererile tot mai insisteante ale majorității republicane. De aceea, în fondurile promise Rusiei nu se află nici un dolar din banii federașii, ci numai garanții pentru investiții private. Chiar și așa, în Congresul SUA există multe voci care se opun acordării acestor ajutoare. Unul dintre argumente este descoperirea unor surgeri de fonduri – circa 60 miliarde dolari – care au ajuns în conturi din Elveția.

Arme

La sfîrșitul summit-ului s-au anunțat și progrese însemnate în procesul de dezarmare. Într-adevăr, cei doi lideri au rectificat unele contradicții și neînțelegeri din tratate semnate în timpul Războiului Rece. Tratatul asupra rachetelor antibalistice (ABM – 1972) a fost modificat, pentru a excepta de la reduceri rachetele cu rază scurtă, de tipul celor folosite de americani în războiul din Golf, împotriva rachetelor Scud ale Irakului, a anunțat președintele Clinton. RepUBLICANII îl puseseră în vedere la plecare că o eventuală limitare a acestor sisteme defensive este inaceptabilă. Statele Unite, în schimb, au acceptat să revizuiască limitele prevăzute în Tratatul asupra forțelor convenționale din Europa (CFE – 1990), care se referă la numărul de trupe, tanuri, avioane de luptă și alte tipuri de armament ofensiv care pot fi staționate pe continent, de la Atlantic la Urali. O concesie va permite Rusiei să își

amplaseze o mai mare parte din armată la vest de munții Urali, deci mai aproape de granițele umerii NATO în curs de extindere. Clinton și Elțin au promis să facă presiuni pentru a grăbi și implementarea convenției asupra armelor chimice.

În ceea ce privește dezarmarea nucleară, cei doi au trecut repede – poate prea repede – peste obstacolul reprezentat de START II și s-au angajat să demareze negocierile pentru START III – o nouă serie de reducere a armamentului strategic. START II, semnat de Elțin și Bush la 3 ianuarie 1993, a fost respins în repetate rînduri de Duma de Stat a Rusiei. Elțin a promis că va obține ratificarea documentului, dar șansele sale sunt foarte mici în fața unui Parlament dominat de comuniști, pentru care ratificarea tratatelor este una din rarele oportunități de a-i ține piept președintelui.

Înainte de a trece la START III, care ar reduce numărul ogivelor nucleare la 2.000-2.500 de fiecare parte pînă în anul 2007, Elțin a primit o binevenită amînare de un an pentru a implementa prevederile acordului anterior. Pînă atunci, în 2003, negocierile pentru un nou tratat START III sunt pură demagogie.

O dată cu arsenalele, Occidentul încearcă să reducă și riscul ca focoasele nucleare rusești să încapă pe mîini greșite. Informații sosite din Rusia arată că furtul de materiale radioactive și chiar de combustibili nucleari nu este o raritate în această țară. Cu un sistem de control al rachetelor îmbătrînit și precar întreținut, cu un echilibru social fragil și cu o majoritate național-comunistă în Parlament, din care nu lipsesc “durii”, această perspectivă nu poate fi scăpată din vedere la Washington. În plus, armele nucleare au rămas un argument chiar și în discursul oficial. Oricăr de angajat este pe calea dialogului, Elțin nu a uitat să menționeze, într-un interviu acordat înaintea summit-ului, că Rusia mai are încă rachete nucleare. Ele pot funcționa foarte bine ca obiect de săntaj dacă NATO atinge punctele prea sensibile ale Moscovei, cum ar fi fostele reședințe sovietice.

Extinderea NATO: “Not yet, not yet”²

În sfîrșit, domeniul pe care s-a bătut cel mai mult moneda extinderea NATO, a cunoscut cele mai puține – sau cel mai puțin vizibile – progrese. NATO nu are nevoie de aprobarea Rusiei pentru a se extinde, însă dorește să înceapă procesul fără o opoziție prea gălăgioasă ori chiar o confruntare cu Rusia. Declara-

iiile Kremlinului au rămas, și după Helsinki, la fel de categorice: "Extinderea NATO este o greșală", "Moscova se opune categoric". În realitate, această retorică este de uz intern, un fel de contraargument la acuzațiile naționalist-comuniștilor.

Pentru urechile Occidentului, Elșin face declarații mai nuanțate, din care reiese clar că există loc pentru tocmeală. Înainte de summit, președintele rus delara, într-un interviu acordat postului american de televiziune NBC, că Alianța "nu este nimic altceva decât un cordon sanitar și economic în jurul statelor imediat învecinate Rusiei". "Cum ne putem împăca cu ideea că o organizație militară va deveni activă în imediata apropiere a granițelor noastre?", se întreba liderul de la Kremlin, fără a uita să sublinieze că NATO este condus și finanțat de SUA, fiind, în ultimă instanță, sinonim cu SUA. Această precizare, ca și referirile la cordonul economic, și chiar la un "blocaj", pregăteau terenul pentru destul de numeroasele concesii și avantaje pe care Elșin avea să le obțină de la Clinton în timpul summit-ului.

În timp ce spune "nu" cu toată gura extinderii NATO, Moscova își prezintă condițiile – semn că înțelege inevitabilitatea lărgirii Alianței, sau, spunem noi, că a învățat și dorește să practice limbajul negocierilor. Iar condițiile sunt: NATO să nu amplaseze arme nucleare, trupe și infrastructuri militare pe teritoriul noilor state membre și să ofere Rusiei garanții de securitate, sub forma unui acord cu putere de lege. Diplomaticii moscovici au rămas fermi pe aceste poziții și după încheierea summit-ului.

Washington este dispus să implice Rusia în structurile de decizie ale NATO, acordându-i un vot, dar nu și drept de veto. Chiar și această concesie a fost criticată. Henry Kissinger a comentat că amestecul Rusiei în deciziile NATO va slăbi puterea Alianței, servind în ultimă instanță politica imperialistă a Moscovei. Secretarul de stat american Madelaine Albright atrăgea însă atenția în ajunul summit-ului că "Nu mai suntem în 1949 sau în 1989. Astăzi suntem de aceeași parte".

Nivelul principal la care s-au menținut discuțiile pe marginea extinderii i-a dezamăgit pe mulți, iar o bună parte dintre dezamăgiți se află în România, unde dorința difuză de aderare la NATO riscă să se transforme într-o istorie națională. Clinton și Elșin nu au dezbatut linia de demarcare a NATO, dind peste cap scenariile celor care se așteptau ca Helsinki să fie o două Yalta. Mulți comentatori au apreciat că Hel-

sinki nu a adus nimic nou. Faptul că cei doi lideri nu au putut lua decizii definitive, "în stil mare", arată că o a doua Yalta nu mai este, deocamdată, posibilă. Lumea nu mai poate fi împărțită de doi oameni la o masă. Clinton și Elșin au trebuit să își asume pașii mici, schimbările mărunte care definesc orice proces evolutiv. Deși la prima vedere summit-ul a fost un schimb de concesii, lipsite de spectaculozitate, Casa Albă, și mai târziu și Kremlinul, au calificat înșinuirea la vîrf drept un succes, în urma căruia lumea se află într-o situație mai bună.

Hotărârea de a atrage Rusia ca partener de discuții, de negocieri sau chiar militar este în armonie cu noul concept strategic al NATO, definit în 1991, prin Declarația de la Roma, care reorientază activitatea Alianței la finele Războiului Rece spre dialog politic. Debutul negocierilor la nivel de experți pentru semnarea acordului NATO-Rusia este marele succes al înșinuirii de la Helsinki. Chiar dacă sunt discutabile, progresele realizate la summit, concesiile făcute, reprezentă cheia acestei noi strategii – cea a politicului și economicului care primează asupra argumentelor forței. Helsinki dă o șansă Europei pentru situația în care, în NATO și împreună cu Rusia, ar fi nevoie să se apere de viitoare posibile amenințări. □

NOTE:

1. Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, "Epilogue to the Paperback Edition", în *At the Highest Levels*, Back Bay Books, 1994.
2. Încă nu, dar nici imposibil (aprox.). Henry Kissinger despre summit-ul de la Helsinki.

DOMNICA MACRI – graduated from the Faculty of Foreign Languages, University of Bucharest. She is MA in British Cultural Studies, Institute of British Studies, Bucharest. She is working as international news editor at ProTV.

Criza algeriană

sau

refuzul alternanței

MIHAELA BUCUR

Ca și țările Europei de Est și mult înaintea lor din lumea arabo-musulmană, Algeria anilor '60 a încercat înlocuirea sistemului de partid unic, a economiei socialiste și a ideologiei de tip tiers-mondist, combinând naționalismul arab cu doctrina comună, cu un pluralism politic democratic și o economie de piață supunându-se cerințelor FMI, condiția creditului extern necesar unei țări confrontate cu o criză socială majoră (șomaj, industrie centralizată slabă de al treilea soc petrolier din anii '80 și de căderea cursului dollarului în 1985, mari decalaje în distribuția averilor, sistem politic birocratico-clientelar). În ajunul războiului din Golf, "revoltele foamei", izbucnind concomitent în Alger, Fès, Tanger, în sprijinul "frăților irakieni", indicau ca unică șansă de menținere a unui *status quo* politic pentru puterile Maghrebului central necesitatea unei schimbări de suprafață, a unei democratizări controlate care, păstrând la putere același partid (în Algeria – FLN) sprijinit instituțional pe armată și pe securitatea militară, să-i confere în același timp o legitimitate născută din confrontarea politică.

Presiunea externă a Uniunii Europene, ca și cea internă a Frontului Islamic de Salvare (FIS), acuzând Frontul de Eliberare Națională de corupție, iar armata de dezvoltarea unui aparat represiv îndreptat contra populației, au dus – prin noua constituție din 1989 – la legalizarea partidelor de opozitie, precum și a unor formațiuni sociale de mică anvergură (FIS, FFS – Frontul Forțelor Socialiste, partid regional kabil militând pentru recunoașterea limbii berbere, RCD – Adunarea pentru Cultură și Democrație, Liga Drepturilor Omului). Însă, suprapopularea spațiului politic, asociată cu separarea armatei de FLN nu au realizat – conform planului președintelui Chadli – o amortizare a crizei profunde, complexe cu care era confrontată societatea algeriană, ci au dus, dimpotrivă, prin victoria islamiștilor, în alegerile locale din 12 iunie 1990, la creșterea presiunii pentru continuarea procesului electoral de democratizare, favorabil, prin libertatea alegerilor, celui mai important partid de opozitie, fun-

damentat ideologic pe legea Coranului (*charia*). Asocierea măsurilor luate de primarii islamiști (închiderea barurilor, interzicerea mixitării în spații publice etc.) cu utilizarea forței de către membrii unor grupuri fundamentaliste extremiste (GIA, AIS) prin atacul asupra tribunalului de la Blida, furt de explozibile, atențe în rîndul militarilor, nu au făcut decât să întărească determinarea acestora, reprezentând clasa medie, promotoare a unui proiect modernizator profund laic și republican, de a împiedica prin orice mijloace o posibilă hegemonie a FIS asupra vieții politice.

În iunie 1991, răspunzind grevei generale declanșată de liderii islamiști Abassi Mandani și Ali Belhadj, armata intervene brutal pentru ocuparea cartierelor Algerului dominate de islamiști (Belcourt, Kouba); președintele Chadli decretă starea de asediu pentru patru luni, iar generalul Nezzar, numit ministru al apărării și considerat de mulți observatori drept adevaratul conducător al Algeriei, provoacă demisia primului-ministrului Hamrouche, numind în locul acestuia pe Sid Ahmed Ghozali, care, ca o primă măsură de represiune, arestează numerosi membri marcanți ai FIS. Declanșarea războiului civil, anticipat de o serie de confrontări sângeroase între militari și fundamentaliști, poate fi datată decembrie 1991, cînd alegerile legislative anticipate, organizate și controlate de FLN, au dus, paradoxal, la o zdrobitoare victorie a FIS (188 deputați din 232): procesul electoral părind a nu fi altceva decât un scenariu de islamizare pacifică a societății girat involuntar de președintele Chadli, dar refuzat de militari, ca și de puternica centrală sindicală UGTA, Nezzar îl obligă pe șeful statului să demisioneze și formează un Înalt Comitet de Securitate (HCS) în 11 ianuarie 1992, care anulează rezultatele alegerilor și declară ilegal FIS (martie 1992).

După o scurtă perioadă de reinstituire a autorității guvernamentale – cele 166 zile ale președinției lui Mohamed Boudiaf –, în care HCS (fost HCS) s-a angajat pe de o parte în lupta de stradă contra islamiștilor, cu un bilanț de 300 de morți și 700 de răniți din

ambelor tabere, iar pe de altă parte în eradicarea corupției prin confiscarea imprimărilor și editurilor FLN-ului, devenit partid de opoziție, și prin afacerea Belloucif, o dată cu asasinarea lui Boudiaf de către un membru al serviciului de securitate, Algeria cunoaște o escaladare a violențelor în bătălia moscheelor, precum și o acutizare a conflictului din cauza pozițiilor extreme ale ambelor părți, armată și islamiști, opuse oricărui dialog politic. În timpul președintelui Ali Kafi, primul său ministru Belaid Abdesallam, considerat și părintele industriei algeriene, va promova o economie de război, refuzând continuarea programului FMI (mai mult sau mai puțin aplicat de guvernul Hamrouche) și, mizând pe un nou elan dat naționalismului algerian, ca și pe un control puternic al societății (prin, spre exemplu, suprimarea ziarelor de altă orientare decât cea a liniei oficiale).

Multă vreme considerată ca forță politică monolitică, armata apare ca fiind din ce în ce mai divizată și supusă unor puternice disensiuni interne între partizanii celor trei tendințe principale: legaliștii, cei care milităzează pentru un minim de aparență democratică și caută să-și exerceze autoritatea prin intermediul unor funcții în stat (asemeni generalului Nezzar); "tinerii turci", care consideră că singura soluție pentru ieșirea din criză ar fi exercițiul unei puteri totale, directe a armatei asupra populației; și moderati, în principiu de acord cu o posibilă negociere cu FIS sau cu formarea unei coaliții grupând partidele reprezentând caracteristicile fundamental ale "algerianismului" (naționalismul – FLN, berberitatea – FFS și religia musulmană – FIS). Dincolo de epurări și modificări ierarhice, armata rămâne totuși la putere, conservându-și prerogativele, ale căror limite tind să și le stabilească singură, și impunând numirea (în ianuarie 1994), la capătul unei conferințe naționale zisă și "de Consens", a generalului în retragere Lamine Zeroual în funcția de șef al statului. Aceasta promite eradicarea totală a terorismului, pe fondul unei noi agravări a violențelor al căror bilanț atinge 300-400 morți pe săptămână. Noi forme de atenție apar (mașinile-capcană), grupările armate (AIS) patrund și în perimetrele cele mai protejate (uzine, primării, unități militare, sedii de poliție), forțele de ordine continuă o represiune contra islamiștilor, uzând de orice mijloace, populația civilă devinând astfel un ostatec și o victimă a acestui conflict care, prin intermediul terorismului publicitar, irumpe și pe teritoriul Franței odată cu returnarea Airbus-ului aparținând companiei Air France de către un comandă

din GIA (Groupement Islamique Armé) pe 24 decembrie 1994.

Singura inițiativă politică articulată pentru a pune capăt războiului civil va apartine opoziției grupate în jurul celor trei "Fronturi", printr-o reuniune la Roma (13 ianuarie 1995), mediată de comunitatea creștină din Sant'Egidio, în care acestea propuneau armatei și președintelui o "ofertă de pace" bazată pe un acord politic având ca program respectarea alternanței politice și a Constituției algeriene și condamnarea terorismului. Deși țările Europei Occidentale, în frunte cu Franța, și-au multiplicat declarațiile diplomatice în favoarea acestui acord, reacția puterii algeriene a fost imediat negativă, iar campania anti-Roma de o brutalitate fără nuanțe. Pentru a răspunde cererilor internaționale, evitând totuși o posibilă ingerință europeană în soluționarea crizei (inițiativă propusă de François Mitterrand și susținută de Helmut Kohl), armata impunea ideea necesității unei alegeri prezidențiale destinate, pe de o parte, să transforme partidele semnatare ale acordului de la Roma în adversari politici, iar pe de altă parte, să depășească referința democratică a acestora din ultimele alegeri din decembrie 1991. În ciuda apelului de trimisere a observatorilor străini, va apărea din ce în ce în mai clar faptul că condițiile materiale și juridice ale scrutinului într-o țară aflată în stare de asediu și război civil nu pot fi considerate probante; de aceea nu a constituit nici o surpriză realegearea lui Lamine Zeroual din primul tur de scrutin.

Pozitia franceză în acest conflict este de o importanță decisivă pentru autoritățile algeriene, căci Statele Unite, Uniunea Europeană și Japonia recunosc Parisului o anumită prioritate asupra acestui dosar, contestând însă alinieră sa necondiționată la politica de eradicare a guvernului și întreținând contacte cu mediile islamiști. Pentru Franța, prioritatea esențială constă în menținerea actualului guvern pentru a preveni accesarea islamiștilor la putere, fapt cu consecințe grave pentru viața politică internă franceză (determinată de existența unei puternice comunități maghrebene, adesea assimilată delincvenției și extremismului religios). Suportul economic al acestei politici este concretizat prin mobilizarea de către Franța a FMI-ului și a unor investitori externi pentru a accepta o re-echitanțare a datorilor Algeriei (fapt realizat în septembrie 1995, în cadrul Clubului de la Paris) și a acorda noi facilități financiare puterii, facilități ce au avut finalmente doar rezultate rapide în dezvoltarea apărătorului represiv și în alimentarea circuitelor de corupție.

Guvernul Balladur a fost confruntat cu existența a două linii antagoniste de raportare la actorii crizei algeriene: cea a lui Charles Pasqua, de alinieră necondiționată la politica guvernului algerian, și cea a lui Alain Juppé și François Léotard, militând pentru dialog politic, reforme, precum și pentru o condiționare politică a oricărora ajutoare economice din partea Uniunii Europene. Contextul intern, marcat de o serie de atentate revendicate de GIA, a determinat o rigidizare a politicii franceze în materie de vize, în domeniul circulației persoanelor, a securității, mergind pînă la intreruperea zborurilor aeriene cu destinația Alger (decizie adoptată și de Italia și Spania). "Paranteza Juppé", invocînd imposibilul *status quo* actual, a fost închisă prin decizia președintelui Chirac de a-l întîlni la Națiunile Unite pe Lamine Zeroual, cauționând astfel politica guvernului algerian și considerind, asemenei lui Charles Pasqua, că "nu există nimic între islamiști și armată", preferabilă fiind, în acest caz, armata.

Într-adevăr, adoptarea unei linii de mijloc și susținerea unui "pol democratic" slab constituise (islamiștii deținând evasimonopolul contestării) și lipsit de suportul unei veritabile societăți civile nu pot fi luate în considerare ca fiind soluții viabile pentru ieșirea din criză. Acest pol democratic compus din RCD ("Rassemblement pour la culture et la démocratie") și din Ettahadi (partid ex-comunist) și bazat pe majoritatea ziarelor francofone se opune oricărui dialog cu cele trei "Fronturi", în special cu islamiștii, neputind constitui un element de mediare, un factor real de recompoziție a spațiului politic intern. Cazul Poloniei, care "a reușit" ieșirea din sistemul totalitar prin constituirea unei alianțe dintre o intelligentsia disidentă (KOR) și o mișcare socială de profundă coloratură religioasă ("Solidaritatea"), nu poate fi extrapolat ca model pentru Algeria în vederea moderării și canalizării integrismului religios într-un proces democratic de reprezentare politică.

Din alt punct de vedere, Benjamin Stora¹ se referă la absența unei soluții militare, căci după cinci ani de război civil nici una dintre părți nu a renunțat sau nu a fost eliminată, ceea ce dovedește faptul că mișcările islamiști nu reprezintă accidente de moment ale unei democratizări rateate, ci, dimpotrivă, elemente fundamentale ale societății algeriene.

Principalul pericol internațional implicat de criza algeriană constă într-o posibilă răspîndire a contestării islamiști, în special a celei radical-fundamentaliste, în celealte țări ale Maghrebului, în momentul

epuizării suflului revoluției teocratice iraniene, care și-a probat în timp ineficacitatea politică și economică, răspîndire ce ar putea constitui în plan ideologic un nou posibil model pentru o Internațională islamică. Există deci un "sindrom algerian" pe plan regional sau global și în ce sens determină acesta evoluția relațiilor dintre țările de pe cele două maluri ale Mediteranei?

Această perspectivă a fundamentalismului islamic încouind panarabismul de altădată este totuși dificil argumentabilă deoarece, deși grupurile islamiști și-au dezvoltat o frazeologie a "oummei" (comunitatea universală a credincioșilor), adevărată lor forță politică se bazează pe combaterea unor realități politice și sociale locale, pe contestarea naționalismului oficial printr-un neonaționalism religios. Forța sau slăbiciunea partidelor islamiști depind în primul rînd de gradul de coeziune internă și de gradul de legitimitate a puterii: monarhia cherifiană marocană, datorită legitimării sale religioase, nu este confruntată cu o contestare islamică de proporții; Tunisul, refuzând orice legalizare a unei opoziții religioase și promovînd o politică de "eradicare", asemenei celei a Libiei lui Kadhafi, nu s-a aflat niciodată în situația unor legislative impunînd un prim-ministrul islamic (precum cele anulate din Algeria).

În acest sens, FIS-ul algerian reprezintă – dincolo de rigorismul său religios – un partid neonaționalist-populist, opunîndu-se FLN-ului ca "partid al Franței" și dorindu-se în primul rînd un apărător al purității algerianismului (paradoxal, acest neonaționalism, supralicitând așa-numite "dușmani anestrale", se opune tocmai oricărei forme de coeziune națională).

Totuși, nu trebuie ignorată posibilitatea unei "algerianizări" a diverselor contestări politice maghrebene, printr-un "efect de compasiune", pe fondul degradării economice accentuate ale acestor țări, confruntate actualmente și cu o concurență redutabilă pentru obținerea de ajutoare financiare din partea UE (concurența țărilor din estul Europei, suportând și ele eșecul economiilor socialiste). Franța, principalul partener economic al Algeriei, se află în fața unei imposibile rupturi absolute a relațiilor cu aceasta și în general cu țările Maghrebului central; interdependența securității celor două maluri ale Mediteranei, pe fondul temerilor europene și americane asupra posibilității procurării bombei atomice de către puteri ale lumii a treia (Algeria a fost, de altfel, acuzată în afacerea instalațiilor nucleare de la Ain Oussera, în 1992) repre-

zintă argumente în favoarea elaborării unei strategii comune a țărilor mediteraneene, nu doar contra terorismului sau contra violențelor interne ale unor sisteme autoritare, ci în special acționând la nivelul cauzelor socio-economice ale crizei. Semnarea unor acorduri în cadrul Clubului Mediteranei între UE, Maroc și Tunisia ar putea constitui o garanție pentru menținerea unei stabilități politice în zonă, stabilitate astăzi de fragilizată de eșecul UMA (Union du Maghreb Arabe) cauzat de izbucnirea crizei algeriene și de susținerea de către armata algeriană a Frontului Polisario în conflictul Saharei Occidentale.

Algeria, renunțând la moștenirea socialistă a lui Boumediene și la triada armată–FLN–Stat, a fost confruntată cu o "dezghețare" a revendicărilor minoritare și religioase pe care, neștiind să o gestioneze, a încercat să o elimine: originea crizei se află în refuzul alternanței politice și, din acest punct de vedere, "într-un mod tragic, Algeria anticipatează...".²

NOTE:

1. Benjamin Stora, "Conflits et champs politiques en Algérie", *Politique Etrangère*, mars, 1995, pag. 332. B.S. citează un ziarist algerian, Ahmad Selane – "FIS ar putea fi ignorat dacă ar fi vorba de un mic grup, de câteva mii de algerieni, dar trei ani de confruntări armate nu l-au putut face să dispară".

2. Oliver Roy, *L'échec de l'islam politique*, Editions du Seuil, Collection Esprit, 1992.

Pentru întocmirea acestui material au fost folosite *Annuals stratégiques* 1992, 1993, 1994, 1995, 1996.

MIHAELA BUCUR – graduated this year at the Faculty of Political Science and Public Administration, University of Bucharest.

Din sumarul tematic al numerelor viitoare :

- Islamul și politica
- China – o nouă supraputere?
- Instituțiile noii puteri din România
- Serviciile secrete din România
- De la tigani la romi – în căutarea identității
- Africa – geopolitică și cultură
- O lume în expansiune – America Latină

Revista *Sfera Politicii*

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și specialiștilor români. Întrucât mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate sau își definitivează doctorate, iar majoritatea temelor au fost studiate de unii și același oameni, ceea ce a condus la o supraîncarcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști care pot participa la analiza unora dintre temele anunțate (și a unora inedite).

Redacția

Tergiversarea Tratatului româno-ucrainean

SABINA FATI

Până la alegerile din noiembrie 1996, diplomația română nu a fost prea interesată de încheierea tratatului cu Ucraina. Discursul fostei puteri sublinia necesitatea condamnării Pactului Ribbentrop-Molotov de către vecinii din est. Fără a avea o strategie clară de politică externă, leit-motivul Bucureștiului a fost, și a rămas, acela că "România reprezintă un factor de stabilitate în această zonă geopolitică". De aceea, România trebuie primită în NATO, altfel costurile politice ale Alianței vor fi substanțiale, potrivit Ministerului de Externe de la București. Aceasta arăta că flancul sudic al continentului ar fi foarte expus dacă România va fi lăsată în afara Alianței. Argumentele oficialilor români se referă mai cu seamă la poziția geografică și, bineînțeles, la bunele relații dintre București și Buda-pesta.¹ Tratatul româno-ungar a fost negociat aproape cinci ani, fiind încheiat în cele din urmă sub presiunea Occidentului. Ministerul Român de Externe a tergiversat cît a putut transarea documentului bilateral cu Ungaria, refuzând includerea Recomandării 1201 în textul tratatului (recomandare care a fost în cele din urmă asimilată aproape în întregime). Aceiași diplomați cer astăzi Kievului – ce-i drept, sub o altă conducere politică – ca și în textul tratatului bilateral să apară Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Ambasadorul ucrainean la București a declarat chiar în ziua semnării tratatului româno-ungar că diplomația de la Kiev este gata să accepte introducerea Recomandării 1201 în tratatul dintre România și Ucraina, dar că până la data respectivă (6 septembrie 1996) Bucureștiul nu a deschis acest subiect.

Coerența fragmentară

Imediat după preluarea prerogativelor, președintele Constantinescu a declarat că România trebuie să primească înainte și să lase în urmă moștenirea istoriei. Programul cabinetului Ciorbea vine să-i confirme spusele: "În relațiile cu Ucraina, elementul de pragmatism trebuie să capete prioritate. Încheierea unui tratat de bază cu Ucraina este urgentă și esențială. Din motive ţinând de o realistă ordonare a priorităților,

apărarea identității și intereselor minorității românești din Ucraina trebuie să precumpească asupra aspectelor teritoriale în litigiu".² Liderii principalului partid de guvernămînt nu erau de acord întru totul cu această prevedere a programului de guvernare. Astfel, prim-ministrul PNȚCD, Gabriel Tepelea, consideră că "negociile asupra tratatului de bază cu Ucraina trebuie să vizeze o declarație de principii cuprînd drepturile istorice, care nu se prescriu niciodată și o declarație de fapt, care să tină seamă de realitățile politice actuale". Referindu-se la aceeași declarație de principii, secretarul general al PNȚCD, Radu Vasile, precizează că ea "trebuie să recunoască *ab initio* nulitatea de drept a Pactului Ribbentrop-Molotov".³ Kievul apreciază că astfel de cereri, pe care diplomația română le-a pus mereu pe tapet înainte de 1997, pot fi interpretate ca revendicări teritoriale. De altfel, Pactul a contravenit de la bun început dreptului internațional, întrucât prevederile lui implicau terii fără acordul acestora și, deci, nu puteau produce efecte juridice. Iar Basarabia și Bucovina de Nord nu au rămas în componența URSS din cauza aplicării Pactului Ribbentrop-Molotov, ci ca urmare a Tratatului de Pace de la Paris (10 februarie 1947). Ministrul de externe a evitat mereu să spună dacă Bucureștiul mai pretinde denunțarea Pactului în tratativele pe care le poartă cu vecinii din est. Secretarul de stat Dumitru Ciaușu, care din 1995 conduce negocierile cu Ucraina, a precizat (în martie 1997) că "nu suntem într-un moment în care hărțile politice ale Europei se redesenează în urma unor negocieri. Acordul cu Ucraina nu-și propune să discute soarta unor teritorii".

În ciuda asigurărilor de acest tip, Kievul a acuzat mereu Bucureștiul, chiar și după negocierile purtate în 1997, că are revendicări teritoriale. Mai mult, președintele Kucma a spus la Davos (februarie 1997) că "Ucraina are relații bune cu toți vecinii, exceptând România". Președintele ucrainean crede că "dacă nu se va semna un tratat româno-ucrainean în care să fie definite granițele, România nu poate vorbi de intrarea în NATO". Bucureștiul s-a considerat șantajat prin

această declarație. Însă, Kucima nu făcuse decât să transmită un mesaj care ar fi trebuit receptat în România nu doar ca o formă de presiune. Semnalul președintelui ucrainean a fost însă emis către cercurile politice occidentale, care au fost avertizate și pe această cale că România nu dorește să semneze un tratat prin care granițele actuale să fie recunoscute. Si în acest caz nici nu era vorba de presupusele revendicări teritoriale privind nordul Bucovinei sau Ținutul Herței, ci de consfințirea frontierei maritime și fluviale, principalul litigiu între cele două părți fiind linia de graniță de pe brațul Chilia și delimitarea platoului continental din jurul Insulei Șerpilor. Frontiera pe Dunăre între Ucraina și România este trasată pe malul românesc, nu pe mijlocul apei, așa cum prevăd reglementările internaționale. Însă, granița existentă a fost astfel stabilită prin Protocolul din 1948 privind precizarea traseului frontierei de stat sovieto-române și mai apoi prin Tratatul din 1961 privind regimul frontierei de stat sovieto-române. Granița fluvială este definită printr-un act juridic care are efect chiar dacă URSS nu mai există, întrucât conform normelor de drept internațional general recunoscute care determină regulile succesiunii de drept, confirmate și de Articolul 11 al Convenției de la Viena (1978) privind succesiunea statelor, Ucraina a moștenit linia frontierei de stat cu România care a existat în momentul destrămării URSS.

În aceste condiții, singurul argument cu care venea România și care făcea apel la normele internaționale referitoare la trasarea frontierelor pe apă nu stătea în picioare, deoarece documentele cu valoare juridică au înștiințat față de normele invocate de diplomații români. Ceea ce îndrepta Kievul să declare că România are pretenții teritoriale și că din acest motiv negocierile pe marginea tratatului bilateral se tergiversează. În ceea ce privește delimitarea platoului continental din jurul Insulei Șerpilor, discuția este asemănătoare, întrucât frontierele pe mare au fost stabilite de tratatul politic româno-sovietic din 1961, care a consfințit Protocolul din 1948. Desigur, s-ar putea argumenta că România a fost nevoită să semneze un astfel de tratat cu URSS întrucât, la momentul respectiv, între București și Moscova era o relație de vasalitate. Aceste argumente nu au însă nici un fel de relevanță din punct de vedere juridic. Dacă însă, în timpul negocierilor, cele două părți acceptă să le discute, ele pot fi punctul de plecare pentru un compromis acceptabil de către ambele state. Ucraina a fost de acord ca problema apelor teritoriale din jurul Insulei Șerpilor

Comunicarea întreruptă

Negocierile pe marginea tratatului româno-ucrainean au început în 1995. După fiecare rundă de negocieri, cele două părți acceptă să le discute, ele pot fi punctul de plecare pentru un compromis acceptabil de către ambele state. Ucraina a fost de acord ca problema apelor teritoriale din jurul Insulei Șerpilor

să rămînă în suspensie și să fie tranșată după încheierea tratatului. România a propus Ucrainei să mai discute încă doi ani aspectele legate de Insula Șerpilor, iar dacă în același răstimp cele două țări nu ajung la o înțelegere, diferendul să fie supus Curții Internaționale de la Haga.⁴

Diplomația de la București încerca să convingă opinia publică internațională că delimitarea platoului continental din jurul Insulei Șerpilor ar trebui făcută după propunerile românești. În opinia șefului delegației române la negocierile cu Ucraina, insula ar trebui să revină României: "principiul agreat de comunitatea mondială – în privința trasării frontierelor maritime – este cel al liniei mediane, echidistantă față de punctele cele mai avansate ale țărmurilor. Echidistanța consacrată principiul egalității între state. Insula Șerpilor se află în dreptul țărmului românesc și ar afecta calcuirea liniei mediane. Potrivit normelor internaționale, recunoscute de către toate instanțele, formațiunile geologice care nu se pretează la viață economică proprie și sunt improprii locuirii umane nu au drept la platou continental. Insula Șerpilor ar trebui ignorată".⁵ O declarație asemănătoare, însă mult mai tranșantă a făcut fostul ministru de externe, Teodor Meleşcanu, în fața Senatului (4 decembrie 1995), arătând că Insula Șerpilor nu face parte de drept și de fapt din teritoriul ucrainean. Oficialitatea de la Kiev sănătățile de către că pînă la 7.000 de kilometri pătrați ar putea fi disputați de cele două țări. Ucraina menține pe Insula Șerpilor un mic contingent de elicoptere și echipamente anti-aerian și dispune de un loc de aterizare pentru elicoptere, de un mic port și un far. Numărul militarilor prezentați pe insulă este păstrat secret, dar surse militare afirmă că ei sunt înlocuiri la fiecare două luni, împreună cu rezerve de alimente și apă. Kievul recunoaște că interesul lor față de Insula Șerpilor este în primul rînd de natură economică. "Poziția insulei este foarte importantă. Ucraina a efectuat prospecțiuni și a descoperit mari rezerve de petrol și gaze naturale în zonă", a declarat un ofițer superior al trupelor de grăniceri din Ucraina.⁶

vate. Cele ale Ministerului de Externe Ucrainean au exprimat, de obicei pe un ton acuzator, nemulțumirea și dezamăgirea diplomaților de la Kiev față de felul în care partea română s-a prezentat la tratative. Din acest motiv, negocierile au fost întrerupte în mai multe rînduri. După alegerile generale din România, dialogul a fost reluat după aceeași regulă. La sfîrșitul primei rundelor din acest an, desfășurată la mijlocul lunii ianuarie, Ucraina și România au făcut noi propuneri. La întîlnirea următoare (26-28 februarie 1997), proiectul tratatului a fost finalizat *ad referendum*, declară Dumitru Ciaușu: "sunt foarte mulțumit de rezultatul negocierilor și de proiectul de tratat pe care l-am finalizat cu colegul meu ucrainean. Sigur că în chestiunile controversele a trebuit să găsim soluții de compromis. De o parte și de alta au fost situații cînd a trebuit să renunțăm la unele poziții din pornire. Tratatul va fi însoțit de un alt document, care va fi semnat în același timp, document în care vom stabili o procedură de soluționare a problemei platoului continental din Marea Neagră. În felul acesta, vom asigura o soluție-pachet care va crea un echilibru al angajamentelor".⁷

Președintele Constantinescu afirma, la rîndul său, că "România își asumă riscul de a semna tratatul cu Ucraina față de generațiile viitoare, recunoscînd actualele granițe". La cîteva zile după aceste declarații, purtătorul de cuvînt al Ministerului Român de Externe îl contrazice pe șeful delegației de negociatori români, spunînd că "există încă mai multe aspecte în textul tratatului româno-ucrainean care trebuie clarificate și rebalansate", afirînd totodată că președintele Constantinescu nu era la curent cu ultimele detalii ale discuțiilor purtate între experții ucraineni și cei români. Aceste declarații contradictorii demonstrează că în Ministerul de Externe de la București există păreri diferite între palierul politic și cel diplomatic. Partea ucraineană a reacționat dur la oscilațiile diplomației române. Ghenadi Udovenko, ministrul ucrainean de externe, își exprima astfel regretul că "partea română se retrage de la poziția deja convenită la cea de-a nouă rundă de negocieri consumată la sfîrșitul lunii februarie". Șeful diplomației de la Kiev a declarat pe 20 martie, la Bruxelles, în cadrul unei întrevăderi cu ambasadorii statelor membre NATO că România adoptă o poziție neconstructivă, subminînd negocierile pe marginea tratatului bilateral, revenind pentru a doua oară în cursul negocierilor asupra unor texte convenite anterior. Udovenko a mai adăugat că România nu dorește să recunoască actuala linie de graniță dintre

cele două țări, demonstrînd în acest fel că nu vrea să încheie tratatul de bună vecinătate cu Ucraina.

Semnale adiacente

"Nu privim acest tratat ca pe o condiție, ca pe un certificat pe care trebuie să îl introducem în dosarul nostru pentru admiterea în NATO", spune ministrul român de externe ori de câte ori are ocazia. Dumitru Ciaușu, șeful delegației române în negocierile cu Ucraina recunoaște însă că tratatul trebuie încheiat repede: "există mult interes, inclusiv din partea unor state prietene care ne sfătuiesc să lucrăm într-un ritm alert, astfel încît să sim gata cu acest document cît mai repede posibil și înaintea acelor termene care reprezintă momente-cheie în procesul de integrare în organisme atlantice". Cea politică, făcută de Adrian Severin, arăta că România nu vrea să încheie un tratat sub presiune, în vreme ce semnalul diplomatic arăta clar că tratatul româno-ucrainean trebuie semnat înaintea summit-ului din iulie, de la Madrid, unde statele membre NATO vor hotărî care dintre țările candidate sunt apte pentru începerea negocierilor de aderare.

Semnalele Bucureștiului s-au încheiat pînă la urmă, România încheind tratatul cu Ucraina, dar lăsînd să se înțeleagă că definitivarea documentului nu se face doar pentru obținerea unui calificativ mai bun în cursa pentru NATO, ci că acesta este necesar în geometria stabilității din regiune. □

NOTE:

- Ministerul Român al Afacerilor Externe, *White Book on Romania and NATO*, aprilie 1997.
- Guvernul României, "Programul de bază de macrostabilitate și de dezvoltare a României pînă în anul 2000", decembrie 1996, București.
- Adevărul*, 4 februarie 1997.
- Ministrul apărării, Victor Babuic, într-un interviu acordat postului de radio *Europa Liberă*, 18 aprilie 1997.
- Secretarul de stat în MAE Dumitru Ciaușu, într-un interviu acordat cotidianului *Adevărul*, 22 martie 1997.
- Fluxul de știri al Agenției REUTERS, 8 august 1995.
- Adevărul*, 1 martie 1997.

SABINA FATI – studied Journalism and Political Science at the University of Bucharest. She works as correspondent for Radio Free Europe.

Anatomia și fiziologia trădării. Între Iliescu și Pacepa

DAN PAVEL

Dacă președintele Constantinescu nu va fi asasinat (Doamne, ferește!), atunci avem șansa ca în următorii doi-trei ani să ni se dezlegă în public mai toate enigmele ce s-au aglomerat după 22 decembrie 1989, ba chiar și cele de dinainte. Mai mult, prin deschiderea porților pentru marii investitori, constituirea celei de-a treia puteri în stat (justiția), prin punerea poliției în stare de funcționare și inaugurarea statului de drept, avem șansa să scăpăm de grupurile nomenclaturisto-securiste care au împiedicat deplina decădere a comunismului și desfășurarea reformei. Însă prăbușirea structurii financiaro-industriale, semistatale, semimafioite zămislite de Republica a II-a a lui Ion Iliescu (Republieca I a fost a lui Ceaușescu; abia Republica a III-a, a lui Constantinescu, este democratică) reprezintă doar o parte din povestea democratizării. Cealaltă parte o reprezintă prăbușirea puterii securiste care a dominat serviciile secrete, diplomația, armata, poliția, procuratura, administrația. Dacă prima parte a rezultat ca urmare a votului popular din noiembrie 1996, cea de-a doua parte reprezintă unda de soc care a izbit noua putere din România atunci cînd s-a pus în mod serios problema admiterii în NATO și în celalalte structuri de securitate ale lumii occidentale libere.

Cele de mai sus au fost confirmate de recentele declarații ale primului-ministrului al României cu privire la faptul că la Bruxelles i-a informat pe "cei 16" despre pașii importanți în desovietizarea structurilor executive, în special a aparătului prezidențial și guvernamental. Pare o adeverire la nivel înalt a acuzațiilor de *Kaghebism* îndreptate (în special de ziarul *Ziua*) împotriva fostului președinte Ion Iliescu, a principalului său consilier pe probleme de siguranță națională, generalul Vasile Ionel, precum și a altor alii demnitari. Dacă s-ar fi deschis acele faimoase dosare ale securității, astăzi am fi avut certitudini în loc de suspiciuni. Ridicolul situației a fost dat însă de către senatorul pedeserist Ion Iliescu, cel care a negat afirmațiile pri-

mului-ministrului prin invocarea argumentului că desovietizarea aparătului prezidențial și guvernamental s-ar fi petrecut încă pe vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Una dintre noutățile introduse în politica post-comunistă de către guvernul Ciorbea este *încrederea*. Aceasta are o valoare morală care generează un capital social indispensabil reformei și democratizării. Acest "Frankenstein simpatic", care ocupă fotoliul de prim-ministru, are o cotă de popularitate imensă, deoarece între vorbele și faptele sale există o legătură ușor de probat. Cînd un astfel de personaj politic responsabil face declarații atât de grave, el nu se joacă de-a vorbele aruncate în vînt. Este de așteptat ca în viitorul apropiat, organele în drept să stabilească prin anchete și pe bază de documente, mărturii, dosare de contrainformații etc. cine au fost cei care au servit KGB-ul, GRU-ul etc. Pînă se vor clarifica lucrurile în mod legal va mai trece o vreme. Noroc însă că putem afla cîte ceva din declarațiiile publice ale politicienilor.

Ion Iliescu face parte din categoria oamenilor care se dau de gol în situații critice. Chiar dacă ulterior se repliază, cine analizează discursul acestor oameni poate descoperi lucruri spectaculoase. Avem o moștă semnificativă în recenta declarație a lui Ion Iliescu, prilejuită de anunțarea demisiei lui Virgil Măgureanu din postul de director al Serviciului Român de Informații. Iată declarația: "Imediat după alegeri, Virgil Măgureanu s-a pronunțat explicit într-o discuție cu mine, despre faptul că vrea să demisioneze. Atunci luase în calcul, totuși, două variante: să încerce să-și exercite mandatul pînă la sfîrșit sau să demisioneze după depunerea Raportului de activitate. Văd că a adoptat a doua variantă. Nu am dezbatut clar cu Măgureanu posibilitatea unei colaborări politice, acest lucru fiind numai de opțiunea domniei sale. Totuși, Virgil Măgureanu mi-a declarat că intenționează să se lanseze în viață politică, fără a preciza unde și cînd.

Cred că el tebuie să beneficieze de protecție politică generală, dat fiind că este un depozitar de informații, un ins de interes național. Un astfel de om nu trebuie să poată fi sănătat sau manevrat, dar nici nu trebuie să poată sănăta sau manevra, la rîndul său, indiferent dacă intră sau nu în politică. Demisia lui Măgureanu a fost determinată de presiuni, pe de o parte din partea noii puteri, pe de altă parte de serviciile străine. Acest lucru este clar dacă ne gîndim că se apelează la un trădător de meserie, cum e Pacepa care, aşa cum a trădat o dată, va trăda de fiecare dată pentru cel ce îl plătește mai bine. O astfel de opțiune pentru posibilul șef al SRI este o degradare greu de apreciat".

Fostul președinte fesenist redevenit pedeserist declară că demisia directorului SRI a fost determinată de două feluri de presiuni – una din partea noii puteri, cealaltă din partea serviciilor străine. Este interesant de știut de unde își ia șeful PDSR informațiile sau analiza informațiilor. Oare tot de la fostul său subordonat, Virgil Măgureanu, față de care nu își ascunde o anumită relație de intimitate?

Este greu de crezut că, într-o situație normală, cînd mandatul lui Măgureanu urma să expire peste cîteva luni, noua putere ar fi făcut presiuni. Dacă noua putere a făcut presiuni, înseamnă că este vorba despre o situație excepțională. Cronologia evenimentelor și declarațiile liderilor ne îndreptătesc să afirmăm că acea situație este precipitarea României de a intra în NATO. Fiind vorba despre o intrare voluntară, nu structurile euro-atlantice fac presiuni asupra noastră, ci noi facem presiuni desperate pentru a intra. Din moment ce Victor Ciorbea le-a dat asigurări "celor 16" că am desovietizat structurile de stat și că serviciile au fost modernizate, că nu mai există poliții politice, dominate de securiști și kaghebiști, înseamnă că informațiile pe care le dețin euro-atlanticii afirmă contrariul.

Ajungem acum și la problema presiunii serviciilor străine. Ion Iliescu nu a înțeles niciodată diferența dintre serviciile occidentale de *intelligence* și polițiile politice ale statelor comuniste totalitare.² Sînt o mulțime de argumente în acest sens. Primul argument ține de *background*, iar bucureștenii cu simț civic îl strigau în fața Palatului Victoria, pe 29 ianuarie 1990, înainte de prima venire a minelor: "Cine-a stat cinci ani la ruși / Nu poate gîndi ca Bush". Argumentul acesta poate cădea, dacă ești comunist, deoarece crezi în valori și idei, dar dacă te duci în vizită în URSS, își pierzi credința, cum s-a întîmplat cu André Gide sau Panait Istrati. Sau cum s-a întîmplat cu Fran-

çois Furet, communist convins, căruia i-a luat mai multă vreme ca "să se prindă", dar care s-a mîntuit scriind o carte profundă și superbă, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunității în secolul XX*. Al doilea argument vine din modul în care a folosit Iliescu serviciile, cînd ar fi avut ocazia să le schimbe fundamental. De la teroriști la mineriade, de la Tîrgu-Mureș și campania electorală din 1990 pînă la ascultările telefoanelor din 1996, s-a văzut că modul de folosire a serviciilor a fost unul neobolshevik. Al treilea argument vine chiar din spusele lui Ion Iliescu: ele dovedesc o crasă necunoaștere a activității și rolului serviciilor de *intelligence* occidentale. Prin natura lor, este exclus că acestea să exercite presiuni asupra vreunui stat, fie el și unul de o importanță minoră pentru occidentali, cum este România. Serviciile de *intelligence* nu întrețin relații de politică cu alte țări, ci numai furnizează pro-priilor șefi de state informații și analize cu privire la alte țări, forțe politice, persoane etc.

Dacă au existat astfel de presiuni pentru schimbarea șefilor serviciilor de informații, ele ar fi putut veni din partea liderilor politici occidentali sau a unor responsabili politico-militari din NATO. Conform principiului enunțat de Clausewitz, forțele militare se subordonează complet liderilor politici, iar în Occident aceștia sunt aleși în mod democratic. Aceleași principii de subordonare acționează și în cazul serviciilor de *intelligence*. Numai KGB, Securitatea și, poate, succesoarele lor își pot permite asemenea "presiuni". Desigur, dacă este vorba despre *covert actions*, atunci pot fi sugerate anumite opțiuni, informațiile pot fi manipulate într-un anumit fel, dar atunci nimeni nu și-ar da seama, întrucât cei care fac astfel de lucruri sunt profesioniști. și atunci, aşa-zisele presiuni ale unor servicii secrete străine nu reprezintă altceva decît atitudinea fermă a puterilor occidentale de a nu accepta și integra țări care păstrează în serviciile lor, în diplomația lor, în structurile lor de putere foști ofițeri ai polițiilor politice. Adică, oameni educați și antrenați spre a lupta împotriva democrațiilor liberale occidentale. Pentru est-europeni, Războiul Rece a fost o luptă împotriva valorilor promovate de aceștia, valori apărate tocmai de serviciile de *intelligence*.

Să semnaliez însă o uimitoare anticipare a spuselor lui Iliescu din partea nimănui altcuvânt decît a actualului președinte: "Emil Constantinescu a asigurat, ieri, pe reprezentanții partidelor de opozitie aflați la Cotroceni că șeful Serviciului de Informații Externe (SIE), Ioan Talpeș, nu va fi schimbat din funcție. Pre-

sedințele a recunoscut că există presiuni din interiorul unor servicii secrete și din partea partidelor pentru schimbarea unor șefi ai serviciilor de informații. Ca înlocuitor al lui Talpeș, unii au încercat să-l impună chiar pe... Mihai Pacepa, le-a spus Constantinescu celor din Opoziție".³

Rămâne de văzut cît de credibilă este relatarea din *Adevărul*. Poate că nu a intenționat decît să-i sporie pe cei din opoziție. Oricum, "spaima de Pacepa" l-a determinat pe Iliescu să afirme că "se apelează la un trădător de meserie, cum e Pacepa care, așa cum a trădat o dată, va trăda de fiecare dată, pentru cel care îl plătește mai bine". Aici, pentru cine gîndește și îi pasă de criteriile morale, intervin o serie de întrebări grave. Pe ce se bazează afirmația că Pacepa este un trădător? Care sunt consecințele unci astfel de concepții? Cine mai susține astăzi aceste lucruri?

Cu toate că nu știm încă dimensiunile acestui omor în masă împotriva poporului român, știm că instaurarea comunismului a fost o operă criminală. A fost un regim ilegitim, bazat pe genocid, anihilarea elitelor politice și culturale, subminarea comunității și valorilor românești, pe distrugerea modului de viață și a fibrei sociale a tuturor grupurilor majoritare și minoritare. A fost un regim totalitar și represiv, bazat pe Armata Roșie, KGB, GRU, pe cîștigarea treptată a adezumii unor pătuți ale populației, pe complicitatea unor membri ai elitelor. Nu a existat în istoria poporului român o perioadă mai neagră, nici măcar epoca suțelor de ani de după retragerea română, cînd pe aici au năvălit cele mai nemiloase popoare barbare și păgîne.

După ce a cîștigat certitudinea că nimeni nu se va mai revolta, regimul a făcut tentativa de a cîștiga legitimitate. Modul în care a făcut-o a fost prin manipularea unor teme naționale, prin încercarea de a recîștișa încrederea unor categorii cît mai largi ale populației, care au fost reeducate pînă la imbecilizare. Prin aceasta, regimul nu a cîștigat legitimitate, iar cădere sa din decembrie 1989 a fost atât de bruscă și de irevocabilă încît instrumentele represive și propagandistice ale regimului comunist, laolaltă cu marii săi beneficiari, au trebuit să inventeze pînă la urmă altceva pentru a nu fi mătușați de istorie. Au inventat fesanismul, teroriștii, mișcările, culpabilizarea "partidelor istorice", batjocorirea elitelor intelectuale și a tineretului, manipularea mediatică. Au fost pînă la urmă sancționați prin vot, în noiembrie 1996.

Ilegitimitatea regimului comunist s-a exercitat însă și în funcțiile sale externe. Raportat la valorile

morale ale lumii libere, democrația liberală occidentală, regimul comunisit era tot mai ilegitim, pe măsură ce lumea liberă își perfecționa instituțiile, normele, procedurile pentru a respecta valorile libertății individuale, egalității politice, dreptății juridice. Regimul comunist era caracterizat printr-o dublă ilegitimitate: față de apărarea intereselor naționale ale României și față de valorile democrațiilor libere. Dacă împotriva propriului popor s-a văzut cum a acționat, împotriva lumii libere România s-a angajat în luptă alături de URSS și celelalte țări prietene. Aparatul specializat al Războiului Rece era cel al serviciilor secrete externe, căruia îi era subordonată întreaga diplomație. După decembrie 1989, feseniștii și continuatorii lor (pedeșriștii), împreună cu partidele aliate au făcut o adevărată echilibristică pentru a fi acceptați. Pînă la urmă, în noiembrie 1996, poporul român a ajuns să-și dea seamă (cel puțin parțial) de trucurile acelei puteri. Ceea ce nu înseamnă că am fi devenit dintr-o dată eligibili pe deplin pentru o integrare euro-atlantică. Cum să accepte lumea liberă integrarea instituțională a acestor elemente profund antioccidentale care au supraviețuit în serviciile secrete, diplomație⁴, armată și alte structuri statale?

Cînd Ion Mihai Pacepa a defectat, în 1978, era imposibil să fie considerat un trădător al intereselor naționale. Au preferat să plece în Occident, în cîteva decenii, multe sute de mii de români, germani, evrei, maghiari etc. Si ei au fost considerați trădători sau cel puțin elemente dușmanoase. Pacepa a ales să se predea lui Central Intelligence of America, iar defecțiunea sa nu înseamnă o trădare a intereselor naționale sau ale lumii libere, ci a regimului comunist, a serviciilor poliției politice și a lui Ceaușescu. În raport cu interesele naționale, care nu au fost niciodată reprezentate de comunism, și în raport cu interesele lumii libere, Pacepa nu era un trădător.

Scandalul Pacepa a dus la reorganizarea serviciilor secrete și a diplomației românești. Generalul defector a fost socotit trădător doar de către Ceaușescu și de instrumentele odioase ale regimului, fie că lucrau în securitatea poliției politice, în securitatea diplomatică sau în aparatul propagandistic. După 1989, cînd au apărut și în România cărțile lui Pacepa, adică *Orienturi roșii și Moștenirea Kremlinului*, în care erau denunțați o serie de tovarăși și supraviețuitori, el nu a fost reabilitat. Dimpotrivă, a continuat să fie considerat trădător. În afară de Iliescu și Măgureanu, am-

mai auzit această teză repetată și de Ion Cristoiu și Silviu Brucan. *No comment*.

Escrocheria morală și intelectuală de a considera că serviciile poliției politice externe, inclusiv diplomația românească, ar fi reprezentat interesele naționale trebuie denunțată prin toate mijloacele posibile. Ea aparține acelei imense dezbateri naționale care nu s-a înținut încă, numită *procesul comunismului*. Argumentul intereselor naționale este ultimul refugiu al acelor birocați cinici refugiați în diplomație și în diferite colțuri ale aparatului de stat, al acelor "lichele" (cum bine le-a spus Liiceanu), care se preocupă doar de încasarea diurnelor și ocuparea de posturi diplomatici sau a diferitelor sinecuri. Această imensă masă obraznică de manevră nu ar ezita să-și pună în mod firesc serviciile în folosul "interesului național", chiar în situația în care în România s-ar instaura un regim neonazist sau legionar.

Uriașul aparat propagandistic-represiv totalitar a lucrat vreme de decenii la fabricarea unei *fictiuni politice*: "interesul național". Oamenii au fost, incet-încet, păcăliți, iar fictiunea națională a beneficiat pînă la urmă de un nou tricolor, un nou imn de stat, de echipe naționale de fotbal sau de gimnastică, de tenismenii și boxerii, care chipurile reprezentau România la competițiile internaționale. Pînă nu vom denunța din nou explicit această iluzie tragică, nu ne vom elibera de regimul comunist care mai există în interiorul conștiinței fiecăruia dintre noi.

Ion Mihai Pacepa a trădat această fictiune politică apărătă de aparatul represiv și propagandistic. Cîtă vreme considerăm că este trădător, continuăm să perpetuăm colaboraționismul nostru cu regimul, pe care nu îl conștientizam atunci cînd strigam la meciuri "Hai, România!", uitând de miile de condamnați politici uciși dintr-un singur motiv: pentru că regimul comunist se temea de a nu fi denunțat că ilegitim. El se baza pe umitoarea capacitate de uitare a maselor largi și a elitelor, pe monstruoasa adaptabilitate a omului, care ajunge să prefere supraviețuirea dezonoarei. Supraviețuirea în minciună și dezonoare a primit numele de interese național. Cine îndrîznea să se atingă de interesele dictatorilor Dej și Ceaușescu, ale acoliților și beneficiariilor regimului, acela era considerat element periculos. Marea întrebare este de ce perpetuăm minciuna?

Trebuie demonstret cu grijă acest mecanism de falsificare morală și istorică a identității colective. Aici nu putem asculta decît de legile logice și de valorile morale, nu de discursurile propagandistice ale poli-

trucilor care nu au servit decît interesele Moscovei sau s-au autoiluzionat că servesc interesele naționale, în timp ce poporul era condamnat să trăiască în închișoarea numită regim comunist. Este imoral să-l considerăm pe Pacepa trădător. Ar însemna să ne încăpăținăm în a-i atribui o falsă legitimitate unui sistem ilegitim, unui regim al trădării valorilor umanității și al exterminării propriului popor. Acel regim a condamnat ca "trădători", i-a înțemnit și i-a ucis pe cei mai mari patrioți români; același regim l-a silit pe regele Mihai să abdice. Din moment ce azi îi reabilităm pe toți cei care au fost considerați trădători, indezirabili, înseamnă că socotim acel regim ca ilegitim și lipsit de legătură cu interesele naționale (care nu puteau fi subordonate intereselor comuniste).

Aici nu este vorba despre persoana Ion Mihai Pacepa. S-ar putea ca el să fie un antipatic, un oportunist, un *avida dollars*, un rinocer, din moment ce el a răzbătut și a făcut carieră într-un serviciu precum era Securitatea. Dar același lucru poate fi afirmat despre oricine a făcut carieră în comunism, fie că era vorba de poliție politică, miliție, armată, diplomație, partid, viață universitară, medicină, avocatură etc. Pînă la urmă, contează optiunea sa în raport cu sistemul. Defecțiunea lui Pacepa, ca și a altor cîțiva ofițeri din serviciile est-europene, a jucat un rol important în lupta pe care lumea liberă occidentală o ducea împotriva comunismului. Să nu uităm că încă din 1980, cînd candida pentru președinție, Ronald Reagan își propunea doborarea imperiului sovietic, pe care, la doi ani după aceea, îl numea *The Evil Empire*, adică *Imperiul Răului*. Pacepa a trădat acest imperiu, ajutînd CIA în lupta sa împotriva KGB, Securitate, STASI. Domnul Constantinescu ar face bine să-l decoreze. Iată că și datorită lui Pacepa, pînă la urmă, americanii vin. Numai că americanii vin în felul lor. Adică, ne lasă pe noi să alegem a merge spre ei.

Dacă e să vorbim despre trădare, atunci primul despre care trebuie să vorbim este Ion Iliescu. Nu știu alii cum sănătățe, însă eu cînd aud de tinerețea sa revoluționară, de studiile în URSS și de ce ne mai spune ziarul *Ziua*, înclin să cred că adevărații trădători sănătățe care ni i-au adus pe sovietici pe cap. Eu fac parte dintr-acei care s-au născut în regimul comunist, dar am fost educat în spiritul fricăi față de autorități, al respectului față de o putere malefică, însă veșnică în raport cu viața noastră scurtă. Mama îmi spunea că acest regim o să cadă cînd o să vrea Dumnezeu. Am înțeles natura comunismului tîrziu, la sfîrșitul adolescen-

cenței, însă sunt conștient că acest regim mi-a furat mie și congenerilor mei copilăria și adolescenza. Părinților mei le-a furat însă întreaga viață. Când s-a instaurat comunismul ei terminau liceul sau școala, iar cind a căzut comunismul, ei ieșeau la pensie. Ce au avut din viață acești oameni și milioanele de români? Ion Iliescu a fost toată viața un activist de nădejde, iar dacă este adevărat că era kaghebist și că era urmărit de Direcția Contrainformații, atunci el este trădătorul. Este însă mai ușor să-l acuza de trădere pe unul care și-a riscat viața fugind în lumea liberă decât să pui sub semnul Indoicili cele cîteva sute de mii de cadre de partid, securitate, diplomație, armată, miliție, procuratură etc., pe care s-a bazat sistemul acela trădător de nație și de valori ale lumii libere pentru a a supraviețui.

Nu exclud elementul ambiției personale din motivațiile lui Pacepa. Nu exclud nici dorința unor elemente radicale din rîndurile țărăniștilor de a-l reduse pe Pacepa în fruntea unui serviciu secret actual. Dar mă întreb: de ce să nu considerăm firești astfel de tentative? Oare Coposu, Diaconescu și Radu Câmpeanu nu au avut dreptate să revină în viață politică, după ce s-a recunoscut că regimul care i-a condamnat era ilegitim? Românii au acceptat fără să aibă încotro reorganizarea serviciilor naționale după modelul stalinist al KGB și GRU. Acum, cind vrem să imităm explicit serviciile occidentale, de ce să nu luăm exemplu de la CIA atunci cind e vorba de SIE sau de la FBI atunci cind e vorba de SRI?

Cazul Pacepa repetă întrucîntă ceea ce s-a întîmplat în Polonia în legătură cu colonelul Ryszard Kuklinski. Benevol, fără a cere vreun ban, acesta furnizase vreme de zece ani informații Statelor Unite ale Americii despre Polonia și URSS. Riscând să fie prins, el a fugit la CIA, în 1981. Între 1971 și 1981, el a furnizat CIA peste 30.000 de documente ale Pactului de la Varșovia ("proiectul Albatros", legat de construcția a trei gigantice bunkere în Polonia, Rusia și Bulgaria, unde sovieticii și-ar fi localizat comanda pe timp de război; despre armele secrete sovietice, războiul electronic, criptografia; despre planul sovietic de a-și activa agenții din SUA în cazul izbucnirii războiului). În decembrie 1980, cind sovieticii se pregăteau să invadze Polonia, din pricina proeminenței acțiunilor Solidarității, Kuklinski avertizat CIA. Și atunci, sfătuit de Zbigniew Brzezinski, consilierul său pentru Securitate Națională (american de origine poloneză), președintele Jimmy Carter, nu CIA, a ridicat telefonul roșu direct, l-a sunat pe tovarășul Brejnev și l-a aver-

tizat că SUA nu va mai tolera așa ceva. Dacă URSS invadă Polonia în 1981, poate că alta ar fi fost soarta comunismului, iar Iliescu ar fi ajuns oricum secretar general al PCR și poate că dădea ordin să fim arestați. Tatăl lui Kuklinski fusese unul din cei șase milioane de polonezi uciși de naziști în lagărele de concentrare (dintre care trei milioane erau evrei), așa că avea motive de a-i privi pe sovietici ca eliberatori. Când a intrat în afmata poloneză și-a dat seama că noii ocupanți nu se deosebeau de naziști. Prin urmare, cind a luat decizia de a furniza informații CIA era conștient împotriva cui lupta de fapt. În septembrie 1981, cind generalul Jaruzelski pregătea legea marțială, Kuklinski a revelat CIA planurile, iar Solidaritatea a aflat din timp, cunoscând chiar numele de cod ("Operațiunea Primăvara"). KGB aflase ceva și i-a avertizat pe polonezi, așa că bravul colonel a trebuit să fugă în SUA. Colonelul Kuklinski a fost decorat de către directorul CIA, William Casey, cu Distinguished Intelligence Medal, cea mai înaltă distincție CIA, rezervată de obicei doar proprietelor angajați, iar în 1986 a devenit cetățean american. Tot în 1986, guvernul Jaruzelski a făcut public rolul lui Kuklinski în revelarea planurilor legii marțiale către SUA, făcîndu-l trădător și acuzînd Casa Albă. Kuklinski a fost condamnat la 25 de ani închisoare.

După căderea comunismului, Jaruzelski și generalii polonezi au continuat să-l acuze pe Kuklinski că și-a trădat țara. S-a declanșat o mare dezbatere publică, în care întrebările puse au fost: ce era Kuklinski, patriot sau trădător? Pe cine trădase el, Polonia sau supraputerea sovietică, cea care îi înnobise pe polonezi? Cind a vizitat Polonia, Zbigniew Brzezinski a apărut la televiziunea poloneză și i-a cerut lui Lech Walesa să-l decoreze pe Kuklinski și să anuleze condamnarea sa ca trădător. În timp ce Walesa a fost de acord cu asta (1992), el a ezitat totuși, încercînd să menajeze sensibilitatea generalilor polonezi, care își declaraseră sprijinul pentru noul guvern anticomunist. El simțea că se putea baza mai mult pe armătă decât pe serviciile secrete.⁵

Este evident că între "cazul Pacepa" și "cazul Kuklinski" există similarități. Căderea comunismului pune mai degrabă sub acuzare regimul comunist, iar nu faptele lor individuale. *Principiul liberal al individualului împotriva statului* conferă oricărui om dreptul de a se revolta și a acționa împotriva puterii care îl trădează. La fel, *dreptul la nesupunere civilă și dreptul la revoluție* sunt mijloacele prin care colectivitățile se pot revolta împotriva puterii care nu își respectă obligația

de a urmări binele public. O colectivitate de mărimea unui popor poate provoca o rebeliune sau o revoluție, însă mijloacele unui individ, chiar dacă sunt mai variate, ca efect și anvergură sunt limitate. Și se mai pune o problemă morală aici: pînă cind mai pot fi tolerați utechiști de tipul Iliescu, care întorc morală, bunul simț și logica pe toate părțile, doar-doar li se potrivește pentru justificarea acțiunilor lor personale, greșelilor subiective sau erorilor colectiv-totalitare ale monstrului care i-a înghițit? Reacția sa de tipul Războiului Rece, împotriva lui Pacepa și a serviciilor secrete străine, tocmai în momentul în care ne pregătim să îmbrățișăm valorile Occidentului, trebuie cîntărită cu grijă, colaborată cu dosarul de contrainformații pentru a ști și noi: cine a trădat, de fapt? Să vă spun și răspunsul: *comunismul ne-a trădat pe noi toți*. Chiar și pe cei care au crezut că-l servesc. □

NOTE:

1. Vezi *Curierul Național*, 26 aprilie 1997.
2. Asupra deosebirilor radicale dintre serviciile occidentale de *intelligence* și polițiile politice comuniste, vezi interviul meu cu fostul director al CIA și al celorlalte 15 servicii americane de *intelligence*, din timpul președintelui Jimmy Carter, amiralul Stansfield Turner, intitulat "Knowledge is power" și publicat în *Sfera Politicii*, nr. 9, 1993.
3. Vezi *Adevărul*, 15 aprilie 1997.
4. În ciuda numeroaselor dezinformări puse în circuitul public (majoritatea fiind fapte care nu se pot demonstra cu probe, deși poate că sunt adevărate), ziarul *Ziua* publică multe dovezi ale prezenței unor posibili agenți sovietici. Vezi "Tabel cu diplomații sovietizați de mici" (*Ziua*, 9 mai 1997), care cuprinde 61 de diplomați care au studiat la Moscova, Beijing, Tirana, Hanoi, Kiev, Leningrad. Am cunoscut de-a lungul anilor personalul ambasadelor Ungariei, Cehiei sau Poloniei. Ei povestea că de radicală a fost curățirea diplomației de cei cu studii în "țările frătești și prietene".
5. Pentru "cazul Kuklinski", vezi superbul ese "A Question of Loyalty", de Benjamin Weiser, publicat în *The Washington Post Magazine*, December 13, 1992.

DAN PAVEL – studied philosophy at the University of Bucharest. Author of *Bibliopolis* and *Adam's Ethic*. Former Assistant Professor of political science at the University of Cluj.

ERATĂ

În numărul 46, din 1997, al revistei *Sfera Politicii*, care a avut ca responsabil de număr pe dominul Cristian Pîrvulescu, s-au strecurat erori grave de corectură, care au deformat sensul multor articole. Este greu de apreciat dacă e vorba doar de neglijență și incompetență sau și de rea-voință față de unii dintre colaboratorii revistei, însă, lipsa de respect față de un text tipărit este lipsă de respect față de cititor, drept pentru care ne cerem scuze.

Din zecile de erori tipografice ale articolului "În imperiul științelor politice" de Dan Pavel, pp. 50-53, care povestește despre Congresul anual al American Political Science Association (august 1996, San Francisco), le vom corecta numai pe cele care denaturează grav sensul articolului. Astfel:

– la pag. 51, coloana I, sfîrșitul paragrafului 3, în loc de "Dacă SUA este singura suprapunere în materie de științe politice" se va citi "Dacă SUA este singura suprapunere a perioadei postcomuniste, aceasta se datorează și faptului că de vreo cîteva decenii începînd a fost singura suprapunere în materie de științe politice";

– la aceeași pagină, coloana a II-a, începutul paragrafului 3, în loc de "Cea mai aglomerată secțiune" se va citi "Cea mai puțin aglomerată secțiune...";

– la pag. 53, coloana I, paragraful 2, în loc de "Mărturisesc că nu m-am ferit decât de cîteva manifestări, anume cele care au avut-o drept participantă pe Angela Davis, celebră activistă a Partidului Comunist American, atît de înversată acum cîteva evenimente exceptionale" se va citi "Mărturisesc că nu m-am ferit decât de cîteva manifestări, anume cele care au avut-o drept participantă pe Angela Davis, celebră activistă a Partidului Comunist American, atît de înversată acum cîteva decenii împotriva SUA și o ferventă partizană a URSS, Cuba și China. În schimb, am avut șansa de a participa la cîteva evenimente exceptionale";

– la aceeași pagină, aceeași coloană, ultimul paragraf, în loc de "Ca experiență personală, nu aș putea să compar spusele lui decât cu ceea ce am auzit de la Noica atunci cind vorbeam despre Războiul Civil din Spania" se va citi "Ca experiență personală, nu aș putea să compar spusele lui decât cu ceea ce am auzit de la Noica atunci cind vorbeam despre Parmenide al lui Platon sau de la Vladimir Tismăneanu despre Războiul Civil din Spania".

După cum se poate vedea, este vorba despre erori grave, care au o anumită încărcătură ideologică. Revista *Sfera Politicii* a stimulat de-a lungul anilor diversitatea de opinii și confrontările de idei între expoziții unor curente de gîndire sau chiar partide politice aflate în contradicție, însă nu a încurajat niciodată cenzura, și cu atît mai puțin diversiunea, de oriunde ar veni ca.

Redacția

Revistele profesioniștilor

Inaugurăm în acest număr o nouă rubrică, rezervată revistelor de specialitate din domeniul științelor politice. Vom prezenta în mod regulat reviste de profil din SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Spania, America Latină, Asia de Sud-Est, Europa Centrală etc. (în măsura în care forțele redacționale și colaboratorii ne vor ajuta să trecem de barierile lingvistice și de greutatea accesului la aceste reviste). Vom fi deschiși și către revistele de relații internaționale, strategie militară, sociologie, istorie, filosofie, științe umane, în măsura în care ele sunt relevante pentru politică și studiul ei științific. De aceea, nu vom exclude referințe la reviste de mare deschidere culturală, unde pot fi adesea întâlnite comentarii excelente (cum ar fi *New York Review of Books*, *Times Literary Supplement*, *The New Republic*, *Dissent* ori *Daedalus*), nici revistele săptămânale care conțin adesea analize pertinente (*Economist*, *Spectator*, ba chiar *Time* și *Newsweek*).

Din cele aproape trei sute de reviste de specialitate pe care le-am întâlnit de-a lungul anilor în marile biblioteci ale lumii, am identificat pînă în prezent 59 de reviste în bibliotecile românești (cu colecții complete sau parțiale), dintre care menționez: *American Journal of Political Science*, *American Politics Quarterly*, *American Studies*, *American Political Science Review*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, *Archives Européennes de Sociologie*, *British Journal of Political Science*, *Commentary*, *Democratization*, *International Studies Quarterly*, *World Politics*, *Public Opinion Quarterly*, *Political Studies*, *National Interest*, *Foreign Affairs*, *Frontiers*, *Political Theory*, *Revue Française de Science Politique*, *East European Politics and Societies*, *Political Science Quarterly*, *Journal of Democracy*, *Foreign Policy* etc. Am publicat, pe vremea cînd eram angajat la *Polis*, traduceri din aceste reviste, în cadrul unor numeroase tematice, încercînd introducerea în circuitul românesc a unor studii din cele mai pertinente. Am avut o reacție extrem de favorabilă din partea studenților, cadrelor didactice, politicienilor, consilierilor politici, ziariștilor, activiștilor NGO, ba chiar a unor ofițeri din armată, poliție și serviciile de informații.

Vrem să contribuim la întărirea unor reflexe de tip intelectual, științific și moral, care să poată oferi o bază solidă unei politici democratice, bazată pe cunoaștere și competență, așa cum se întîmplă în toate

țările civilizate ale lumii. Considerăm că principalele motive pentru care publicul nostru cititor ar trebui să stie ce se publică în aceste reviste sunt:

– la noi lipsește încă o fundamentare a actului politic și analizei politice pe cercetarea de tip empiric, factual, bazată pe respectarea standardelor științifice de investigație, ceea ce deschide un teren larg afirmațiilor speculaților, partizanatului, incompetenței;

– într-o țară în care *Democrația în America*, a lui Alexis de Tocqueville, s-a tradus abia în 1995, la mai bine de 150 de ani de la apariție, cu greu se poate susține că există măcar bănuiala cu privire la marile teorii politice care se confruntă în lume. Aceasta se repercută în săracia conceptuală a dezbatelor, în lipsa de imagine metodologică, în ignorarea unei enorme tradiții teoretice;

– ne lipsește în special dimensiunea comparativă a demersului politic și din știința politică. Nu știm bine nici măcar ce au făcut bine (ca să-i imităm) sau rău (ca să evităm repetarea greșelilor lor) vecinii noștri, astăzi cei cu care avem frontiere, cît și cei dintr-o zonă mai largă. Sînt continente întregi pe care le ignorăm, încercîm să convingem statele occidentale să ne primească în familia lor strategică, dar nu cunoaștem prea bine nici cultura, nici tradițiile politice ale acestei țări;

– există în cultura noastră politică o serie de tabuuri sau prejudecăți dăunătoare, o serie de dogme pe care nimeni nu le pună la îndoială. Astfel, se lansează atacuri devastatoare împotriva comunismului, dar nu se acceptă atacuri împotriva extremității drepte, pe motivul că orice este anticomunist este bun; se încearcă să se face dreptatea marelui nedreptățit care a fost regale Mihai I, dar se uită influența nefastă a monarhiei asupra istoriei naționale; decretăm cu ușurință drept geniali orice diletanți, dar ignorăm marii gînditori din lumea întreagă, prezenți în dezbatările de idei din revistele importante; noi nu participăm ladezbatările care încearcă în mod perfid să reinstaureze marxismul în locul privilegiat pe care credeam că tocmai îl pierduse. §.a.m.d.

Am să prezint aici două numere recente ale unor reviste prestigioase. Prima este *East European Politics and Societies*, Vol. 10, No. 2, Spring 1996, publicată de University of California Press și patronată de Joint Committee on Eastern Europe of the American Council of Learned Societies and the Social

Science Research Council. Revista apare de trei ori pe an și are 200 de pagini în fiecare număr. Editorul este Jan T. Gross (*New York University*), iar în comitetul editorial al revistei îi înfălinim pe Ivo Banac (*Yale University*), Daniel Chirot (*University of Washington*) (aceștia au fost primii editori ai revistei), Melvin Croan, Timothy Garton Ash, Irene Grudzinska – Gross, Michael Heim, Ken Jowitt, Tony Judt, Madeline Levine, Norman Neimark, Kazimierz Poznanski, David Stark, Ivan Szelenyi, Roman Szporluk, Vladimir Tismaneanu, Katherine Verdery.

Motivul pentru care am ales acest număr este că el cuprinde două texte legate de România:

– primul text, intitulat "Post-1989 Intellectual Cooperation and Intellectual Property Rights: A Romanian Case", este semnat de șase autori – Jean-Claude Chesnais, Henry David, Claude Karnooh, Nancy Leys Stepan, Vladimir Tismaneanu și Katherine Verdery. Este vorba de relatarea nefericitei colaborări dintre sociologul Smaranda Mezei și Gail Kligman, în care prima a folosit în lucrarea ei de doctorat aproape integral texte scrise în colaborare cu cea de-a doua, fără a menționa acest lucru. Plagiatul a dus la pierderea doctoratului (la Sorbona) de către Smaranda Mezei și la un scandal internațional. Cercetătorii occidentali care semnează acest text semnalizează modul total deficitar în care au răspuns instituțiile academice române (Asociația Sociologilor, Institutul de Sociologie), care au vrut să-și acopere colega, nesocotind normele profesionale occidentale;

– al doilea text, apărut cu subtitlul "Correspondence From Bucharest" se intitulează "Intellectuals as Political Actors in Eastern Europe: The Romanian Case" și este semnat de Alina Mungiu. Fiind vorba despre unul dintre puținele texte scrise de autori români și publicate în prestigioase reviste occidentale, revista *Sfera Politicii* va publica traducerea acestui text, așa că nu îl voi rezuma aici.

Din sumarul acestui număr, amintesc următoarele studii: "The Presence of Eastern and Central Europe in the Culture and Politics of Contemporary Israel", de Shlomo Avineri (asupra influenței pe care o exercită continua emigratiea a evreilor din Europa de Est, în special din Rusia, grupuri secularizate și urbanizate, ceea ce conduce la diminuarea influenței politice a vechilor grupuri naționaliste și religioase din Israel, care continuau o anumită tradiție etnocentrică proprie Orientului Mijlociu); "Intellectuals in a New Democracy: The Democratic Charter in Hungary", de András Bozóki (o analiză empirică cu privire la Char-

ta Democratică din Ungaria, a principalelor ei caracteristici, printre care consensul democratic, opoziția la autoritarism și crearea unui cîmp experimental pentru o posibilă alianță politică socialist-liberală în interiorul unei mișcări politice); "The Party That Never Was: The Rise and Fall of the Solidarity Citizens Committees in Poland", de Tomak Grabowski; "The Politics of Retribution: The Trial of Józef Tiso", de Brad Adams.

Cea de-a doua revistă pe care vreau să o prezint este *Political Behavior*, Vol. 18, No. 4, December 1996. Este o revistă trimestrială, cuprinsă în 90 de pagini, publicată de Plenum Publishing Corporation, care apare la Stanford University, California. Editorul este Richard Brody, iar Advisory Editor este Paul Sniderman. Este o revistă pur empirică, plină de statistică, grafice, formule matematice, care poate fi citită ca un manual de cercetare factuală. Am să mă opresc aici numai la două studii:

– "New Party Challenges and Partisan Change: The Effects of Party Competition on Party Loyalty", de Shaun Bowler și David J. Lanove, care analizează sistemul de partide din Canada, în special modul în care apariția partidului de extremă dreaptă, Partidul Reformei, a condus către declinul loialității în rîndurile sprijinitorilor Partidului Conservator Progresist, de centru-dreapta. Autorii testează empiric două perspective ale partidelor concurente, mai ales în ceea ce privește partizanatul politic: o perspectivă care se bazează pe teoria alegătorilor raționale cu privire la comportamentul politic, cealaltă bazată pe modelul socio-psihologic al comportamentului politic;

– "The Perils of Presidential Support: How the Republicans Took the House in the 1994 Midterm Elections", de David W. Brady, John F. Cogan, Brian J. Gaines și Douglas Rivers, care încearcă să explice marea surpriză furnizată de cîştigarea pentru prima dată, după patruzeci de ani, de către Partidul Republican a lui House of Representatives (plus majoritatea în Senat, 11 locuri de guvernatori de stat și majoritatea în 15 camere legislative din state), cu astăzi mai mare cu cît nu a putut fi prevăzută de sondajele de opinie, analizele politice și marii politicieni. După ce trec în revistă mai multe analize contradictorii, autorii demonstrează în mod concret cum, în anumite districte marginale, cu probleme locale specifice, politica dusă la nivel național a afectat în mod negativ electoratul, care a preferat să nu mai voteze cu democrații, ci cu republicanii, chiar dacă în mod tradițional respectivele districte erau democratice. (D.P.) □

Culturi și organizații

Mesajul cărții. Cartea scrisă de Hofstede este împărțită în patru părți. În partea întâi se explică ce se înțelege prin cultură și este inserat un mic vocabular cu termenii folosiți în lucrare. Partea a doua cuprinde o analiză a diferențelor dintre culturile naționale. Partea a treia tratează diferențele existente în cadrul culturilor organizaționale. În partea a patra sunt expuse și analizate consecințele practice ale diferențelor culturale.

Lucrarea cercetătorului olandez se bazează pe cercetările sociologice efectuate în cadrul firmei multinaționale IBM. Aceste cercetări au fost impulsionate de constatarea că managementul de tip anglo-saxon nu dădea rezultate bune în cadrul filialelor firmei IBM aflate în țări de pe alte continente. Tehnicile de management și modelele de instruire au fost dezvoltate aproape exclusiv în țările individualiste și se bazează pe ipoteze culturale care pot să nu reziste în culturile colectiviste. Ca în astăzi alte rânduri, un buclucaș fapt empiric a fost cel care a dat primul impuls unei activități de cercetare-dezvoltare, care, pe parcurs, s-a metamorfozat în cercetare fundamentală. În cele din urmă, a rezultat o carte ce depășește cu mult granițele managementului și în care Hofstede caută să răspundă la întrebarea: care sunt consecințele faptului că programul pe baza căruia funcționează mintea omenească este scris în limbaj cultural? De la salutul pe care îl adresăm vecinului de dimineață cînd plecăm la slujbă și pînă la felul în care discutăm cu

șeful în timpul unei ședințe – totul poartă amprenta mediului cultural în care am crescut.

Mesajul acestei cărți este acela că fiecare privește lumea prin niște ochelari ale căror lentile sunt colorate de către cultură într-un anume fel. Cultura este descrisă în lucrare prin metafora "software mental", o condiționare subconștientă care le înlesnește indivizilor o considerabilă libertate de gîndire, simțire și acțiune, însă în limitele a ceea ce oferă mesajul său social în termeni de idei, sentimente și manifestări posibile. Programarea culturală începe în familie și continuă la școală și la locul de muncă. Credințele religioase, ideologiile și teoriile științifice sunt prelungiri ale software-ului mental care întăresc tiparele de gîndire dominante. Comportarea unui individ este determinată doar parțial de programele lui mentale. El are o abilitate nativă de a se abate de la ele și de a reacționa în diverse moduri, care pot fi inedite, creative sau distractive. Termenul folosit pentru denumirea acestui software mental este cel de *cultură*. Cultura ca software mental corespunde unei utilizări mai largi a cîntului și desemnează în antropologia socială tiparele de gîndire, simțire și acțiune.

Cultura "primară" sau cultura în sens restrîns înseamnă în general, în spațiul de limbă engleză, "civilizație" sau "rafinament al minții" și, în particular, rezultatele acestei activități, adică educația, literatura și arta. În cultura "secundară" sunt incluse nu numai acele activități care se presupune că rafinează mintea, ci și elemente ce fac parte din viața de zi cu zi: sălătul, mîncatul, menținerea igienei corporale, dragostea etc. Cultura secundară este un fenomen colectiv, deoarece este acceptată, cel puțin parțial, de oameni care trăiesc sau au trăit în același mediu social unde a fost învățată. Ea este pro-

gramarea colectivă a gîndirii care face ca membrii unui grup să se desobească de membrii altui grup.

Disputa asupra naturii omenești (Natură sau cultură? Înnăscut sau dobîndit?) a început în antichitate și continuă și astăzi cînd, ca să dăm doar un exemplu, Chomsky a furnizat argumente mai convingătoare în dispută cu Piaget. Totuși, spun filosofii, omul nu poate fi redus nici la natură, nici la cultură. Cu toate acestea, limitarea voluntară a obiectului de studiu e absolut necesară, căci ține de diviziunea muncii științifice. În cazul lui Hofstede, ni se pare că această limitare la dimensiunea culturală nu ține doar de diviziunea muncii științifice, ci și de o opțiune personală, care bineînțeles că poate fi supusă criticii.

Natura umană reprezintă nivelul universal în programul mental al unui individ. Ea este înscrisă în genetele individului. Capacitatea umană de a simți foamea, frica, erosul, lăudul etc. aparțin acestui nivel de programare mentală. Totuși, ceea ce face cineva cu aceste sentimente, cum exprimă cineva frică, bucuria etc. este modificat de către cultură. Natura umană nu este exclusiv umană, așa cum sugerează termenul, deoarece anumite aspecte ale ei le regăsim și în lumea animală. Diferențele culturale se manifestă în mai multe moduri. Din mulțimea termenilor utilizati pentru descrierea manifestărilor de cultură, patru acoperă aproape complet sfera conceptualui: simboluri, eroi, ritualuri și valori.

Obiectivul urmărit de autor este acela de a ajuta indivizii aflați în dubla postură de membri ai unei organizații și călăteni ai unei țări să ia act de diferențele care există între gîndirea, sentimentele și modul lor de a reacționa. Aceste diferențe provin din fundamentalul minții omenești, care este cultura. Totuși, dincolo de aceste diferențe, există o

structură comună care poate servi ca bază pentru înțelegere și concordanță. Hofstede identifică cinci perechi de dimensiuni ale culturii, pe baza cărora iau decizii și acțiuni.

1. distanță mare / distanță mică față de putere
2. individualism / colectivism
3. feminitate / masculinitate
4. nivel ridicat / nivel scăzut de evitare a incertitudinii
5. abordare pe termen scurt / pe termen lung.

Distanța față de putere este definită de autor ca măsură în care salariații cu putere mai mică din instituțiile și organizațiile dintr-o țară aşteaptă și acceptă ca puterea să fie egal distribuită. În situația în care distanța față de putere este mare, acest lucru este privit ca un factor esențial al societății, care precede alegerea între bine și rău. Dorința de consolidare a poziției sociale (*status*) este tipică pentru culturile care se caracterizează printr-o distanță mare față de putere. În aceste culturi, cei puternici sunt îndreptățiti să aibă privilegii și este de așteptat ca ei să-și folosească puterea pentru a-și spori averea. Poziția lor socială este îmbunătățită printr-o comportare simbolică ce îi ajută să pară că mai puternici. Principalele lor surse de putere sunt familia și prietenii, charisma și/sau abilitatea de a utiliza forță; ultima explică existența foarte frecventă a dictaturilor militare în țările în care distanța față de putere este mare. Dacă lucrurile merg prost, atunci oamenii aflați pe treptele cele mai de jos ale scarii ierarhice sunt utilizati ca jap-ispășitor. Modul de a schimba sistemul este înlocuirea celor de la putere prin revoluție. Majoritatea acestor revoluții sunt sortite eșecului, chiar dacă ele au fost încununate de succes, deoarece indivizii care preiau puterea repetă comportamentul predecesorilor lor. Chiar și atunci cînd nu au loc revoluții, țările în

care distanța față de putere este mare se confruntă cu o violență politică internă (dezlănțuirile generate politice) mai mare decît în țările care au o distanță mică față de putere. De obicei, ele au sisteme politice monopartid, iar acolo unde există mai multe partide alegerile sunt cîștigate sistematic de același partid. Spectrul politic al acestor țări se caracterizează prin faptul că dreapta și stînga sunt puternice, centrul fiind slab. În aceste țări, veniturile sunt distribuite foarte inegal: o duzină de oameni foarte bogăți, care dețin peste 90% din averia națională, și o masă de oameni săraci, ale căror venituri nu le ajung nici măcar pentru alimentele de bază. Sindicalele sunt controlate de guvern.

În societățile în care distanța față de putere este redusă predomină sentimentul că folosirea puterii trebuie să fie legitimă și susțină alegerile între bine și rău. Inegalitatea este considerată ca nedominată, deși este inevitabilă, și poate fi minimizată prin mijloace politice. Legea trebuie să garanteze că, indiferent de poziție, toți oamenii au drepturi egale. Nu este necesar ca puterea, averea și *statusul* (poziția socială) să fie deținute de aceleși persoane. Principalele surse ale puterii sunt poziția oficială a cuiva, calitatea de expert, abilitatea de a da recompense. De regulă, scandalurile duc la încheierea carierei politice. Revoluțiile sunt percepute de majoritatea membrilor societății ca un fenomen negativ. Sistemul se schimbă continuu, fără a fi necesară înălțarea celor aflați la putere. Violența este rară în viața politică. Puterea trece pe calcă pașnică de la un partid la altul, pe baza rezultatelor electorale. În aceste țări, spectrul politic prezintă un centru puternic și aripi slabe. Inegalitatea distribuirii veniturilor este mult atenuată, iar sindicalele sunt independente față de putere.

Originea etnică și diferențele culturale. Cercetările întreprinse de Hofstede au pus în evidență faptul că discriminarea din motive etnice întîrzie asimilarea și reprezentă o problemă în multe țări. Grupul etnic al romilor/țiganilor (denumire cu conotații pejorative) a creat și creează numeroase probleme atât autoritaților române, cât și populației majoritară. Românii de fînd și chiar unii intelectuali susțin că "țiganii nu pot fi civilizați". În realitate, acest grup etnic minoritar a fost pînă la jumătatea secolului al XIX-lea într-o situație asemănătoare sclavilor de pe plantăriile din America. Statul român (Principatele Unite) i-a eliberat pe romi/țigani, însă nu a pus în practică nici un program serios de asistență socială. Săraci, analfabeti și marginalizați (și la propriu, ei locuiesc în zonele insalubre de la marginea satelor și orașelor), trăind din expediente, obligați de multe ori să fure ca să nu moară de foame, romii/țiganii nu s-au putut integra în societatea românească, au fost și au rămas în situația de *paria*. Dacă statul român ar fi alocat de-a lungul timpului suficiente resurse materiale și financiare pentru dezvoltarea comunităților de romi/țigani, atunci astăzi nu am mai asista la ciocniri interetnice, iar rata criminalității în rîndurile acestei populații ar fi în limite normale.

Convergența culturilor? Hofstede susține că nu există nici un indiciu privind convergența culturilor din diferite țări. O omogenizare la nivel mondial a programelor mentale asupra puterii și dependenței, independenței și interdependenței sub influența unui presupus proces de transformare culturală este nu numai o perspectivă foarte îndepărtată, dar nici măcar nu se știe dacă va avea loc vreodată. Teama resimțită de unii intelectuali francezi și de omologii lor români (de exemplu, Octavian Paler, Horia

* Hofstede, G., *Cultures and Organizations, Software of the mind*, Mc Graw-Hill, London (Managementul structurilor multiculturale, software-ul gîndirii), traducere de G. Ochiană, Editura Economică, 1996.

Berne, Paul Barbăneagă etc.) în fața așa-numitului fenomen de americanizare a culturii franceze sau române ne apare în acest context ca fiind superflu.

Diferențele dintre generații în ambele de simboluri, eroi, ritualuri și valori sunt evidente la majoritatea oamenilor. Evenimentele istorice afectează și ele unele generații în mod special. Dezvoltarea tehnologiei duce, de asemenea, la diferențieri unice între generații.

Individualism și colectivism. În societățile mai individualiste sunt șanse mai mari ca fiind unor țări care desfășoară muncă fizică să se îndrepere către activități care nu necesită efort fizic și viceversa. În societățile mai colectiviste, acest lucru se întâmplă mai rar, un număr mare de fiind rămnind în sfera familiei extinse.

Dacă individualismul este considerat de cetățeni ca fiind blamabil, atunci este foarte probabil că statul are un rol dominant în sistemul economic. În altă ordine de idei, cu cît cetățenii unei țări sunt mai individualiști, cu atât mai mică este probabilitatea ca presa acestora să fie aservită autoritatilor. Dacă avem în vedere țările sărace ale lumii, nu există nici un motiv pentru care ele să trebuiască să devină individualiste, atât timp cît rămân sărace.

Masculinitate/feminitate, ca o dimensiune a culturii sociale. Există o diviziune internațională a muncii, în cadrul căreia țările au relativ mai mult succes în activitățile care se potrivesc preferințelor culturale ale populațiilor lor. Aici rezidă răspunsul la obsedanta întrebare pusă de economisti și politicieni: "Către ce activități economice trebuie să se orienteze astăzi România?".

Ce este diferit este periculos. Evitarea incertitudinii. Atunci cînd nivelele de anxietate dintr-o țară cresc, crește și evitarea incer-

titudinii. Aceasta se reflectă în intoleranță, xenofobie, fanatism religios și politic și în alte manifestări ale evitării incertitudinii. Conducerea statului este preluată de fanatici, iar aceștia pot împinge țara spre război cu statele vecine ori război civil.

Managementul a fost pînă în 1989 o știință interzisă în România, din rațiuni politice. Oamenii nu trebuiau să fie informați asupra sistemelor de conducere a firmelor occidentale, pentru a nu face comparații cu sistemul economic comunist, ceea ce le-ar fi furnizat noi argumente pentru a-l respinge. Lucrearea lui Hofstede este plină de sugestii privind noi teme asupra căror s-ar putea aplica cercetătorii români și străini din domeniile științelor sociale și științelor omului. Această fertilitate ieșită din comun și are originea în abordarea interdisciplinară a obiectului de studiu.

Paul Blendea

Elogiul speranței

Cînd, în urmă cu aproape patru decenii, Albert O. Hirschman publică *The Strategy of Economic Development* (1958), numele său devine o referință fundamentală în domeniul economiei politice. Cîțiva ani mai tîrziu (1970), după o perioadă în care fusese consilier al unor guverne latino-americane, apără cunoscuta sa *Exit, Voice and Loyalty*, care avea să-l impună în rîndul autorilor clasici în analiza politică comparată (*comparative politics*). Un recent sondaj publicat de Harvard University Press anunță că, alături de celebra carte a lui John Rawls, *A Theory of Justice* (1971), *Exit, Voice and Loyalty* a fost inclusă pe lista celor mai importante cărți publicate după al doilea război mondial. După ce a păr-

sit Harvard, în 1974, pentru a accepta poziția de profesor permanent la prestigiosul Institute for Advanced Study, în Princeton, Albert Hirschman și-a îndreptat tot mai mult atenția asupra filosofiei politice, dînd astfel cursuri mai vechiului său interes pentru istoria ideilor politice și economice. Astfel s-au născut două cărți de referință: *Passions and Interests* (1977) și *The Rhetoric of Reaction* (1991), la care aș mai adăuga eseurile de teorie politică incluse în *Rival Views of Market Economy* (1986) și *Essays in Trespassing* (1981).

Cine vrea să înțeleagă mai bine profilul acestui original gînditor politic, a cărui trăsătură distinctivă este interdisciplinaritatea (tot mai rară astăzi într-o comunitate academică ultraspecializată), poate găsi în ultima sa carte* o adevarată mină de aur. Publicat chiar în anul în care autorul împlinea venerabila vîrstă de 80 de ani, volumul adună texte de teorie politică și economică scrise în ultimă decadă, la care se adaugă o foarte interesantă secțiune autobiografică, plină de detalii din lungul exil european din anii '30 (Franța, Italia), alături de cîteva evocări ale reîntoarcerii autorului în Berlinul natal după căderea zidului, în 1989.

Titlul cărții rezumă aproape perfect nota definitorie a acestui adevărat intelectual mînat de patimă cunoașterii și, în același timp, posedit de "demonul" verificării constante a propriilor sale teorii, la care se adaugă un incurabil optimism (nu întîmplător, *A Bias for Hope* este titlul unei cunoscute cărți semnate de profesorul de la Princeton). Această sănătoasă și atât de rară propensiune este superb exprimată în eseu pe care Albert Hirschman îl consacră reconsidera-

* Albert O. Hirschman, *A Propensity to Self-Subversion*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995.

răii proprii sale cărți din 1991 (*The Rhetoric of Reaction*). În aceasta din urmă erau analizate trei teze ce revin constant în discursurile conservatoare "antireformiste": teza efectelor perverse (reforma în chestiune are în final rezultate perverse, diferite de scopurile inițiale), teza inanității (reforma nu schimbă în realitate nimic) și teza pericolului (reforma propusă pune în pericol realizările anterioare).

Fidel urmaș al lui J.S. Mill, care afirmase odată (în eseul său despre Coleridge) că orice liberal autentic trebuie să-și dorească adversari puternici de idei, care să-l supună unei acerbe contestații, Albert Hirschman este interesat în primul rînd în a analiza reacțiile criticii săi și a descoperi care sunt punctele slabe în propriile sale argumente. Varianta finală a cărții sale, *The Rhetoric of Reaction*, a fost, după cum explică autorul, rezultatul "neanticipat" al proprietelor sale meditații. Născută din dorința de a pune în evidență cîteva locuri comune ale discursurilor antireformiste, cartea a evoluat într-o direcție oarecum neașteptată, odată cu al său capitol săse, unde Hirschman ajunge să analizeze și să critique argumentele simpliste prezente în opera... reformiștilor însăși.

Acceași propensiune "auto-subversivă" este prezentă în "Exit, Voice and the Fate of the German Democratic Republic", studiu ce deschide volumul de față și care este în fapt o aplicare a proprietăților sale teze din *Exit, Voice and Loyalty* și o reconsiderare a raportului dintre "ieșire" și "protest" în cazul concret al colapsului fostei RDG în 1989-1990. În cartea sa din 1970, Hirschman afirmase că posibilitatea pe care o are un individ de a părăsi o anumită organizație din care face parte subminează potențialul său de disidență: *exit* anulează în acest caz potențialele centre de contestație. În 1989 însă, în mod

paradoxal, valul masiv de refugiați est-germani care au reușit să părăsească țara via Ungaria-Austria (una dintre multele enigme ale acestui an fabulos!) a condus, dimpotrivă, la o radicalizare a protestului politic în interiorul fostei Germanii de Est. Hirschman explorează consecințele teoretice ale acestui fapt, reconsiderând totodată propria sa teorie elaborată cu două decenii înainte.

Alte două eseuri din acest volum reîn cu precădere atenția. Primul dintre ele analizează rolul pe care conflictele politice îl joacă în viața unei societăți democratice. Cel mai adesea, conflictele sunt interpretate negativ, ca avînd o influență perversă asupra funcționării instituțiilor democratice. În această viziune, confruntarea dintre adversari politici este o luptă inutilă și periculoasă, care are reverberații negative asupra întregului spectru social. Împotriva curentului, Hirschman demonstrează elovent că, departe de a fi neconditionată disruptivă, conflictele actionează adesea ca un ciment invizibil care leagă între ele elementele disparate ce formează ordinea socială. O comunitate pluralistă nu se poate permite decât pe o "constantă dietă de conflicte": vitalitatea ei depinde în ultimă instanță tocmai de modul în care știe să gestioneze această dietă, de felul în care își anihilizează la timp naturala vulnerabilitate la tensiuni și rupturi interne. O notă aparte merită acordată distincției pe care Hirschman o face între conflicte divizibile și nondivizibile. Datorită faptului că sunt conflicte redistributive de tipul "mai mult sau mai puțin", primele pot fi gestionate eficient în cadrul unei societăți pluraliste prin intermediul instituțiilor sale democratice, în timp ce conflictele nondivizibile sunt iremediabil antagoniste (de tipul "ori-ori") și disruptive.

Al doilea eseu de care aminteam are ca principal subiect ceea-

ce a număr fundamental psihologic al unei societăți democratice. Întrebarea pe care Hirschman o pune aici este dacă cetățenii care trăiesc într-o democrație trebuie să aibă sau nu opinii "ferme" sau "absolute". Opinia curentă ce poate fi întîlnită și în unele texte clasice ale filosofiei politice ale secolului al 19-lea (Mill, Tocqueville) înclină să condamne indiferența sau ezitarea în același timp în care aduc un imn de laudă consistenței și fermății opiniilor. O societate în care toți indivizii au opinii "ferme" asupra tuturor problemelor, avertizează Hirschman, poate să nu fie democratică. Dimpotrivă, ea poate da naștere unui fanatism de sorginte totalitară, ce exclude din principiu deliberarea și dialogul democratic. Teza lui Hirschman este surprinzătoare de simplă și actuală: pentru ca o societate să nu cadă pradă intransigenței ideologice, ea trebuie să permită o adevărată deliberare democratică în care conflictele politice își au rolul lor. Orice comunitate politică are nevoie de spații publice în care să se desfășoare dialogul și schimbul de idei între membrii săi. Adesea însă, un dialog autentic este imposibil dacă toți indivizii au opinii gata formate și nu sunt dispuși să asculte argumentele avansate de adversarii lor politici pentru a-și revisui, eventual, propriile lor opiniuni.

A Propensity to Self-Subversion întregește o operă a cărei originalitate și prospetime captivăză de cîteva decenii nu numai lumea anglo-saxonă, ci și cea franceză, germană sau latino-americană, unde cărțile lui Albert Hirschman au fost traduse și comentate pe larg. Adevărat elogiu al speranței, ele sunt un bun "medicament" împotriva pesimismului și deceptiei politice. Tuturor celor care sunt ispitii de acestea din urmă le recomand cu multă căldură textele revigoratoare ale profesorului de la Princeton.

Aurelian Crăinuțu

Semnale

ALDOUS HUXLEY

Minunata lume nouă, Reîntoarcere în minunata lume nouă
traducere și note de Suzana și Andrei Bantaș, prefată și tabel cronologic de Dumitru Ciccoz-Pop, Editura Univers, București, 1997, pag. 335.

Cartea lui Huxley (*Brave New World*) este o *dystopia*, adică o creație care sugerează o existență utopică esențial negativă, respingătoare (spre deosebire de *utopie*, care propune o vizion optimistă asupra unei lumi posibile cîndva în timp sau undeavă în spațiu), publicată în 1932. Spre deosebire de celelalte cărți celebre din aceeași serie, care au creat o adăvărată tradiție în literatura engleză – *Utopia* de Thomas More (1516), *Noua Atlantidă* de Francis Bacon (1626), *Călătoriile lui Guliver* de Jonathan Swift (1726), *Erewhon* (inversarea lui *nowhere*) de Samuel Butler (1872), *A Modern Utopia* de H.G. Wells (1905), *1984* de George Orwell (1947) – cărțea lui Huxley a fost urmată de o continuare de tip metatextual (*Brave New World Revisited*, 1958), care este un comentariu teoretic asupra primeia.

FRANÇOIS FURET

Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunista în Secoul XX
traducere de Emilian Marcu și Vlad Russo, Humanitas, București, 1997, pag. 543.

Una dintre cele mai substanțiale cărți traduse în românește cu privire la enigma fascinației exercitate de comunism asupra maselor și intelectualilor din toată lumea, scrisă de un intelectual francez care a fost ini-

țial simpatizant comunist, dar s-a lecuit mai tîrziu. Cercetarea lui Furet are multiple virtuți hermeneutice: în permanență, ca urmarește demersul comparativ al evoluțiilor paralele și contradictorii ale celor trei mari forțe politice care s-au înfruntat în secolul al XX-lea, comunismul, fascismul (naționalist și răsist), democrația liberală; atunci cînd studiază evenimentele cu consecințe extrem de grave (cum ar fi primul război mondial, revoluția bolșevică sau holocaustul nazist), el pornește de la amendamentul metodologic crucial că, cu cît evenimentele sunt mai grave, cu atât evenimentul poate fi mai puțin judecat pornind de la cauzele lui.

(Vladimir Tismăneanu)

Profundizarea lui Furet vine din aceea că el depășește eseismul superficial tipic franțuzesc, fiind cel mai german și mai anglosaxon autor francez.

GEORGE ORWELL

Omagiu Cataloniei
traducere și note de Radu Lupan, cuvînt înainte de Vladimir Tismăneanu, Editura Univers, 1997, pag. 1910.

"Asemenei Hannei Arendt, Orwell a fost un om de stînga. El nu a fost niciodată comunist, iar *Omagiu Cataloniei* este expresia cea mai directă a dezgustului resimțit de acest scriitor britanic, profund ostil ipocrizei imperiale din propria sa țară în fața infamiei politiștilor staliniști. Într-un moment cînd departajările ideologice îndrăguiesc să resuscite stîngheritoare maniheisme, lectura lui Orwell, în special a acestei cărți, ne poate spune multe despre dificultățile unor clasificări rigide în termeni de «stînga» și «dreapta». Ceea ce trebuie,

cred eu, să reînfiem este faptul că marele conflict al acestui secol s-a desfășurat între prietenii și adversarii societăților deschise. Iar Orwell a fost printre cei mai onești și articulați exponenți ai spiritului democratic. Acțiunea teroristă organizată de comuniștii spanioli cu sprijinul direct al NKVD-ului împotriva revoluționarilor antistalinisti din Barcelona era, de fapt, pandantul direct al Marii Terori inaugurate de lichidarea lui Serghei Kirov, în decembrie 1934. Pentru Stalin și suporterii săi, revoluția spaniolă era instrumentul direct al stabilirii unui sistem concentraționar întru totul identic cu cel din URSS."

(Vladimir Tismăneanu)

REVENIREA ÎN EUROPA.

Idei și controverse românești, 1990-1995
antologie și prefată de Adrian Marino, Craiova, Aius, 1996, pag. 448.

Gabriel Liiceanu își continuă programul de editare completă a operelor din "generația de la 1927" (Eliade, Cioran, Noica), adică a elevilor lui Nae Ionescu. Eseurile lui Eliade (înîșial, conferințe publice sau studii din reviste de specialitate) stau mărturie pentru erudiția sa inegalabilă, pentru o capacitate de analiză neîntrecută asupra unor fenomene care depășesc prin semnificații și consecințe sfera magiei, religiei sau a istoriei religiilor. Dacă, după cum notează autorul, "în ultimă instanță, singura ambiiție inocentă a cercetătorului este de a fi citit în afara propriei comunități științifice", atunci se poate spune că de la *political scientist* la filosof, de la istoric la sociolog, toți pot cîștiga cîte ceva din lectura acestei cărți.

care o are pentru România "revenirea în Europa", după decenile de teroare totalitară stalinisto-ceaușistă, care ne-au scos din toate circuitele (geopolitice, culturale, modernizatoare). Actuala sa antologie, cu toate că include zeci de nume, va susține cu siguranță pe cei care nu au fost inclusi, la fel cum s-a întîmplat cu cartea sa despre *Politica și cultură*, care a fost criticată mai ales de cei care nu aveau cum să fie inclusi acolo, din lipsă de operă. Antologia de față are meritul de a ne arăta cît de diverse sunt Europele din capetele intelectualilor români.

MIRCEA ELIADE
Ocultism, vîrjitorie și mode culturale. Eseuri de religie comparată
traducere de Elena Borta, București, Humanitas, pag. 192.

Summary

2. Editorial

Dan Oprescu

Integrosaurus

4. The new power in Romania

5.

Radu Dobrescu

Action Cotroceni

11.

Dan Suciu

Successes and failures of the intensive therapy

17.

Horațiu Pepine

CDR-USD coalition – contractual amnesia

19.

Valentin Stan

Westward road – the diplomacy of coherence

25.

Rodica Chelaru

About opposition or the emperor's clothes

28. Economic reform

Sorin Ioniță

Illusions of the gradual economic reform in Eastern Europe

35. Anatomy of Communism

Document

The Session of the Political Bureau of the CC of the REP, 29 nov. 1961

39. International Politics

Daniel Cain

Elections in Bulgaria

42.

Domnica Macri

Helsinki – "No News Is Good News"

45.

Mihaela Bucur

Algerian crisis or refusing alternance

49. Up-to-Date

Sabina Fati

Procrastination of Romanian-Ukrainian Treaty

52. Debats

Dan Pavel

Anatomy and physiology of treason. Between Iliescu and Pacepa

58. Political Science Journals

Professional journals

East European Politics and Societies and Political Behavior

60. Book reviews

Paul Blendea

G. Hofstede, Culture and Organizations. Software of the mind

Aurelian Crăiuțu

Albert O. Hirschman, A Propensity to Self-Subversion